షణ్ణో౽నిచ్ఛన్నపి కేవలీ భవతి "— భావము॥ ఎట్లు వృక్షముయొక్క యుపరిభాగమునందుండి కాలుజారినపురుషుఁడు భూమియందుఁ బడుట కిచ్ఛింపక పోయినను భూమియం దవశ్యము పడుచున్నాఁడో అట్లాత్మసాక్షాత్కారము గలపురుషుఁడు మోక్షము నిచ్ఛింపక పోయినను అవశ్యము మోక్షమును బొందుచున్నాఁడు. ఇత్యాద్యనేకశ్రుతిస్మృతివచనములు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమువలన నవిద్యానివృత్తియు బ్రహ్మభావరూపముక్తియొక్క ప్రాప్తియును జెప్పి యున్నవి. అందువలనఁ దత్త్వమస్యాదిమహావాక్యవిచారమువలన నుత్పన్నమైన "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను సాక్షాత్కారముచేత నీతత్త్వవేత్త యగు పురుషునకు నిత్యనిరతిశయాఖండైకరసానందబ్రహ్మభావరూపముక్తి ప్రాప్తమగుచున్న దనునది సిద్ధమైనది.

ఇది శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీస్వామ్యుద్ధవానందగిరిపూజ్య
పాదశిష్య స్వామి చిద్ఘనానందగిరి విరచిత ప్రాకృత తత్త్వాను
సంధానముయొక్క తృతీయపరిచ్ఛేదము సమాప్తము.

శ్రీ కృష్ణార్పణ మస్తు.

శ్రీః.

శ్రీగణేశాయ నమః.

శ్రీశంకరాచార్యేభ్యో నమః.

తత్త్వానుసంధానము

చతుర్థపరిచ్ఛేదము.

పూర్వము తృతీయపరిచ్ఛేదాంతమందు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమువలన ముక్తియొక్క ప్రాప్తి చెప్పఁబడినది. ఆముక్తి జీవన్ముక్తి విదేహముక్తి యను భేదముచేత ద్వివిధము. అందుఁ గొందఱు గ్రంథకారులు జీవన్ముక్తి నంగీకరించుట లేదు. మఱే మనఁగా, ఏకవిదేహముక్తినే యంగీకరించుచున్నారు. వారలయొక్క మతములను ఖండించుటకొఱకుఁ బ్రథమమున వారలయొక్క మతములు నిరూపింపఁబడుచున్నవి.

బ్రహ్మసాక్షాత్కారమువలన నీవిద్వాంసుఁ డగుపురుషునకు నొకవిదేహముక్తియే కలుగుచున్నది. జీవన్ముక్తి కలుగుట లేదు. ఏల యన, జీవన్ముక్తియందుఁ బ్రమాణమును లక్షణమును సాధనమును అధికారియును ఫలరూపప్రయోజనము ననునివి యేవియు సంభవించుట లేదు. మఱియు లక్షణప్రమాణాదికములచేతనే వస్తుసిద్ధి యగుచున్నది. ఆలక్షణప్రమాణములు లేనందువలన జీవన్ముక్తి నంగీకరించుట యోగ్యము గాదు.

(1) జీవన్ముక్తియందు లక్షణప్రమాణాధికారిఫలాభావనిరూపణము.

ఇఁకఁ బ్రమాణాభావమువలన జీనన్ముక్త్యభావముయొక్క సిద్ధి చేయఁబడుచున్నది. ఆజీవన్ముక్తియందు శ్రుతిస్మృతివచనము లేవియుఁ బ్రమాణముగా లేవు.

శంక:—"విముక్తశ్చ విముచ్యతే, స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే, స్థితప్రజ్ఞస్తదోచ్యతే" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములే యాజీవన్ముక్తియందుఁ బ్రమాణములై యున్నవి. అందువలన జీవన్ముక్తియందుఁ బ్రమాణాభావకథన మసంగతమై యున్నది.

సమాధానము:—ఆశ్రుతిస్మృతివచనములకు బ్రహ్మవిద్యయొక్క స్తుతిచేత బ్రహ్మమందే తాత్పర్య మున్నది. జీవన్ముక్తియందుఁ దాత్పర్యము లేదు. అందువలన ఆవచనములచేత జీవన్ముక్తియొక్క సిద్ధి గానేరదు.

ఇఁక లక్షణాభావమువలన జీవన్ముక్త్యభావముయొక్కసిద్ధి చేయఁబడు చున్నది. ఇచ్చట, అజ్ఞాననివృత్తి జీవన్ముక్తి యనుచున్నారా? లేక బ్రహ్మాభావము జీవన్ముక్తి యనుచున్నారా? లేక జీవితావస్థయందుఁ గర్తృత్వభోక్తృత్వాదిరూప బంధనివృత్తి జీవన్ముక్తి యనుచున్నారా? అందుఁ బ్రథమద్వితీయలక్షణము లంగీక రించినచో నవి సంభవింపవు. ఏల యన, విదేహముక్తియందును అజ్ఞాననివృత్తియు బ్రహ్మాభావమును విద్యమానములై యున్నవి. అందువలన నావిదేహముక్తియం దా ద్వివిధలక్షణముల కతివ్యాప్తి యగును. అతివ్యాప్తిదోషసహితలక్షణము స్వలక్ష్యము యొక్కసిద్ధిఁ జేయనేరదు. కావునఁ బ్రథమద్వితీయలక్షణములచేత నాజీవన్ముక్తి యొక్కసిద్ధి గానేరదు. మఱియుఁ దృతీయలక్షణ మంగీకరించినచో నదియును సంభ వింపదు. ఏల యన జీవితావస్థయందు భోగము నిచ్చునట్టి ప్రారబ్ధకర్మము విద్యమాన మై యుండఁగా గర్తృత్వాదిబంధనివృత్తి సంభవించుట లేదు. కావున నాతృతీయ లక్షణముగూడ నసంభవదోషయుక్త మగుటవలన జీవన్ముక్తియొక్కసిద్ధిని జేయనేరదు.

లేక, జీవితావస్థయం దాకర్తృత్వాదిబాధములు సాక్షిచైతన్యమునం దుండి నివృత్తము లగుచున్నవా? లేక, అహంకారమునందుండి నివృత్తిము లగు చున్నవా? అందుఁ బ్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల నది సంభవింపదు. ఏల యన సాక్షిచైతన్యమునందు వాస్తవముగా నైననో బంధము లేదు. మ తే మనఁగా, అంతః కరణముయొక్కతాదాత్మ్యాధ్యాసమువలన బాధిమ ప్రతీత మగుచున్నది. ఎప్పు డాత్మసాక్షాత్కారముచేత నాతాదాత్మ్యాధ్యాసము నివృత్త మగుచున్నదో అప్పు డారోపితబంధమును నివృత్త మగుచున్నది. అందువలన నాసాక్షియం దుండి బంధ నివృత్తి చేయుటకొఱకు జీవన్ముక్తిసంపాదనము వ్యర్థమే యగును. మఱియు ద్వితీయ పక్ష మంగీకరించినయెడల నదియును సంభవింపదు. ఏల యన, భోగము నిచ్చునట్టి ప్రారబ్ధకర్మము విద్యమానమై యుండఁగా నహంకారమునందు స్వాభావికముగా నుండు బంధముయొక్కనివృత్తి సంభవింపదు. ఇచ్చట సారాంశ మే మనఁగా, ఏ ధర్మి కేది స్వాభావికధర్మమై యున్నదో ఆస్వాభావికధర్మ మాధర్మి యుండఁగా నివృత్త మగుట లేదు. ఎట్లగ్ని కుష్ణత్వధర్మమును జలమునకు ద్రవత్వధర్మమును ఆయగ్నిజలరూపధర్ము లుండఁగా నివృత్తము లగుట లేదో అట్లహంకారముయొక్క స్వాభావికధర్మము లైన కర్తృత్వాదిబంధములును అహంకారరూపధర్మి యుండఁగా నివృత్తము లగుట లేదు.

శంక:—అహంకారగతకర్తృత్వాదిబంధములకు [illegible] స్వాభావికము

చేత నాశనము గలుగుట లేదు. తథాపి యోగాభ్యాసముచేత నాబంధమున కభిభవము కలుగుచున్నది.

సమాధానము:—ఎట్లాత్మజ్ఞానముకంటె నాప్రారబ్ధకర్మము ప్రబల మగుచున్నదో అట్లు యోగాభ్యాసముకంటెను అప్రారబ్ధకర్మము ప్రబల మగుచున్నది. మఱియుఁ బ్రారబ్ధకర్మముయొక్క భోగము కర్తృత్వాద్యభిమానము లేక సంభవింపదు. అందువలన నాప్రబలప్రారబ్ధకర్మ ముండఁగా నాయోగాభ్యాసము కర్తృత్వాదిబంధముల యభిభవముఁ జేయుట లేదు. అంగువలన జీవితావస్థయందుఁ గర్తృత్వాదిబంధనివృత్తి జీవన్ముక్తియై యున్న దను జీవన్ముక్తియొక్క లక్షణము సంభవింపదు.

ఇఁక సాధనాభావమువలన జీవన్ముక్త్యభావముయొక్క సిద్ధి చేయఁబడుచున్నది. అందు జీవన్ముక్తి నంగీకరించువాది నడుగవలసిన దేమనఁగా, జీవన్ముక్తి కాత్మజ్ఞానము సాధనమై యున్నదా? లేక యోగము సాధనమై యున్నదా? అందుఁ బ్రథమపక్ష మంగీకరించినచో నది సంభవించుట లేదు. ఏల యన నాయాత్మజ్ఞానము విదేహముక్తికే సాధనమై యున్నది గాని జీవన్ముక్తికి సాధనము గాదు. మఱియు "జ్ఞానాదేవతు కైవల్యమ్" ఇత్యాదిశ్రుతు లాత్మజ్ఞానముచేత విముక్తియొక్క ప్రాప్తి చెప్పుచున్నవి. జీవన్ముక్తియొక్క ప్రాప్తి నేదియుఁ జెప్పియుండ లేదు. కావున నాత్మజ్ఞానము విదేహముక్తికే సాధనమై యున్నది. ఈలాగుననే ద్వితీయపక్షము గూడ సంభవించుట లేదు. ఏల యన, ఎట్లు శ్రవణాదిక మాత్మజ్ఞానమునకు సాధనమై యున్నదో అట్లు యోగముగూడ నాత్మజ్ఞానమునకే సాధనమై యున్నది. అందువలన యోగమునకును జీవన్ముక్తియొక్క సాధనత్వము సంభవింపదు.

ఇఁక నధికార్యభావమువలన జీవన్ముక్త్యభావముయొక్క సిద్ధి చేయఁబడుచున్నది. అచ్చట జీవన్ముక్తియందు ముముక్షువుల కైననో నధికారిత్వము సంభవింపదు. ఇఁక నేమనఁగా జ్ఞానవంతులకే యాజీవన్ముక్తియం దధికారము చెప్పవలయును. అదియును సంభవింపదు. ఏల యన "జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః। నైవాస్తి కించిత్కర్తవ్య మస్తి చేన్న స తత్త్వవిత్॥ తస్య కార్యం నవిద్యతే" ఇత్యాది వచనములచేత జ్ఞానవంతునకుఁ గర్తవ్యనిషేధము చేయఁబడి యున్నది. జ్ఞానవంతుని జీవన్ముక్తి కధికారి యని యంగీకరించినయెడల నాజ్ఞానవంతునకు జీవన్ముక్తిసాధనము లవశ్యము కర్తవ్యములుగా నేర్పడును. దానిచేత నుక్తవచనములకు విరోధము గలుగును. మఱియు దేహాభిమానము గలవాఁడే కర్త యగుచున్నాఁడు. జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషుఁడు దేహాభిమానరహితుఁ డగుటవలనఁ గర్త

వ్యవహరింతుఁ డగుచున్నాఁడు. కర్తృత్వము లేనందుచే జ్ఞానవంతునకు జీవన్ముక్తి సాధనములయందుఁ బ్రవృత్తి సంభవించుట లేదు. అందువలన జ్ఞానవంతుం డగు పురుషున కాజీవన్ముక్తియం దధికారము సంభవింపదు. మఱియు నధికారము లేక జీవన్ముక్తిసాధనములయొక్క యభ్యాసముగూడ సంభవింపదు.

ఇఁక ఫలరూపప్రయోజనాభావమువలన జీవన్ముక్త్యభావముయొక్క సిద్ధి చేయఁబడుచున్నది. అచ్చట జీవన్ముక్తి నంగీకరించువాది నడుగవలసిన దేమనఁగా, జీవన్ముక్తికిఁ బ్రయోజన మేమి? అనఁగాఁ బ్రయోజనము లేక మందపురుషులకును బ్రవృత్తి కలుగ దనునప్పుడు బుద్ధిమంతు లగు పురుషులకుఁ బ్రయోజనము లేక యెట్లు ప్రవృత్తి కలుగును? అందువలన జీవన్ముక్తిసంపాదనమునందుఁ బురుషునియొక్క ప్రవృత్తి కొఱకు జీవన్ముక్తి కొకప్రయోజన మవశ్యము చెప్పవలయును. అందు, ఉత్పన్నమైన యాత్మజ్ఞానముయొక్క రక్షణ మాజీవన్ముక్తికిఁ బ్రయోజనమై యున్నదా? లేక, దుఃఖనాశము ప్రయోజనమై యున్నదా? లేక, స్వరూపసుఖావిర్భావము ప్రయోజనమై యున్నదా? అందుఁ బ్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల నది సంభవింపదు. ఏల యన, తత్త్వమస్యాదిప్రమాణములచేత జన్యమైనదియు అజ్ఞాననివృత్తి చేయుటయందు సామర్థ్యము గలదియు నైన యేయాత్మజ్ఞాన మున్నదో ఆయాత్మజ్ఞానమున కేదియు బాధక మగుట లేదు. బాధక ముండిననే గదా రక్షణము కావలయును. అందువలన జ్ఞానముయొక్క రక్షణమే నిరూపించుటకు సాధ్యము గాదు. ఈరీతిగానే దుఃఖనాశమును సుఖావిర్భావము ననునీరెండును ఆజీవన్ముక్తికిఁ బ్రయోజనములు గావు. ఏకారణముచేత ననఁగా, ఆరెండును ఆత్మజ్ఞానముచేతనే ప్రాప్తము లగుచున్నవి. మఱియు నేవస్తు వేసాధనముచేతఁ బ్రాప్త మగుచున్నదో ఆవస్తు వాసాధనముయొక్క ఫలమే యగుచున్నది. అన్యసాధనముయొక్క ఫల మగుట లేదు. కావున దుఃఖనాశమును సుఖావిర్భావము నను నీరెండును ఆత్మజ్ఞానమునకే ఫలములై యున్నవి. జీవన్ముక్తియొక్క ఫలములు గావు.

ఈప్రకారముగాఁ బ్రమాణము స్వరూపలక్షణము సాధనము అధికారి ప్రయోజనము నను నివియైనను లేనందువలన జీవన్ముక్త్యంగీకారము నిరర్థకమే యగుచున్నది. కావున నాత్మజ్ఞానముచేత విదేహముక్తి యొకటియే కలుగుచున్నది. జీవన్ముక్తి కలుగుట లేదు.

ఈరీతిగాఁ గొందఱాచార్యులు జీవన్ముక్తిని ఖండించి విదేహముక్తి నొక్కటినే యంగీకరించుచున్నారు. వారియొక్క మతములను ఖండించుటకొఱ కిఁక జీవన్ముక్తియొక్క విభాగము చెప్పఁబడుచున్నది.

[*] (2) ముక్తియొక్క విభాగము. [*]

పూర్వోక్తముక్తి ద్విప్రకారమగుచున్నది. ఒకటి విదేహముక్తి, మఱియొకటి జీవన్ముక్తి. యద్యపి జీవన్ముక్త్యనంతరము విదేహముక్తి కలుగుచున్నది. అందువలనఁ బ్రథమమున జీవన్ముక్తియే నిరూపించుట యుచితమై యున్నది. తథాపి, ఆజీవన్ముక్తి వివాదములచే గ్రస్తమై యున్నందున దానియొక్క నిరూపణ మతివిస్తరమై యున్నది. విదేహముక్తియందేవివాదమును లేదు. అందువలన దానియొక్క నిరూపణము కొంచెమైనందున సూచీకటాహన్యాయముచేతఁ బ్రథమమున విదేహముక్తి యొక్క నిరూపణము చేయఁబడుచున్నది.

[*] (3) విదేహముక్తినిరూపణము. [*]

“అహం బ్రహ్మాస్మి” యను తత్త్వజ్ఞానము గల పురుషునకు భోగముచేఁ బ్రారబ్ధకర్మము నశింపఁగా వర్తమానశరీరముయొక్క నాశ మేది గలదో అది విదేహముక్తి యనఁబడును. ఈవిదేహముక్తి శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేతను బ్రహ్మసూత్రమందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు సూత్రము.— “భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వా సంపద్యతే” — భావము॥ జ్ఞానవంతుఁడగుపురుషుఁడు సుఖదుఃఖానుభవరూపభోగమువలనఁ బుణ్యపాపరూపప్రారబ్ధకర్మము నష్టము కాఁగా శరీరనాశానంతర మఖండైకరసానందబ్రహ్మాత్మరూపముచే స్థితుఁడగుచున్నాఁడు. మరల వానికి జన్మము ప్రాప్తమగుట లేదు. ఏల యన, ఆజ్ఞానవంతుఁడగుపురుషున కాత్మజ్ఞానముచే నజ్ఞానమును సంచితకర్మమును నష్టములైనవి. మఱియు నాత్మజ్ఞానముయొక్క ప్రభావముచే నాజ్ఞానవంతుఁడగుపురుషుని ఆగామిపుణ్యపాపకర్మములు స్పృశించుటయే లేదు. మఱియుఁ బ్రతిబంధకరూపప్రారబ్ధకర్మము భోగముచే నష్టమైనయనంతరము వాసనాసహితవిక్షేపశక్తితోఁ గూడిన యజ్ఞానముగూడ నష్టమగుచున్నది. అందువలన జన్మమును బ్రాప్తింపఁజేయునట్టి సంచితకర్మాదికారణములు లేనందున నాజ్ఞానవంతుఁడగుపురుషునకు మరల జన్మము ప్రాప్తమగుట లేదు. ఇఁక నే మనఁగా నీవర్తమానశరీరనాశానంతర మాపురుషుఁడు నిర్విశేషబ్రహ్మరూపుఁడే యగుచున్నాఁడు.

ఉక్తవిదేహముక్తియొక్క స్వరూపము. “తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అథ సంపత్స్యే” అను శ్రుతిచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన నావిదేహముక్తి శ్రుతిసూత్రప్రమాణములచేత సిద్ధమగుచున్నది.

శంక:— ఏపురుషున కనేకజన్మములను బ్రాప్తింపఁజేయునట్టి ప్రారబ్ధకర్మము విద్యమానమై యున్నదో ఆపురుషునకుఁ బ్రథమజన్మమందం దాత్మజ్ఞాన

ముత్పన్నము కాఁగా రెండవజన్మము కలుగుచున్నదా? లేక లేదా? అందుఁ బ్రథమపక్ష మంగీకరించినచో జ్ఞానమునకుఁ బాక్షికత్వము కలుగును. అనఁగా ఆత్మజ్ఞానమునకు నియమముగా జన్మనివృత్తిహేతుత్వము లేకపోవును. ద్వితీయపక్షమంగీకరించినయెడల "నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటిశతైరపి" అను వచనమునకు విరోధము ప్రాప్తమగును.

సమాధానము:—ఈశంకకుఁ గొందఱు గ్రంథకారులసమాధాన మేమన, "యావదధికార మవస్థితి రాధికారికాణామ్" అను సూత్రమునందు శ్రీవ్యాసభగవంతునిచేతను శ్రీభాష్యకారులచేతను ఈయర్థము నిరూపింపఁబడి యున్నది. సృష్ట్యాదికాలమునందు జగద్వ్యవహారము నడచుటకొఱకుఁ బరమేశ్వరునిచే స్థాపింపఁబడిన దేవతాదు లగు నేయధికారిపురుషు లున్నారో ఆయధికారిపురుషుల కెంతకాలపర్యంత మాయధికార మున్నదో అంతకాలపర్యంతము వారలకు స్థితి యున్నది. మధ్యమం దేదైన నొకశాపానుగ్రహవశమువలన నాయధికారిపురుషులకు జన్మాంతరప్రాప్తి యైనను ఆత్మజ్ఞానమునకు బాధ కలుగుట లేదు. అట్లే యధికారముయొక్క సమాప్తికాలమందు వారలకు మోక్షమును అవశ్యము కలుగుచున్నది. ఈప్రకారముగా నేపురుషునకుఁ బ్రారబ్ధకర్మ మనేకజన్మముల నిచ్చుచున్నదో ఆపురుషునకుఁ బ్రథమజన్మమునందుఁ దత్త్వమస్యాది మహావాక్యప్రమాణబలమువలన నాత్మసాక్షాత్కార ముత్పన్న మైన యనంతరము ప్రబల మగు ప్రారబ్ధకర్మవశమువలన జన్మాంతరప్రాప్తి యైనను జ్ఞానమునకు బాధ కలుగుట లేదు. ఏకారణముచేత ననఁగా నా ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫల మాత్మజ్ఞానమునకు విరోధి యగుట లేదు. ఒకవేళ నా ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫల మాత్మజ్ఞానమునకు విరోధి యైనయెడల దేవతాద్యధికారిపురుషులయొక్క యాత్మజ్ఞానమునకును ఆప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలముచేత బాధ కావలయును. మఱియు నాపురుషున కాత్మసాక్షాత్కారమువలన బ్రహ్మభావరూపమోక్షమును అవశ్యము ప్రాప్తమగుచున్నది. అందువలన నాత్మజ్ఞానమునకుఁ బాక్షికత్వమును గలుగుట లేదు. అట్లే "నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ" అనువచనమునకును విరోధము కలుగదు.

మఱియుఁ గొందఱు గ్రంథకారు లైననో యుక్తశంకకీసమాధానము చెప్పుచున్నారు. "యస్తు విజ్ఞానవాన్ భవ త్యమనస్కః సదా శుచిః । స తు తత్పద మాప్నోతి యస్మాద్భూయో న జాయతే, య ఏవం వేత్తి పురుషం ప్రకృతించ గుణైస్సహ । సర్వథా వర్తమానోఽపి న స భూయోఽభిజాయతే" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతులచేత జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకు జన్మము నిషేధింపఁబడి యున్నది. అందు

వేళ నీపురుషున కాప్రారబ్ధకర్మ మనేకజన్మములకు హేతువగుచున్నదో ఆపురుషు నకుఁ బ్రథమజన్మమందు శ్రవణాదికమువలన నాత్మజ్ఞానము కలుగుట లేదు. ఇక నే మనఁగా, అంత్యజన్మమునందే యాతనికాత్మజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఈయర్థము శ్రీవసిష్ఠభగవానులచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు శ్లోకము "యస్యేదం జన్మ పాశ్చాత్యం తమాశ్వేవ మహామతే। విశంతి విద్యా విమలా ముక్తా వేణు మివో త్తమమ్"—భావము॥ మహామతిమంతుఁడవగు నోరామా! ఏపురుషునకిది యంత్య జన్మమై యున్నదో ఆపురుషునియందే యీనిర్మలమగు బ్రహ్మవిద్య ప్రవేశించు చున్నది. ఉదా—ఉత్తమజాతి గల వేణువునందు ముత్తెములు ప్రవేశించుచున్నవి. అందువలనఁ బూర్వోక్తద్వివిధపక్షములందు భోగముచేతఁ బ్రారబ్ధకర్మము నష్టము కాఁగా దేహము పడుటచేత నాజ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషుఁడు బ్రహ్మాత్మరూపముచే స్థితుఁ డగుచున్నాఁ డను నర్థము సిద్ధమైనది.

మఱియుఁ గొందఱు గ్రంథకారులైననో యీవిదేహముక్తికీస్వరూపము చెప్పుచున్నారు. భావిశరీరముయొక్కయనారంభకత్వ మేది గలదో అది విదేహముక్తి యనఁబడును. ఆవిదేహముక్తి జ్ఞానోత్పత్తికి సమకాలమే యగుచున్నది. అనఁగా, ఈపురుషునకేకాలమునం దాత్మజ్ఞానము కలుగుచున్నదో ఆకాలమునందే యావిదేహముక్తి కలుగుచున్నది. ఎట్లన, ఆత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞానమునకు నివృత్తి కలుగఁగా సంచితకర్మమునకును నాశము కలుగుచున్నది. మఱియు నాసంచితకర్మమే భావిశరీరమున కారంభక మగుచున్నది. అందువలన నీపురుషున కాత్మజ్ఞానోత్పత్తి కాలమునందు భావిశరీరముయొక్కయనారంభకత్వరూప మగు విదేహముక్తి సంభవించుచున్నది.

ఈయర్థ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. తీర్థే శ్వపచ గృహే వా నష్టస్మృతి రపి త్యజ న్దేహమ్। జ్ఞానసమకాలముక్తః కైవల్యం యాతి హతశోకః"— భావము॥ శ్రీకాశి మొదలగు తీర్థములయందుఁ గాని చండాలగృహమునందుఁ గాని శరీరమును బరిత్యజించినను సన్నిపాతాదిదోషముల యొక్కవశమువలన బ్రహ్మాత్మస్మృతిరహితుఁ డైనను జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషుఁడు కైవల్యమోక్షమునే పొందుచున్నాఁడు. ఏకారణముచేత ననఁగా, ఆతత్త్వవేత్త యగుపురుషుఁ డాత్మజ్ఞానముయొక్క సమకాలమునందే ముక్తుఁడును సర్వశోకరహితుఁడు నగుచున్నాఁడు. ఇంతపర్యంతము విదేహముక్తి నిరూపింపఁబడినది.

[illegible] (4) జీవన్ముక్తి నిరూపణము. [illegible]

ఇక జీవన్ముక్తి నిరూపింపఁబడుచున్నది. అందుఁ బ్రథమమునందు జీవన్ముక్తి

యొక్కలక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది. శ్రవణాదులచే నుత్పన్నమైన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గల విద్వత్సన్న్యాసికి జీవితావస్థయందుఁ గర్తృత్వభోక్తృత్వాదిరూప సర్వబంధప్రతీతియొక్క నివృత్తి యేది గలదో యది జీవన్ముక్తి యనఁబడును.

జీవన్ముక్తిలక్షణము ఘటిల్లదు. ఏల యన, భోగము నిచ్చునట్టి ప్రారబ్ధకర్మము విద్యాహీన [illegible] మండఁగా జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకును కర్తృత్వాదిబంధప్రతీతి యవశ్యముగాఁ [illegible]గును. ఏకారణముచేత ననఁగా, కర్తృత్వభోక్తృత్వబుద్ధి లేక ప్రారబ్ధకర్మముయొక్క ఫలభోగము సంభవించుట లేదు. యద్యపి కర్తృత్వాదిబంధనివృత్తి సాక్ష్యాత్మయొక్క జ్ఞానముచేతనే యగుచున్నది. తథాపి జలగతద్రవత్వధర్మమువలెను అగ్నిగతోష్ణత్వధర్మమువలెను అంతఃకరణముయొక్క స్వాభావికధర్మము లైన యీకర్తృత్వాదిబంధము లంతఃకరణమునుండి నివృత్తము లగుట కశక్యమై యున్నది. అందువలనఁ గర్తృత్వాదిసర్వబంధప్రతీతియొక్క నివృత్తి జీవన్ముక్తియై యున్న దను నీలక్షణము సంభవించుట లేదు.

సమాధానము:—ఎట్లు తత్త్వజ్ఞానముకంటెఁ బ్రారబ్ధకర్మము ప్రబలమై యున్నదో అట్లు ప్రారబ్ధకర్మముకంటెను యోగాభ్యాసము ప్రబలమై యున్నది. అందువలన యోగాభ్యాసముచేత యద్యపి ప్రారబ్ధభోగమున కనుకూల మైన కర్తృత్వాదిబంధప్రతీతి కాత్యంతికనివృత్తి కలుగుట లేదు. తథాపి యోగాభ్యాసముచేతఁ గర్తృత్వాదిబంధప్రతీతి కభిభవ మవశ్యము కలుగుచున్నది. అందువలనఁ బూర్వోక్తజీవన్ముక్తిలక్షణము సంభవించుచున్నది. ఒకవేళఁ బ్రారబ్ధకర్మముకంటె యోగాభ్యాసము ప్రబలము కా దనినయెడలఁ బురుషప్రయత్నమే వ్యర్థ మగును. పురుషప్రయత్నము వ్యర్థ మైనయెడలఁ జికిత్సాశాస్త్రము మొదలు మోక్షశాస్త్రపర్యంతము గల సర్వశాస్త్రములయొక్క యారంభము నిష్ఫల మగును.

శంక:— యోగాభ్యాసముచేతఁ బ్రారబ్ధకర్మమునకుఁ బ్రతిబంధము కలుగు నని యంగీకరించినయెడల "నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటి శతైరపి" అనువచనమునకు విరోధ మగును.

సమాధానము:—ప్రారబ్ధకర్మమునకు విరోధి యైన యోగాభ్యాసాదికము లేనప్పుడే పూర్వోక్తవచనము సార్థక మగును. అనఁగా, ఏప్రారబ్ధకర్మమునకు యోగాభ్యాసాదిప్రతిబంధము లేవియును లేవో ఆప్రారబ్ధకర్మము భోగము లేక నివృత్త మగుట లేదు. ఒకవేళ నేయుపాయముచేతను ఆప్రారబ్ధకర్మమునకుఁ బ్రతిబంధము కలుగ దనినయెడలఁ బ్రారబ్ధకర్మమునం దత్యంతశక్తి గలిగినాదులకును శాస్త్ర [illegible] విరోధము కలుగును. [illegible] "శ్లో. జన్మాం

లోకాః కృతం పాపం వ్యాధిరూపేణ బాధతే। తచ్ఛాంతి రౌషధైర్దానై ర్జపహోమార్చనాదిభిః”—భావము॥ ఈపురుషునిచేతఁ బూర్వజన్మమునందుఁ జేయఁబడిన పాపకర్మము లున్నవో ఆపాపకర్మము లీపురుషున కీజన్మమందు జ్వరాదివ్యాధిరూపములచేత దుఃఖమును బ్రాప్తింపఁజేయుచున్నవి. వానియొక్క శాంతి యౌషధములచేతను దానములచేతను జపహోమార్చనాదులచేతను నగుచున్నది. ఇత్యాదివచనములచేతఁ బ్రారబ్ధపాపకర్మములయొక్క శాంతికొఱకు నౌషధాద్యుపాయములు చెప్పఁబడి యున్నవి. ఆసర్వవచనములకు విరోధ మగును. అందువలన యోగాభ్యాసముచేతఁ బ్రారబ్ధకర్మమున కభిభవము సంభవించుచున్నది.

మఱియుఁ బ్రారబ్ధకర్మాపేక్షచేత యోగాభ్యాసాదిశాస్త్రీయప్రయత్నములకుఁ బ్రబలత వసిష్ఠభగవానులును వక్కాణించి యున్నారు. అందు “శ్లో. ఆ బాల్యా దల మభ్యస్తైః శాస్త్రసత్సంగమాదిభిః। గుణైః పురుషయత్నేన సో ఽర్థః సంప్రాప్యతే హితః”—భావము॥ పురుషప్రయత్నము ద్వివిధము, ఒకటి అశాస్త్రీయము మఱియొకటి శాస్త్రీయము, అందు శ్రుతిస్మృతిరూపశాస్త్రములచేత నిషేధింపఁబడిన యేప్రయత్న మున్నదో అది యశాస్త్రీయప్రయత్న మనఁబడును. ఉదా—చౌర్యహింసాదిప్రయత్నములై యున్నవి. మఱియు శ్రుతిస్మృతిరూపశాస్త్రములచేత విధింపఁబడిన యేప్రయత్న మున్నదో అది శాస్త్రీయప్రయత్న మనఁబడును. ఉదా—యజ్ఞదానాదిప్రయత్నములై యున్నవి. అందీపురుషుఁ డశాస్త్రీయపురుషప్రయత్నముచేత నరకమునే పొందుచున్నాఁడు. మఱియు బాల్యావస్థ మొదలు అభ్యసింపఁబడిన యధ్యాత్మశాస్త్రసత్సమాగమశాంతిదాంత్యాదు లగు నే గుణము లున్నవో ఆగుణములతోఁ గూడిన ద్వితీయ మగు శాస్త్రీయపురుషప్రయత్నముచేత నీపురుషుఁడు మోక్షరూపపరమపురుషార్థమును బొందుచున్నాఁడు.

ఈయర్థమునే “ఉచ్ఛాస్త్రం శాస్త్రితం చేతి పౌరుషం ద్వివిధం స్మృతమ్। తత్రోచ్ఛాస్త్ర మనర్థాయ పరమార్థాయ శాస్త్రితమ్” అను శ్లోకముచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన యోగాభ్యాసరూపశాస్త్రీయప్రయత్నముచేత నా ప్రారబ్ధకర్మమున కభిభవము సంభవించుచున్నది. కావునఁ బూర్వోక్తకర్తృత్వాదిబంధపరిత్యాగనివృత్తిరూపజీవన్ముక్తిలక్షణము నిర్దోషమై యున్నది.

[*] (౯). జీవన్ముక్తియొక్క యధికారినిరూపణము. [*]

ఇఁక జీవన్ముక్త్యధికారినిరూపణము చేయఁబడుచున్నది. అందఃకరణ [illegible] శుద్ధిమంతుఁడైన [illegible] గలవాఁడును [illegible]

గోరిక గలవాఁడు నైనట్టి యావిద్వత్సన్న్యాసి యున్నాఁడో వాఁడే జీవన్ముక్తి కధికారి యగుచున్నాఁడు. అనఁగా జీవన్ముక్తిని బొందుటకొఱకుఁ దత్సాధన మైన మనోనాశ వాసనాక్షయములను జేయువాఁ డని తెలియవలయును.

శంక:—బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నివర్తింపఁబడినయజ్ఞానమును దేహాభిమానమును గలవాఁ డగునేవిద్వత్సన్న్యాసి యున్నాఁడో వాని కేకార్యమునందును గర్తృత్వమే సంభవింపదు. కర్తృత్వము లేక యావిద్వత్సన్న్యాసికి జీవన్ముక్తి యొక్కయధికారిత్వ మెట్లు సంభవించును? అనఁగా సంభవింపదు.

సమాధానము:—ఆత్మజ్ఞానముచేత నావరణశక్తిసహితాజ్ఞానము నష్టమైనను బ్రారబ్ధకర్మవశమువలన విక్షేపశక్తిసహితాజ్ఞానలేశమునకు స్థితి సర్వగ్రంథకారులచే నంగీకరింపఁబడి యున్నది. ఈవిషయము తృతీయపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన నావిద్వాంసునకును బాధితానువృత్తిచేత దేహాభిమానమును గర్తృత్వమును సంభవించుచున్నది. దానిచేత నావిద్వాంసునకు జీవన్ముక్త్యధికారిత్వము సంభవించుచున్నది.

శంక:—"జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః। నైవాస్తి కించి త్కర్తవ్య మస్తి చేన్న స తత్త్వవిత్, తస్యకార్యం నవిద్యతే" ఇత్యాది పూర్వోక్తస్మృతివచనములవలనఁ గృతకృత్యుఁ డగు జ్ఞానవంతునకు సర్వకర్తవ్యతానిషేధము చేయఁబడి యున్నది. ఎప్పుడు జ్ఞానవంతునకును జీవన్ముక్తికొఱకు మనోనాశ వాసనాక్షయరూపసాధనములయొక్క కర్తవ్యత్వ మంగీకరింపఁబడుచున్నదో అప్పుడావచనములకు విరోధము ప్రాప్త మగును.

సమాధానము:—జ్ఞానవంతులు ద్విప్రకారు లగుచున్నారు. ఒకఁడు కృతోపాస్తి, మఱియొకఁ డకృతోపాస్తి. అం దేపురుషునిచేత నాత్మసాక్షాత్కారమునకుఁ బూర్వము సగుణబ్రహ్మసాక్షాత్కారపర్యంత ముపాసన చేయఁబడినదో అట్టి జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషుఁడు కృతోపాస్తి యనఁబడుచున్నాఁడు. ఎవనిచేత నాయుపాసన చేయఁబడలేదో ఆజ్ఞానవంతుఁ డకృతోపాస్తి యనఁబడుచున్నాఁడు. అందుఁ గృతోపాస్తి జ్ఞానవంతున కైనచో జ్ఞానోత్తరము జీవన్ముక్తికొఱకుఁ గింఛిన్మాత్రమును గర్తవ్యము కలుగుట లేదు. ఏకారణముచేత ననఁగాఁ గృతోపాస్తి యగు జ్ఞానికి మనోనాశమును వాసనాక్షయమును బూర్వమే సిద్ధించి యున్నవి. అందువలన నాత్మజ్ఞానప్రాప్తికాలమునందే యాకృతోపాస్తిపురుషుఁడు జీవన్ముక్తిని బొందుచున్నాఁడు. మఱియు జ్ఞానవంతునిగుఱించి కర్తవ్యమును నిషేధించు యుండు శ్రుతి

స్మృతివచనములు పూర్వము చెప్పఁబడి యున్నవి. ఆవచనములను నకృతోపాస్తి జ్ఞానవంతులనుగూర్చియే సర్వకర్తవ్యములు నిషేధించి యున్నవి. [illegible] వైదికవ్యాపారములచేతఁ జిత్తవిశ్రాంతిరహితు లగు నేయకృతోపాస్తిజ్ఞానవంతు లున్నారో వారికి జ్ఞానోత్తరము జీవన్ముక్తికొఱకు మనోనాశవాసనాక్షయములయొక్క కర్తవ్యత్వ ముండుటవలన నిరంకుశకృతకృత్యత్వము లేదు. అందువలన నకృతోపాస్తిజ్ఞానవంతునకు జీవన్ముక్తికొఱకు మనోనాశవాసనాక్షయము లవశ్యకర్తవ్యము లై యున్నవి.

శంక:—అట్టి చిత్తవిశ్రాంతిరహితు లగు నకృతోపాస్తిపురుషుల కాత్మజ్ఞానమే కలుగక పోవలయును.

సమాధానము:—జ్ఞానమో ప్రమాణము వస్తువు అను నీరెంటియొక్క యధీనమై యున్నది. అందువలన సర్వులకు సాధారణమై యున్నది. ఎట్లు ఘటాది వస్తువులతోఁ జక్షురాదిప్రమాణములకు సంబంధము కలుగఁగా సర్వలోకులకు "అయం ఘటః" అను జ్ఞానము సమానముగాఁ గలుగుచున్నదో అట్లు తత్త్వమస్యాది మహావాక్యశ్రవణమువలన "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను జ్ఞానము కృతోపాస్తులు గాని యకృతోపాస్తులు గాని సర్వాధికారులకును సమానమే యగుచున్నది. ఒకవేళ నట్లంగీకరింపనియెడల యాజ్ఞవల్క్యకహోలజనకాజాతశత్రువులు మొదలగు గృహస్థుల కాత్మజ్ఞానము లేక పోవలయును. ఈయర్థమం దిష్ట ముండినయెడల నా యాజ్ఞవల్క్యాదులయొక్క దృష్టాంతముచేత నస్మదాదిపురుషులయం దొకపురుషునకును శ్రవణాదిజ్ఞానసాధనములయందుఁ బ్రవృత్తి కలుగక పోవలయును. అనఁగా యాజ్ఞవల్క్యాదిమహాత్ము లగు పురుషులకే శ్రవణాదులచేత నాత్మజ్ఞానము కలుగ దనునప్పు డస్మదాదులకు జ్ఞానోత్పత్తి యెట్లు గలుగును? అను నసంభావనచేత నే పురుషునకును శ్రవణాదులయందుఁ బ్రవృత్తి కలుగని దగును. ఇందువలన సిద్ధించిన దే మనఁగా, శ్రవణాదులచేత నుత్పన్న మైన బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును జిత్తవిశ్రాంతీచ్ఛయును గలిగినట్టి యేవిద్వత్సన్న్యాసి యున్నాఁడో వాఁడే జీవన్ముక్తి కధికారియై యున్నాఁడు. అందువలన నధికార్యభావమువలన జీవన్ముక్త్యభావము చెప్పుట కశక్యమై యున్నది.

[*] (6). జీవన్ముక్తియందుఁ బ్రమాణము నిరూపించుట. [*]

ఇఁక జీవన్ముక్తియందుఁ బ్రమాణము నిరూపించుచున్నాఁడు. జీవన్ముక్తి యందు [illegible] ప్రమాణములై యున్నవి. అవి

ప్రమాణముగా [illegible] యున్నది. అందు శ్రుతి " విముక్తశ్చ విముచ్యతే [illegible] [illegible] యాపురుషుఁ డాత్మజ్ఞానమునకుఁ బూర్వమే ముముక్షుదశయందు రాగద్వేషాదులనుండి విముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు, ఏకారణముచేత ననఁగా " శాంతో దాంత " ఇత్యాదిశ్రుతులచేత శమదమాదిసాధనయుక్తపురుషునకే శ్రవణాదులయం దధికారము చెప్పఁబడి యున్నది. తథాపి, ఆత్మజ్ఞానమునకుఁ బూర్వ మారాగద్వేషాదులనుండి విముక్తుఁ డగుట ప్రయత్నముచేత నగుచున్నది. మఱియు నాత్మజ్ఞానానంతరమైనను యోగాభ్యాసముచేత వాసనాక్షయమనోనాశము లను రెండును అతిదృఢము లగుచున్నవి. కావున జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునియం దాభాసరాగద్వేషాదికమును సంభవించుట లేదు. అందువలన జ్ఞానకాలమం దారాగద్వేషాదులనుండి విముక్తి స్వతస్సిద్ధమై యున్నది. ఈయభిప్రాయముచేత జీవన్ముక్తపురుషుని శ్రుతి విముక్తుఁ డని చెప్పుచున్నది. అట్టి విముక్తుఁ డగు జీవన్ముక్తపురుషుఁడు భోగముచేతఁ బ్రారబ్ధకర్మము నష్టము కాఁగా నీశరీరనాశానంతరము భావిబంధమునుండి విశేషముగా విముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు. ఈశ్రుతి తత్త్వజ్ఞానానంతరము విదేహముక్తికన్న విలక్షణ మైన జీవన్ముక్తిని జెప్పుచున్నది.

మఱియు " తద్యథా ఽహి నిర్వ్లయనీ వల్మీకే మృతా ప్రత్యస్తా శయీత ఏవ మే వేదం శరీరం శేతే, అథాయ మశరీరో ఽమృతః ప్రాణో బ్రహ్మైవ తేజః " ఇత్యాదిశ్రుతులును ఆజీవన్ముక్తిని జెప్పుచున్నవి. అందువలన నాజీవన్ముక్తి యీశ్రుతి ప్రమాణముచేత సిద్ధమై యున్నది.

మఱియు వసిష్ఠభగవానులచేతను ఆజీవన్ముక్తి చెప్పఁబడి యున్నది. అందు " శ్లో. యో జాగర్తి సుషుప్తిస్థో యస్య జాగ్రన్న విద్యతే । యస్య నిర్వాసనో బోధః స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే " — భావము॥ బ్రహ్మవేత్త యగు పురుషుఁడు సుషుప్తియం దింద్రియములు లయ మొందకయే జాగ్రత్తను బొందుచున్నాఁడు. అనఁగా జాగ్రదవస్థ ననుభవించుచున్నాఁడు. మఱియు జాగ్రదవస్థయందును జక్షురాదీంద్రియములచేత రూపాదివిషయములను గ్రహించుట లేదు. అందువలన బ్రహ్మవేత్త యగు పురుషుఁడు జాగ్రదవస్థయం దుండువాఁ డైనను సుషుప్తియం దుండువాఁ డని చెప్పఁబడును. ఈకారణముచేతనే యింద్రియములచేత నర్థమును దెలియునట్టి జాగ్రత్త యేబ్రహ్మవేత్తకు లేదో మఱియు నేబ్రహ్మవేత్త తన యఖండైకరసానందానుభవము గలవాఁడును శుభాశుభసర్వవాసనారహితుఁడు నై యున్నాఁడో ఆబ్రహ్మవేత్త యగు పురుషుఁడు జీవన్ముక్తుఁ డనఁబడుచున్నాఁడు. [illegible] ద్వితీయా [illegible] జీవన్ముక్తు [illegible] చెప్పఁబడు [illegible]

అందు "శ్లో. ప్రజహాతి యదా కామా న్సర్వా న్పార్థ మనోగతా న్। ఆత్మ న్యేవాత్మనా తుష్టః స్థితప్రజ్ఞ స్తదోచ్యతే" — భావము॥ ఓయర్జునా! ఏకాలమునందైతే విద్వాంసుఁడు మనస్సునందుండు సర్వకామములను బరిత్యజించినవాఁడును అఖండైకరసానందరూపప్రత్యగాత్మయందు యోగాభ్యాసమువలన వశీకరింపఁబడిన మనస్సుచేతఁ దనస్వరూపానందము ననుభవించినవాఁడై సంతుష్టుఁడు నగుచున్నాఁడో ఆ కాలమునం దావిద్వాంసుఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁ డనఁబడుచున్నాఁడు. అందు, అచంచలమయిన "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను ప్రజ్ఞ గలవాఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁ డనఁబడును.

ఇచ్చటఁ దాత్పర్య మే మనఁగా, ప్రజ్ఞ ద్విప్రకారమై యున్నది, ఒకటి స్థితప్రజ్ఞ మఱియొకటి అస్థితప్రజ్ఞ. అందు జన్మాంతరపుణ్యసమూహపరిపాకమువలనే నాకాశమునుండి పడినఫలమువలెఁ దత్త్వమస్యాది మహావాక్యశ్రవణమాత్రముచేత నీపురుషునకు జీవబ్రహ్మైకత్వమును విషయము చేయునట్టి "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నేజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నదో ఆజ్ఞానము వ్యవహారబాహుళ్యముచేతను విషయాసక్తిచేతను విస్మృతి మగుచున్నది. అందువలన నాజ్ఞాన మస్థితప్రజ్ఞ యనఁబడును. మఱియు యోగాభ్యాసముచేత వశీకరింపఁబడినచిత్తము గల పురుషుని యొక్కబుద్ధి యెప్పుడు పరపురుషునియం దాసక్తి గల స్త్రీయొక్కబుద్ధివలె నిరంతరము బ్రహ్మాత్మతత్త్వమునే చింతించునదియు నన్యవస్తువును జింతింపనదియు నగుచున్నదో అప్పు డాబుద్ధి స్థితప్రజ్ఞ యనఁబడును.

ఈయభిప్రాయముచేతనే శ్రీవసిష్ఠభగవానులును వక్కాణించి యున్నారు, అందు "శ్లో. పరవ్యసనినీ నారీ వ్యగ్రాపి గృహకర్మణి। త దేవా స్వాదయ త్యంతః పరసంగ రసాయనమ్॥ ఏవం తత్త్వే పరే శుద్ధే ధీరో విశ్రాంతి మాగతః। త దేవా స్వాదయ త్యంత ర్బహి ర్వ్యవహర న్నపి" — భావము॥ పరపురుషునియం దాసక్తి గల స్త్రీ బాహ్యమున గృహకార్యము సర్వమును జేయుచుండినను అంతరచిత్తమునం దాపరపురుషునియొక్కసంగజన్యసుఖమును జింతించుచున్నది. ఈప్రకారముగా నేజ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషుఁడు శుద్ధపరమాత్మతత్త్వమునందు విశ్రాంతిని బొందినవాఁడో ఆజ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషుఁడు బాహ్యమునందు లౌకికవైదికవ్యవహారములను జేసినను అంతరచిత్తమునం దాపరమాత్మతత్త్వమునే నిరంతరము చింతించుచున్నాఁడు.

మఱియు ముక్తజీవన్ముక్తపురుషుఁడే గీతయొక్క ద్వాదశాధ్యాయమునందు శ్రీభగవంతునిచేత భగవద్భక్తుఁ డని చెప్పఁబడియున్నాఁడు. అందు "శ్లో. అద్వేష్టా సర్వభూతానాం మైత్రః కరుణ ఏవచ। నిర్మమో నిరహంకారః సమదుఃఖసుఖః క్షమీ

తుష్టః సతతం యోగీ యతాత్మా దృఢనిశ్చయః। మయ్యర్పిత మనో బుద్ధి ర్యో మద్భక్తః సమే ప్రియః" — భావము॥ ఏపురుషుఁడు సర్వభూతములయందు ద్వేషరహితుఁడును మైత్రి కరుణ గలవాఁడును అహంమమాభిమానరహితుఁడును సుఖదుఃఖములయందు సమానస్థితి గలవాఁడును క్షమావంతుఁడును సర్వదా సంతుష్టుఁడును మనోనిగ్రహము గలవాఁడును దృఢనిశ్చయము గలవాఁడును బరమాత్మ నగు నాయందు నర్పింపఁబడినమనోబుద్ధులు గలవాఁడు నగుచున్నాఁడో అట్టి నాభక్తుఁ డైనవాఁడు పరమేశ్వరుఁడ నగు నా కత్యంతప్రియుఁడై యున్నాఁడు.

శంక:—ఈ గీతావచనమునందు శ్రీభగవంతునిచేతఁ జెప్పఁబడిన యద్వేష్టృత్వాదిగుణము లేవి గలవో ఆగుణములు సాధకముముక్షువునందును "శాంతో దాంతః" ఇత్యాదిశ్రుతిప్రమాణములవలన సిద్ధములై యున్నవి. అందువలన సాధక ముముక్షువుకంటె నాజీవన్ముక్తపురుషునియందు దేవిశేషము సిద్ధించుట లేదు.

సమాధానము:—సాధకముముక్షువునం దాయద్వేష్టృత్వాదిగుణములు ప్రయత్నసాధ్యములై యున్నవి. మఱియు జీవన్ముక్తపురుషునియం దాయద్వేష్టృత్వాది గుణములు స్వభావసిద్ధములై యున్నవి. అందువలన సాధకముముక్షువుకన్నను ఆ జీవన్ముక్తపురుషునియందు విశేషము సంభవించు చున్నది. ఈవిషయ మన్యగ్రంథ ములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. ఉత్పన్నాత్మైక్యబోధస్య హ్యద్వేష్టృత్వాదయో గుణాః। అయత్నతో భవం త్యస్య న తు సాధనరూపిణః" — భావము॥ "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను బోధ యేపురుషునకుఁ గలిగి యున్నదో ఆవిద్వాంసుఁ డగు పురుషున కద్వేష్టృత్వాదిగుణములు ప్రయత్నము లేకయే కలుగుచున్నవి. ముముక్షువులకువలె సాధనరూపము లగుట లేదు.

మఱియు, ఉక్త జీవన్ముక్తపురుషునినే శ్రీభగవంతుఁడు గీతయొక్క చతుర్దశాధ్యాయమునందు "ప్రకాశంచ ప్రవృత్తించ మోహ మేవచ పాండవ। నద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని ననివృత్తాని కాంక్షతి॥ (1) ఉదాసీన వదాసీనో గుణై ర్యో నవిచాల్యతే। గుణావర్తంత ఇత్యేవం యోవతిష్ఠతి నేంగతే॥ (2) సమదుఃఖసుఖః స్వస్థః సమలోష్టాశ్మకాంచనః। తుల్యప్రియాప్రియో ధీర స్తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః॥ (3) మానావమానయో స్తుల్య స్తుల్యో మిత్రారిపక్షయోః। సర్వారంభపరిత్యాగీ గుణాతీత స్స ఉచ్యతే॥ (4)" అను నీనాల్గుశ్లోకములచేత గుణాతీతుఁ డని చెప్పి యున్నాఁడు. ఈగీతాశ్లోకములయర్థము గీతాగూఢార్థదీపికయందు మాచే విస్తరముగా నిరూపింపఁబడి యున్నది. దాని నచ్చటఁ దెలియ వలయును.

— శ్రుతియు [illegible] ఉక్తజీవన్ముక్తపురుషుఁడే మహా[illegible] బ్రాహ్మణుఁ డని చెప్పఁబడి యున్నాఁడు. అందు "శ్లో. నిరాశిష మనారంభం నిర్నమస్కార మస్తుతిమ్ । అక్షీణం క్షీణకర్మాణం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః॥ ఇతి భావము॥ ఏపురుషుఁడు దృష్టవస్తుప్రార్థనారహితుఁడును సర్వారంభరహితుఁడును నమస్కారరహితుఁడును స్వాపరస్తుతినిందారహితుఁడును ప్రయత్నము లేక ప్రాప్తమైన వస్తుప్రసాదమును దీనతారహితుఁడును సర్వలౌకికవైదికకర్మముల నివృత్తిఁ జేసినవాఁడును నగుచున్నాఁడో అట్టి తత్త్వవేత్త యగుపురుషుని దేవతలు బ్రాహ్మణుఁ డని చెప్పెదరు.

మఱియు, ఉక్తజీవన్ముక్తుఁడే స్కాందపురాణమునం దతివర్ణాశ్రమి యని చెప్పఁబడి యున్నాఁడు. అందు "శ్లో. యథా స్వప్నప్రపంచో ఽయం మయి మాయా విజృంభితః । ఏవం జాగ్రత్ప్రపంచో ఽపి మయి మాయా విజృంభితః॥ ఇతి యో వేద వేదాంతైః సో ఽతివర్ణాశ్రమీ భవేత్ "—భావము॥ ఎట్లు ప్రత్యగాత్మ యగు నాయం దీస్వప్నప్రపంచము మాయచేఁ గల్పితమై యున్నదో అట్లే జాగ్రత్ప్రపంచము గూడ నాయందు మాయచేఁ గల్పితమై యున్నది. ఈప్రకారముగా నేపురుషుఁడు వేదాంతవచనములచేత సర్వప్రపంచకల్పనాధిష్ఠానరూపాత్మను సాక్షాత్కరించుకొను చున్నాఁడో ఆ తత్త్వవేత్త యగు పురుషుఁ డతివర్ణాశ్రమి యని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. ఈప్రకారముగా నాజీవన్ముక్తియందు శ్రుతిస్మృతిపురాణము లను నాల్గిటియొక్క యనేకవచనములు ప్రమాణములై యున్నవి. కావున విదేహముక్తివలె జీవన్ముక్తియును అవశ్య మంగీకరింపవలయును.

[*] (7) జీవన్ముక్తియొక్క సాధననిరూపణము. [*]

ఇఁక జీవన్ముక్తియొక్క సాధనములు నిరూపింపఁబడుచున్నవి. పూర్వోక్తజీవన్ముక్తి తత్త్వజ్ఞానము వాసనాక్షయము మనోనాశము అను నీమూఁటియొక్క యభ్యాసమువలన సిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన నామూఁడును జీవన్ముక్తికి సాధనములై యున్నవి. అచ్చట నాతత్త్వజ్ఞానాదిత్రయమును అతిప్రయత్నముతో మూఁటి మూఁటి నావర్తించుట యేది గలదో అదియే యామూఁటియొక్క యభ్యాసమై యున్నది. ఆతత్త్వజ్ఞానాదిత్రితయముయొక్క యభ్యాసముకూడ నొకకాలమునందు చేయుట యేది గలదో అది జీవన్ముక్తిహేతువై యున్నది. ఏకారణముచేత నన [illegible] రేకమువలనచేత నామూఁటికిని బరస్పర కార్యకారణభావము సిద్ధ మగు చున్నది।

[illegible]

సర్వప్రపంచము [illegible] యున్నది, [illegible] యున్నది, అందువలన నీయాత్మయే సర్వరూపమై యున్నది, ఆత్మకన్న భిన్నముగా నొకవస్తువును లేదు, ఈప్రకారమైన తత్త్వజ్ఞానము కలుగఁగా విషయాభావమువలన రాగద్వేషాదిరూపవాసనలు క్షయించుచున్నవి. మఱియుఁ దత్త్వజ్ఞానము లేనియెడల విషయములయందు సత్యత్వము నివృత్త మగుట లేదు. అందువలన నుత్తరోత్తర రాగద్వేషాదిరూపవాసనలయొక్క ప్రవాహము కలుగుచున్నది. ఈవిధమైన యన్వయవ్యతిరేకములచేతఁ దత్త్వజ్ఞానమునకు వాసనాక్షయమునుగుఱించి కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

ఈప్రకారముగానే వాసనాక్షయమునకును దత్త్వజ్ఞానమునుగుఱించి కారణత్వ మున్నది. వివేకముచేతను దోషదర్శనముచేతను మైత్రికరుణాదివిరోధివాసనలచేతను ఎప్పుడీపురుషునకు రాగద్వేషాదిరూపవాసనలు క్షీణము లగుచున్నవో, అప్పుడే యీపురుషునకు శ్రుత్యాచార్యప్రసాదమువలన నిర్మల మగు మనస్సునం దాతత్త్వజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నది. వాసనాక్షయము లేనియెడల మనస్సు రాగద్వేషాదులచే దూషిత మగుచున్నది. ఆ దూషితమనస్సహితపురుషునకు శమదమాదిసాధనసంపత్తి లేనందున శ్రవణాదికము సంభవింపని దగును. దానిచేతఁ దత్త్వజ్ఞాన ముత్పన్నము గాదు. ఈరీతిగా నన్వయవ్యతిరేకములచేత వాసనాక్షయమునకుఁ దత్త్వజ్ఞానమును గుఱించి కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

ఇఁక, తత్త్వజ్ఞానము మనోనాశము అను నీరెంటికిని బరస్పర కార్యకారణభావము చూపఁబడుచున్నది. తత్త్వజ్ఞానముచేత నీపురుషునకుఁ బ్రపంచముయొక్క మిథ్యాత్వము నిశ్చిత మగుచున్నది. ఆమిథ్యాత్వనిశ్చయముచేత శుక్తిరజతమునకు వలెఁ బ్రపంచమునకు బాధ కలుగుచున్నది. అట్టి బాధితప్రపంచమునందు మనస్సునకుఁ బ్రవృత్తి కలుగుట లేదు. మఱియు సత్యరూపముగా నిశ్చయింపఁబడిన దే యాత్మ యున్నదో ఆయాత్మ మనస్సునకు విషయము కాదు. అందువలన నాయాత్మయందును మనస్సునకుఁ బ్రవృత్తి కలుగుట లేదు. ఈప్రకారముగా నాంతరబాహ్యప్రవృత్తులు లేనందున నామనస్సు కాష్ఠరహితవహ్నివలె తానే లయ మగుచున్నది. అందు శ్రుతి.—"యథా నిరింధనో వహ్నిః స్వయ మేవో పశా మ్యతి । తథా వృత్తిక్షయా చ్చిత్తం స్వయ మేవో పశా మ్యతి" — భావము: ఎట్లు కాష్ఠాదిరూపేంధనములు లేని వహ్ని తానే సామాన్యతేజోరూపకారణమునందు [illegible] చున్నదో అట్లే యాంతరబాహ్యసర్వవృత్తులయొక్క నాశమువలనఁ జిత్తమును [illegible]రూపకారణమునందు లయ మగుచున్నది. ఇదియే మనస్సుయొక్క

నాశమై యున్నది. మఱియుఁ దత్త్వజ్ఞానము లేనిచోఁ బ్రపంచమునందు సత్యత్వము నివృత్త మగుట లేదు. అందువలన బదార్థాకారవృత్తులచే వృద్ధి బొందినదై యామన స్సత్యంతస్థూల మగుచున్నది. అట్టి స్థూలత్వమును బొందినమనస్సునకు నాశము గలుగుట లేదు. ఈప్రకార మైన యన్వయవ్యతిరేకములచే దత్త్వజ్ఞానమునకు మనోనాశమును గుఱించి కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

ఈవిధముగానే మనోనాశమునకును దత్త్వజ్ఞానమునుగుఱించి కారణత్వ మున్నది. అచ్చట మనస్సు నాశము నొందఁగా సర్వద్వైతవృత్తులును నివృత్తము లగుటవలన సర్వోపాధిరహితుఁ డైన యీపురుషునకు శ్రుత్యాచార్యప్రసాదమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. మఱియు నామనోనాశము లేనియెడల విక్షిప్తచిత్తము గల పురుషునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుట లేదు. ఈప్రకార మైన యన్వయవ్యతిరేకములచేత మనోనాశమునకుఁ దత్త్వజ్ఞానముయొక్క కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

ఇఁక వాసనాక్షయమనోనాశము లను రెంటికిని బరస్పరకార్యకారణభావము చూపఁబడు చున్నది. అచ్చట వాసనాక్షయము లేనియెడల రాగద్వేషాదులచేత స్థూలభావమును, బొందినచిత్తము విషయములయొక్క సమ్ముఖమునకుఁ బోయి యాయావిషయాకారపరిణామమును బొందుచున్నది. ఆ విషయాకార మైన మనస్సున కొకప్పుడును నాశము కలుగుట లేదు. మఱియు వాసనలు క్షీణములు కాఁగా వృత్తులయొక్క యుత్పత్తి యగుట లేదు. ఏకారణముచేత ననఁగా, ఆవాసనలే వృత్తులయొక్క యుత్పత్తికి బీజములై యున్నవి. బీజము నాశము నొందఁగా నంకుర ముత్పన్న మగుట లేదు. అందువలన మనస్సు నాశ మొందుచున్నది. ఈప్రకార మైన యన్వయవ్యతిరేకములచేత వాసనాక్షయమునకు మనోనాశముయొక్క కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

ఈప్రకారముగానే మనోనాశమునకును వాసనాక్షయమును గుఱించి కారణత్వ మున్నది. అచ్చట మనస్సు నాశము నొందఁగా నేవిధ మైనవృత్తియుఁ గలుగుట లేదు. అందువలన సర్వవాసనలు క్షయ మొందుచున్నవి. మఱియు మనోనాశము లేనియెడలఁ బ్రారబ్ధకర్మవశమువలన విషయభోగములయందుఁ బ్రవృత్త మైనచిత్తమునందు రాగాద్యనేకవాసన లుత్పన్నము లగుచున్నవి. అనఁగా ఘృతాది సామిధేనులచేత నగ్ని వృద్ధి బొందుచున్నట్లు విషయభోగములచేత రాగాది వాసనలును వృద్ధిని బొందుచున్నవి. ఈవిధ మైన యన్వయవ్యతిరేకములచేత మనోనాశమునకు వాసనాక్షయముయొక్క కారణత్వము సిద్ధ మగుచున్నది.

[illegible] తత్త్వజ్ఞానము వాసనాక్షయము మనోనాశము [illegible] పరస్పరకార్యకారణభావ మగుటవలన మూటిని ఏకకాలమందే యభ్యసించుట యుచితమై యున్నది. ఈయభ్యాసమువలన నీపురుషునకు జీవన్ముక్తిప్రాప్త మగుచున్నది. ఈయర్థము వసిష్ఠభగవంతుని చేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అట్లు

"శ్లో. వాసనాక్షయవిజ్ఞాన మనోనాశా మహామతే। సమకాలం చిరాభ్యస్తా భవంతి ఫలదాయినః" ॥ [illegible] ఓ మహామతిమంతుఁడ వగు రామా! వాసనాక్షయము తత్త్వజ్ఞానము మనోనాశ మను మూటిని ఏకముగా బహుకాలపర్యంత మభ్యాసము చేసినయెడల నీపురుషుఁడు జీవన్ముక్తిరూపఫలమును బొందుచున్నాఁడు.

శంక:—వివేకాదిసాధనచతుష్టయప్రాప్త్యనంతరము తత్త్వజ్ఞానప్రాప్తికొఱకు వివిదిషాసన్న్యాసముచేత శ్రవణమననిదిధ్యాసనములను జేయునట్టి పురుషునకుఁ దత్త్వజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నది. తత్త్వజ్ఞానోత్పత్త్యనంతరము జీవన్ముక్తిప్రాప్తికొఱకు విద్వత్సన్న్యాసముచేతఁ దత్త్వజ్ఞానము వాసనాక్షయము మనోనాశము అను మూటియొక్క యభ్యాసము చేయునట్టి పురుషునకు జీవన్ముక్తి ప్రాప్త మగుచున్న దను నర్థము పూర్వము చెప్పినందువలన సిద్ధ మగుచున్నది. అప్పుడు శ్రవణమననాదుల కనంతరము తత్త్వమస్యాదిప్రమాణజన్యతత్త్వజ్ఞానముయొక్క యభ్యాస మేప్రకారముగాఁ గలుగును? ప్రథమమున జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకు తత్త్వజ్ఞానముయొక్క కర్తవ్యత్వమే సంభవించుట లేదు. ఏల యన, ఆతత్త్వజ్ఞానము మహావాక్యరూపప్రమాణముయొక్క ఫలరూప మగుటవలనఁ బూర్వసిద్ధమే యగుచున్నది. అసిద్ధవస్తువే కర్తవ్య మగుచున్నది. సిద్ధవస్తువు కర్తవ్య మగుట లేదు. మఱియు జ్ఞానము విషయరూపవస్తువుయొక్క యధీనమై యున్నది. కావున జ్ఞానమును జేయుటకుఁ గాని చేయకుండుటకుఁ గాని అన్యథా చేయుటకుఁ గాని శక్యము కాదు. అందువలన జ్ఞానముయొక్క కర్తవ్యత్వము సంభవించుట లేదు. ఈప్రకారముగా జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునకు జ్ఞానసాధన మైన శ్రవణాదులయొక్కయును కర్తవ్యత్వము యుక్తము గాదు. ఏకారణముచేత నన్నఁగా ఫలరూపజ్ఞాన ముత్పన్నము కాఁగా శ్రవణాదులయొక్క యనుష్ఠానము వ్యర్థమే యగుచున్నది. [illegible] వలన నుత్పన్న మైన తత్త్వజ్ఞానముయొక్క యభ్యాసము నిరూపించుటకు శక్యము కాదు.

సమాధానము:—శ్రవణాదులవలన నుత్పన్న మైన "అహంబ్రహ్మాస్మి" యను నేతత్త్వజ్ఞాన మున్నదో ఆతత్త్వజ్ఞానముయొక్క యభ్యాస [illegible] ప్రకారముగా నైనను [illegible] తత్త్వముయొక్క [illegible] యును. అనఁగా వేదాంతశాస్త్రశ్రవణముచేత [illegible]

[illegible] నములచేత నైనను [illegible] బ్రహ్మాత్మ తత్త్వమును మాటిమాటికి [illegible] సంధానము [illegible] ఇది యే ఆత్మ తత్త్వజ్ఞానము యొక్క యభ్యాస [illegible] [illegible] తత్త్వజ్ఞానాభ్యాసము యొక్క స్వరూప [illegible] గ్రంథములయందు చెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. తచ్చింతనం తత్కథన మన్యోన్యం తత్ప్రబోధనమ్ ఏత దేక పరత్వంచ బ్రహ్మాభ్యాసం విదుర్బుధాః."—భావము॥ [illegible] బ్రహ్మాత్మ రూపమగు [illegible] తత్త్వ మున్నదో ఆతత్త్వము యొక్క పునఃపునశ్చింతనమును అధికారులగు ముముక్షుజనుల కాతత్త్వమును జెప్పుటయును దనకు సమానులైన [illegible] తోఁ గూడి పరస్పర మాతత్త్వమును బోధించుకొనుటయు నన్న నివి మొదలైన యీప్రకారములచేత నైనను నేకబ్రహ్మాత్మతత్త్వముయొక్క చింతనపరాయణత్వ మేది యున్నదో దానిని విద్వాంసు లగు పురుషులు బ్రహ్మాభ్యాస మని చెప్పుచున్నారు.

శంక:—ఏప్రకారముచేత నైనను బ్రహ్మాత్మతత్త్వముయొక్క చింతనమును బ్రహ్మాభ్యాస మని చెప్పినయెడల ననధికారిపురుషులను గూర్చి చేయు బ్రహ్మాత్మతత్త్వముయొక్క యుపదేశముకూడ బ్రహ్మాభ్యాసరూపము కావలయును.

[*] (8) బ్రహ్మవిద్యకు అధికారులను అనధికారులను నిరూపించుట. [*]

సమాధానము:—ఇచ్చోఁ బ్రసంగానుసారముగా నాబ్రహ్మవిద్య కధికారులును అనధికారులును నిరూపింపఁబడు చున్నారు. అందు, ఏపురుషుఁడు వివేకాది చతుస్సాధనసంపన్నుఁడును నమ్రత గలవాఁడును శిష్యభావముతోఁ గూడినవాఁడును గుర్వీశ్వరులయందు భక్తి గలవాఁడును గురువేదాంతవాక్యములయందు విశ్వాసము గలవాఁడు నగుచున్నాఁడో ఆపురుషుఁడే బ్రహ్మవిద్య కధికారి యగుచున్నాఁడు. అట్టి యధికారిపురుషునకే తత్త్వవేత్తలు బ్రహ్మవిద్య నుపదేశింపవలయును. మఱియు నట్టి యధికారిపురుషుఁడే ఆబ్రహ్మవిద్యయొక్క శ్రవణాదులవలన నాత్మజ్ఞానమును మోక్షమును బొందుచున్నాఁడు. ఈయర్థమును "తస్మై స విద్వా నుపసన్నాయ సమ్యక్ ప్రశాంతచిత్తాయ శమాన్వితాయ, యే నాక్షరం పురుషం వేద సత్యం ప్రోవాచ తాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యామ్, తస్మై మృదితకషాయాయ తమసః పారం దర్శయతి భగవా న్సనత్కుమారః" ఇత్యాదిశ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. అట్లే ఈయర్థమును "యస్య దేవే పరా భక్తి ర్యథా దేవే తథా గురౌ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఇత్యాది [illegible] [illegible]

మఱియు శిష్యుఁడును ముముక్షుత్వాధికారిలక్షణములు లేనివాఁడు నగుచు న్నాఁడో ఆపురుషుఁ డనధికారి యనఁబడు చున్నాఁడు. అట్టి యనధికారికిఁ దత్త్వ వేత్తలు బ్రహ్మవిద్య నుపదేశింపఁగూడదు. మఱియు నట్టి యనధికారిపురుషుఁడు బ్రహ్మవిద్యను శ్రవణము చేసినను ఆత్మజ్ఞానమును మోక్షమును బొందుట లేదు. ఈ యర్థము కూడ "వేదాంతే పరమం గుహ్యం పురా కల్పే ప్రచోదితమ్ । నా ప్రశాంతాయ దాతవ్యం నా పుత్రాయా శిష్యాయ వై పునః" ఇత్యాది శ్రుతివచనములచేత సిద్ధ మగుచున్నది.

అట్లే "ఇదం తే నాతపస్కాయ నా భక్తాయ కదాచన । నచా శుశ్రూషవే వాచ్యం నచ మాం యో ఽభ్యసూయతి" ఇత్యాది గీతావచనములచేతను సిద్ధ మగుచున్నది.

ఇట్లే యన్యస్మృతియందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. అశిష్యా యా విరక్తాయ య త్కించి దుపదిశ్యతే । తత్ప్రియా త్యపవిత్రత్వం గోక్షీరం శ్వ దృతౌ యథా"—భావము॥ ఏపురుషుఁడు శిష్యభావము లేనివాఁడును వైరాగ్యము లేనివాఁడు నగుచున్నాఁడో అట్టి యనధికారిపురుషునకుఁ జేయఁబడిన కించి దుపదే శమును శ్వానచర్మమునందుఁ బోయఁబడిన గోక్షీర మపవిత్రభావమును బొందున ట్లపవిత్రభావమునే పొందుచున్నది.

మఱియు నుక్తార్థ మన్యస్మృతియందును జెప్పఁబడి యున్నది. అచ్చట "శ్లో. నా పృష్టః కస్యచి ద్బ్రూయా న్న చాన్యాయేన పృచ్ఛతః । జాన న్నపిచ మేధావీ జడవ ల్లోక మాచరేత్"—భావము॥ ఈవిద్వాంసుఁ డగుపురుషుఁడు ప్రశ్న చేయుట లేక యెవ్వరికి నుపదేశము చేయఁడు, అట్లే న్యాయరహితముగాఁ బ్రశ్న చేయు పురుషునకును ఉపదేశము చేయుట లేదు, మఱి యే మనఁగా సర్వార్థ ములు దెలిసినవాఁ డైనను ఈవిద్వాంసుఁ డగు పురుషుఁడు లోకమునందు జడుని వలెఁ జరించుచున్నాఁడు. అందువలన నధికారులను గుఱించి చేయు బ్రహ్మాత్మ తత్త్వముయొక్కయుపదేశ మెది గలదో ఆ యుపదేశము బ్రహ్మవ్యాఖ్యాన మని చెప్పఁ బడును. అనధికారిపురుషులను గుఱించి చేయు బ్రహ్మాత్మతత్త్వముయొక్కయుపదే శము బ్రహ్మవ్యాఖ్యాన మని చెప్పఁబడుట లే దనునది సిద్ధ మైనది.

శంక:—తత్త్వజ్ఞానమునకన్నఁ బాహ్యమగు [illegible] ముముక్షుజనులకు [illegible] [illegible] వ్యాఖ్యాన [illegible] యగుచున్నది. [illegible], [illegible] పురుషునియొక్క చిత్తము విషయాసక్త మయ్యును [illegible]

ప్రారబ్ధకర్మక్షయము లేనట్టి పురుషునకుఁ తత్త్వజ్ఞానము కలుగుట లేదు. అందువలనఁ తత్త్వజ్ఞానమునకుఁ బూర్వము కూడ వాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాస మవశ్యము చేయవలయును. ఎప్పు డాత్మజ్ఞానమునకుఁ బూర్వమే వాసనాక్షయమనోనాశములు సిద్ధము లగుచున్నవో అప్పు డాత్మజ్ఞానానంతరము జీవన్ముక్తికొఱకు వాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాసము చేయుటయందుఁ గొంచె మైనను ప్రయోజనము లేదు. పూర్వసిద్ధము లైన వాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాసమువలననే యాతత్త్వవేత్త యగు పురుషునకు జీవన్ముక్తి ప్రాప్త మగుచున్నది.

సమాధానము:—యద్యపి తత్త్వజ్ఞానమునకుఁ బూర్వముకూడ నా తత్త్వజ్ఞానప్రాప్తికొఱకు వాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాస మపేక్షిత మై యున్నది. తథాపి తత్త్వజ్ఞానమునకుఁ బూర్వము వివిదిషుసన్న్యాసి కావాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాసమో గౌణ మగుచున్నది. మఱియు శ్రవణమననా ద్యభ్యాసము ప్రధాన మగుచున్నది. ఎట్లనఁగా శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములను నీమూడును తత్త్వమస్యాదివేదాంతవాక్యములయొక్క విచారరూప మగుట వలన నాత్మజ్ఞానమునుగూర్చి యంతరంగసాధనమై యున్నది. మఱియు వాసనాక్షయమనోనాశము లైననో అంతఃకరణశోధక మగుటవలన నాశ్రవణాదులకు సహకారులై యున్నవి. అందువలనఁ దత్త్వజ్ఞానమునకుఁ బూర్వము కించి ద్వాసనాక్షయమనోనాశాభ్యాసముచేత నిరంతరము శ్రవణమననాదులను జేయునట్టి వివిదిషుసన్న్యాసి కాత్మజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నది. మఱియు విద్వత్సన్న్యాసి కైననో అతత్త్వజ్ఞానముయొక్క యభ్యాసము గౌణ మగుచున్నది. వాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాసము ప్రధాన మగుచున్నది. ఏల యన, తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తి కన్నఁ బూర్వమే వేదాంతశ్రవణాదులయొక్క యభ్యాసమునకుఁ బ్రయోజన మున్నది. తత్త్వజ్ఞానోత్పత్త్యనంతర మాశ్రవణాదులయొక్క యభ్యాసమున కేప్రయోజనమును లేదు. మఱి యేమనఁగాఁ బ్రారబ్ధకర్మమువలనఁ బ్రాప్తము లైన విషయముల ననుభవించుకాలమునందే వాసనలయభిభవము చేయుటకొఱకుఁ గొంచిన్మాత్ర శ్రవణాదులయొక్క యభ్యాస మపేక్షితమై యున్నది. అందువలన విద్వత్సన్న్యాసి కాతత్త్వజ్ఞానాభ్యాసము గౌణ మగుచున్నది. మఱియు నావిద్వత్సన్న్యాసి తత్త్వజ్ఞానమునకుఁ బూర్వము వాసనాక్షయమనోనాశములను దృఢముగా నభ్యసింపనందున [illegible] చిత్తమునకు విశ్రాంతి కలుగుట లేదు. [illegible] [illegible] విశ్రాంతి [illegible] అందువలన [illegible]

త్సన్న్యాసి కాతత్త్వజ్ఞానానంతరము వాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాసమవశ్య మపేక్షితమై యున్నది. కావున విద్వత్సన్న్యాసికి వాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాసము ప్రధానమై యున్నది. ఆయభ్యాసముచేతనే విద్వత్సన్న్యాసికి జీవన్ముక్తి ప్రాప్త మగుచున్నది.

శంక:—సాధనచతుష్టయసంపన్నాధికారిపురుషునకు శ్రవణమననాదులచేత నసంభావనావిపరీతభావనారూపప్రతిబంధములు నివృత్తములు కాఁగాఁ దత్త్వమస్యాదిమహావాక్యములవలన "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను నపరోక్షజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఆయపరోక్షజ్ఞానమువలన నజ్ఞానకృతావరణము నివృత్తమై బ్రహ్మానందరూపపరమపురుషార్థము ప్రాప్త మగుచున్నది. ఆ పరమపురుషార్థప్రాప్తికన్న మఱియొకకర్తవ్యము శేషించి యుండుట లేదు. మఱియు "తస్య కార్యం న విద్యతే" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములును జ్ఞానవంతునకుఁ గర్తవ్యమును నిషేధించి యున్నవి.

మఱియుఁ జిత్తవిశ్రాంతికొఱకు తత్త్వవేత్త యగుపురుషునకును వాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాసశేషము కర్తవ్యమై యున్న దని చెప్పినయెడల నదియును సంభవింపదు. ఏల యన మహావాక్యజన్యాపరోక్షజ్ఞానమునకు విషయమైన నిత్యనిరతిశయబ్రహ్మానంద మేది గలదో ఆబ్రహ్మానందమందు మగ్నమైనమనస్సున కన్యము లైన తుచ్ఛవిషయములయందుఁ బ్రవృత్తి సంభవింపదు. అందువలన జ్ఞానవంతున కాచిత్తవిశ్రాంతి స్వభావసిద్ధమే యగుచున్నది. ఇచ్చట సారాంశ మేమనఁగా, సార్వభౌమరాజ్యానంద మనుభవించునట్టి చక్రవర్తి యైనవాఁ డేకగ్రామాధిపత్యతుచ్ఛసుఖము నెట్లిచ్ఛించుట లేదో అట్లఖండైకరసబ్రహ్మానంద మనుభవించునట్టి జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునియొక్క చిత్తము తుచ్ఛము లగు విషయసుఖముల నిచ్ఛించుట లేదు. అందువలన జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషున కాచిత్తవిశ్రాంతి స్వభావసిద్ధమే యగుచున్నది. ఆచిత్తవిశ్రాంతికొఱకు జ్ఞానవంతునకుఁ గొంచెమైనను గర్తవ్యము లేదు. అందువలనఁ దత్త్వజ్ఞానానంతరము వాసనాక్షయమనోనాశాభ్యాసములయొక్క కర్తవ్యత్వము నియమించుట వ్యర్థమై యున్నది.

సమాధానము:—వేదాంతశాస్త్రాధికారులు ద్వివిధు లగుచున్నారు. ఒకఁడు ముఖ్యాధికారి, మఱియొకఁ డముఖ్యాధికారి. అందు, ఏపురుషుఁడు సగుణబ్రహ్మసాక్షాత్కారపర్యంత ముపాసనఁ జేసి యతిముఖ్యయగుప్రసాదమువలన విషయములయందు దోషదృష్టిచే వివేకవైరాగ్యాదిసాధనసంపన్నుఁడై శ్రవణాదులయందుఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడో ఆపురుషుఁడు ముఖ్యాధికారి యనఁబడును. అట్టి ముఖ్యాధి

కారుల కైనను నేకపర్యాయము చేయఁబడిన శ్రవణాదులచేత జీవన్ముక్తియందుఁ బర్యవసానము గల తత్త్వజ్ఞాన ముత్పన్న మగుచున్నది. అనఁగా నాముఖ్యాధికారులకుఁ దత్త్వజ్ఞానమునకు సమానకాలమునందే జీవన్ముక్తి కలుగుచున్నది. ఏకారణముచేత ననఁగా, ఆముఖ్యాధికారులకుఁ దత్త్వజ్ఞానమునకుఁ బూర్వమే యుపాసనచేతఁ జిత్తైకాగ్రతారూపచిత్తవిశ్రాంతి సిద్ధమై యున్నది. అట్టి కృతోపాస్తి ముఖ్యాధికారులకుఁ దత్త్వజ్ఞానానంతరము వాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాస మపేక్షిత మగుట లేదు. మఱియుఁ బూర్వోక్తశ్రుతిస్మృతివచనములును అట్టి ముఖ్యాధికారులకే తత్త్వజ్ఞానానంతరము కర్తవ్యము నిషేధించి యున్నవి. ఆ సగుణబ్రహ్మోపాసనారహితు లైన యీకాలమునం దుండునట్టి యేపురుషులు వివేకాదిసాధనసంపన్ను లై బ్రహ్మజిజ్ఞాసవలన శ్రవణాదులయందుఁ బ్రవర్తించుచున్నారో ఆ యకృతోపాస్తిపురుషు లముఖ్యాధికారు లనఁబడుచున్నారు. అట్టి యముఖ్యాధికారుల కా శ్రవణాదులచేతఁ దత్త్వసాక్షాత్కారమో యవశ్యము కలుగుచున్నది. అయినను జ్ఞానమునకుఁ బూర్వము వారలచే వాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాస మధికముగాఁ జేయఁబడ లేదు. అందువలన నాపురుషులకుఁ జిత్తవిశ్రాంతి కలుగుట లేదు.

మఱియు నాయముఖ్యాధిపురుషుల కా శ్రవణాదులచే నుత్పన్న మైన యే బ్రహ్మసాక్షాత్కార మున్నదో ఆసాక్షాత్కారము మహావాక్యరూపప్రమాణజన్య మగుటవలనను బ్రహ్మాత్మరూపవిషయ మబాధిత మగుటవలన భ్రమారూప మయ్యును అజ్ఞాననివృత్తి చేయుటయందు యోగ్య మయ్యు నున్నది. అయినను వాయుసహితదేశస్థితదీపమువలెఁ బ్రారబ్ధకర్మసంపాదితభోగవాసనలచేఁ జలింపఁజేయఁబడుటవలన నాసాక్షాత్కారమునఁ గొన్నిప్పు డసంభావనావిపరీతభావనారూపప్రతిబంధములు సంభవించుటవలన దాని కజ్ఞాననివృత్తి చేయుటయందు సామర్థ్యము లేదు. అందువలన నాయకృతోపాస్తు లగు నముఖ్యాధికారులకు సంభవించు ప్రతిబంధములను నివర్తించుటకొఱకుఁ దత్త్వజ్ఞానానంతర మా వాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాస మవశ్యము చేయుటకు యోగ్యమై యున్నది.

ఈ యభిప్రాయముచేత శ్రీవ్యాసభగవంతుఁడు బ్రహ్మసూత్రమునందు "ఆవృత్తి రసకృ దుపదేశాత్, ఆప్రాయణా త్తత్రాపి హి దృష్టమ్" అను సూత్రములచే నముఖ్యాధికారులను గూర్చి యభ్యాసముయొక్క యావృత్తిఁ జెప్పి యున్నాఁడు. ఇందువలన సిద్ధించున దేమనఁగా, పూర్వోక్త ముఖ్యాధికారులకుఁ దత్త్వజ్ఞానానంతరము వాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాసాపేక్ష లేక పోవు

నను యథాఖ్యాధికారులకుఁ దత్త్వజ్ఞానానంతరము చిత్తవిశ్రాంతికొఱకు వాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాస మవశ్య మపేక్షితమై యున్నది.

శంక:—ఈపురుషునకు వాసనయొక్కస్వరూపజ్ఞాన మిట్టి దని దెలిసి నప్పుడు గదా యావాసనాక్షయము చేయుటయందుఁ బ్రవృత్తి గలుగును. ఆవాసన యొక్కజ్ఞానము లేక వాసనానివృత్తియం దాప్రవృత్తి సంభవింపదు.

(౨) వాసనయొక్కసాధారణవిశేషలక్షణాదికముల నిరూపణము.

సమాధానము:—వాసనయొక్కసాధారణలక్షణమును దద్విభాగమును దత్ఫలమును ఆయావాసనలయొక్కవిశేషలక్షణములును శ్రీవసిష్ఠభగవానులచేఁ జెప్పఁబడి యున్నవి. ఆసర్వము వసిష్ఠభగవంతునివచనములచేతనే యిచ్చటఁ జూపఁ బడుచున్నది. దానియందుఁ బ్రథమమున వాసనయొక్కసాధారణలక్షణము చెప్పఁ బడుచున్నది. అందు, "శ్లో. దృఢభావనయా త్యక్త పూర్వాపరవిచారిణమ్। య దాదానం పదార్థస్య వాసనా సా ప్రకీర్తితా "—భావము॥ ఏదృఢభావనచేఁ బూర్వాపరవిచారము లేకయే పదార్థములు గ్రహింపఁబడు చున్నవో, అనఁగా, మనభాష సర్వభాషలకన్న సమీచీన మైనది, మనదేశము సర్వదేశములకన్న శ్రేష్ఠ మైనది, మనకులము సర్వకులములకన్న నుత్తమ మైనది, మనపుత్రాదికము సర్వులకన్న శ్రేష్ఠము, ఇత్యాద్యభినివేశ మేభావనచేఁ గలుగుచున్నదో ఆభావనను విద్వాంసు లగుపురుషులు వాసన యని చెప్పుదురు.

ఇఁక వాసనయొక్కవిభాగమును ఫలమును జెప్పఁబడు చున్నవి. అందు "శ్లో. వాసనా ద్వివిధా ప్రోక్తా శుద్ధాచ మలినా తథా। మలినా జన్మనో హేతుః శుద్ధా జన్మవినాశినీ "—భావము॥ పూర్వోక్తవాసన ద్విప్రకార మగుచున్నది. ఒకటి శుద్ధవాసన, మఱియొకటి మలినవాసన, అందు మలినవాసన యైననో ఈపురుషునకు జన్మహేతు వగుచున్నది, శుద్ధవాసన జన్మనివృత్తికి హేతు వగుచున్నది.

ఇఁక మలినవాసనయొక్కస్వరూపలక్షణము చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు "శ్లో. అజ్ఞాన సుఘనాకార ఘనా హంకారశాలినీ । పునర్జన్మకరీ ప్రోక్తా మలినా వాసనా బుధైః" — భావము॥ బ్రహ్మస్వరూపావరక మగు నేయజ్ఞాన మున్నదో ఆయజ్ఞానముచే ఘనీభూత మైన యాకారము గలిగినట్టి ఘనాహంకార మేది గలదో ఆయహంకారసహితవాసన విద్వాంసులచే మలినవాసన యని చెప్పఁబడు చున్నది. ఆమలినవాసనయే యీపురుషునకుఁ బునర్జన్మమును బ్రాప్తింపఁజేయు చున్నది. అచ్చట భ్రాంతిజ్ఞానముయొక్కపర్యంపర్యమేది గలదో అదియే అజ్ఞానాం

కారముయొక్క ఘనాకారమై యున్నది. ఆయహంకారముయొక్క ఘనాకారత్వము శ్రీభగవంతునిచే గీతయొక్క షోడశాధ్యాయమున నాసురసంపన్నిరూపణప్రసంగము నందు, "ఇద మద్యమయా లబ్ధ మిమం ప్రాప్స్యే మనోరథమ్। ఇద మస్తీద మపి మే భవిష్యతి పునర్ధనమ్॥ (1) అసౌ మయా హత శ్శత్రు ర్హనిష్యే చా పరా నపి। ఈశ్వ రోహ మహం భోగీ సి ద్ధోహం బలవా న్సుఖీ॥ (2) ఆఢ్యో భిజనవా నస్మి కో న్యోస్తి సదృశో మయా। యక్ష్యే దాస్యామి మోదిష్య ఇ త్యజ్ఞాన విమోహితాః॥ (3)" అను నీమూఁడుశ్లోకములచేఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

ఇఁక శుద్ధవాసనయొక్క స్వరూపలక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది. అందు "శ్లో. పునర్జన్మాంకురం త్యక్త్వా స్థితం సంభృష్టబీజవత్। దేహార్థం ధ్రియతే జ్ఞాత జ్ఞేయా శుద్ధేతి చోచ్యతే" — భావము॥ ఏవాసనజన్మములయొక్క మూలమును నశింపఁజేసి దగ్ధబీజమువలె దేహస్థితికొఱకు స్థిత మగుచున్నదో మఱియు నేవాసన చేత నఖండైకరసానందవస్తువు తెలియఁబడు చున్నదో ఆవాసన శుద్ధవాసన యనఁబడును.

ఇఁకఁ బూర్వోక్తమలినవాసనయొక్క విభాగము చెప్పఁబడుచున్నది. అచ్చట, జన్మములను బ్రాప్తింపఁజేయునట్టి యామలినవాసన యద్యపి యనంతమై యున్నది, తథాపి, స్మృతియందామలినవాసన సంక్షేపముగాఁ ద్రివిధముగా జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. లోకవాసనయా జంతో ర్దేహవాసన యాపిచ। శాస్త్రవాసనయా జ్ఞానం యథావ న్నైవ జాయతే"— భావము॥ పూర్వోక్తమలిన వాసన, లోకవాసన శాస్త్రవాసన దేహవాసన యను భేదముచేతఁ ద్రివిధ మగుచున్నది. ఆ త్రివిధవాసనలయం దేదైన నొకవాసన యేపురుషున కున్నదో ఆపురుషున కావాసనారూపప్రతిబంధవశమువలన నాత్మయొక్క యథార్థజ్ఞానము కలుగుట లేదు.

[*] (10) లోకవాసనానిరూపణము. [*]

ఇఁక లోకవాసన నిరూపింపఁబడు చున్నది. అందు, ఏ యాచరణము ధరించుటవలన సర్వలోకులు నన్ను స్తుతింతురో ఎవ్వరును నన్ను నిందింపరో అట్టి యాచరణమును నేను ధరింతు నను నేయభినివేశ మున్నదో అది లోకవాసన యనఁబడును. ఆలోకవాసన శతకోటిజన్మములచేతను సంపాదించుట కశక్యము. ఏల యనఁ సర్వదోషరహితులును సర్వశుభగుణములచే సంపన్నులును నమస్కారస్మరణాదులచే సర్వపురుషార్థముల నిచ్చువారు నగు నేరామకృష్ణాదీశ్వరు లున్నారో వారలనుగూడ సర్వలోకులు స్తుతించుట లేదు. ఇఁక నే మనఁగాఁ గొందఱు శ్రేష్ఠ

పురుషులే స్తుతించుచున్నారు. మఱియుఁ గొందఱు నీచపురుషులు నిందగూడ చేయుచున్నారు. రామకృష్ణాదీశ్వరులనే సర్వలోకులును స్తుతింపనప్పు డస్మదాదిజీవులను సర్వలోకు లెట్లు స్తుతింతురు? ఇఁక నే మనఁగా, స్తుతింపరు. అందువలన నాలోకవాసన సంపాదించుట కశక్యము గనుక నీయధికారిపురుషుఁ డాలోకవాసన పరిత్యజించి తనహితమునే సంపాదింపవలయును.

ఈయర్థ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. విద్యతే నఖలు కశ్చి దుపాయః సర్వలోకపరితోషకరో యః । సర్వథా స్వహిత మాచరణీయం కింకరిష్యతి జనో బహుజల్పః"— భావము॥ ఏయుపాయముచే సర్వలోకులు స్తుతి చేయుదురో ఆయుపాయము లోకమునందును శాస్త్రమునందును లేదు. అందువలన నీయధికారిపురుషులు లోకవాసనను బరిత్యజించి సర్వప్రకారములచేతను దమహితమునే సంపాదింపవలయును. లోకులయొక్క నిందాస్తుతులను జూడఁగూడదు. ఏకారణముచేత ననఁగా లోకులయొక్క నిందాస్తుతులచే నేహాని లాభములును గలుగుట లేదు. మఱియు నీయర్థము భర్తృహరిచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. నిందంతు నీతినిపుణా యదివా స్తువంతు లక్ష్మీః సమావిశతు గచ్ఛతు వా యథేష్టమ్ । అద్యైవవా మరణ మస్తు యుగాంతరేవా న్యాయ్యాత్పథః ప్రవిచలంతి పదం న ధీరాః"—భావము॥ నీతియందుఁ గుశలత గల పురుషులు నింద చేసినను లేక స్తుతి చేసినను మఱియుఁ దమకు లక్ష్మి ప్రాప్తించినను లేక పోయినను మఱియు నీదినమునందే మరణము కలిగినను లేక యుగాంతరమందుఁ గలిగినను ధైర్యవంతు లగు వివేకిపురుషులు శాస్త్రవిహితమార్గము నుండి యొక యడుగుగూడ దాఁటుట లేదు. అనఁగా లోకులచేఁ జేయఁబడిన నిందాస్తుత్యాదుల నుపేక్షించి వివేకిపురుషులు తమహితమునే సంపాదించుచున్నారు.

మఱియు లోకవాసనయం దభినివేశము గల పురుషుల కాత్మజ్ఞానము కలుగుట లే దను నీయర్థ మన్యశాస్త్రములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. న లోక చిత్తగ్రహణే రతస్య న భోజనాచ్ఛాదన తత్పరస్య । న శబ్దశాస్త్రాభిరతస్య మోక్షో న చాతిరమ్యావసథ ప్రియస్య" — భావము॥ ఏపురుషుఁడు సర్వప్రకారములచేతను లోకులయొక్క చిత్తము రంజిల్లఁ జేయుటయందుఁ బ్రీతి గలవాఁడును భోజనాచ్ఛాదనములయందే తత్పరుఁడును వ్యాకరణాద్యనాత్మశాస్త్రములయం దభినివేశము గలవాఁడును అత్యంతరమణీయగృహములయందుఁ బ్రీతి గలవాఁ డగుచున్నాఁడో అట్టిపురుషుఁడు మోక్షమును బొందుట లేదు. అందువలన మోక్షేచ్ఛ గలపురుషుఁడు లోకవాసనను సర్వవిధములచేతను బరిత్యజింపవలయును

[*] (11) శాస్త్రవాసనానిరూపణము. [*]

ఇఁక శాస్త్రవాసన నిరూపింపఁబడుచున్నది. శాస్త్రములయొక్క తాత్పర్యములను గ్రహింపక యాశాస్త్రాధ్యయనాదులయం దేవాసన యున్నదో అది శాస్త్రవాసన యనఁబడును. ఆ శాస్త్రవాసనయును పాఠవాసన, అర్థవాసన, అనుష్ఠానవాసన యను భేదముచేతఁ ద్రివిధ మగుచున్నది. అందు సమగ్రాయుష్యపర్యంతము వేదశాస్త్రములను దాత్పర్యము దెలియక యధ్యయనము చేయుట యేది గలదో అది పాఠవాసన యనఁబడును. ఆపాఠవాసన భరద్వాజునకుఁ గలిగి యుండెను.

అచ్చట భరద్వాజుం డను నొకానొకఋషి తనయాయుష్యముయొక్క మూడుభాగములపర్యంతము, అనఁగా (75) పంచసప్తతివర్షపర్యంతము వేదముల నధ్యయనము చేసె యతిజీర్ణ మగు వృద్ధావస్థ పొంది యుండెను. ఆసమయమున నాభరద్వాజుని జూచి దేవరాజగు నింద్రుండు తత్సమీపమునకుఁ బోయి, ఓభరద్వాజుఁడా ఒకవేళ నేను నీ కాయుష్యముయొక్క చతుర్థభాగ మిచ్చినయెడల నా చతుర్థభాగాయుష్యముచేత నీ వేమి సంపాదింపఁగలవు? ఈ యింద్రవచనము విని యాభరద్వాజఋషి యాచతుర్థాయుష్యభాగమందును నేను వేదముల నే యధ్యయనము చేయుదు నని చెప్పెను. తదనంతర మాయింద్రుఁడు భరద్వాజునియొక్క పాఠవాసనను నివర్తించుటకొఱకా భరద్వాజునకు వేదములను బర్వతరూపముగాఁ జూపి యావేదరూపపర్వతములనుండి యేకైకముష్టిని గొని యాభరద్వాజుని గూర్చి యిట్లు చెప్పెను. ఓభరద్వాజుఁడా! ఇంతపర్యంతము నీ వీముష్టిమాత్ర వేదములనే యధ్యయనము చేసితివి. ఇంకను ఈపర్వతరూప వేదము లధ్యయనము చేయుటకు శేషించి యున్నవి. ఈ యింద్రవచనము విని యాభరద్వాజుఁ డాపాఠవాసననుండి నివృత్తుఁ డాయెను. తదనంతర మాయింద్రుఁ డాభరద్వాజుని గూర్చి బ్రహ్మవిద్యోపదేశముఁ జేసెను. ఈ గాథ తైత్తిరీయశ్రుతియందు భరద్వాజోపాఖ్యానమునఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది.

మఱియు వేదశాస్త్రములయొక్క తాత్పర్యము దెలియక సమగ్రాయుష్యపర్యంత మావేదశాస్త్రములయొక్క యర్థముల నధ్యయనము చేయుట యర్థవాసన యనఁబడును. ఈ యర్థవాసనయును పాఠవాసనవలె దుస్సంపాద మగుటవలన మలినవాసనయే యగుచున్నది. ఈకారణమువలననే విద్వాంసు లగు పురుషులచేత నిట్లు చెప్పఁబడి యున్నది. "శ్లో. అనంతశాస్త్రం బహువేదితవ్య మల్పశ్చ కాలో బహవశ్చ విఘ్నాః । యత్సారభూతం త దుపాసితవ్యం హంసో యథా క్షీర మి

వాంబుమిత్రశ్చః (1). అధీత్యచతురో వేదాన్ ధర్మశాస్త్రాణ్యనేకశః । యస్తు బ్రహ్మ నజానాతి దర్వీపాకరసం యథా॥ (2) "— భావము॥ శాస్త్రములును శాస్త్రప్రతిపాదితపదార్థములును అనంతములై యున్నవి. ఆపదార్థముల నల్పకాలముచేఁ దెలిసికొనుటకు సాధ్యము గానేరదు. మఱియు నీపురుషునియొక్క యాయుష్య మత్యంతాల్పమై యున్నది. ఆ యల్పాయుష్యమందును రోగాద్యనేకవిఘ్నములు ప్రాప్తము లగుచున్నవి. అట్టి విఘ్నయుక్తాల్పాయుష్యముచే నాశాస్త్రార్థములఁ దెలియుట కశక్యము. అందువలన నెట్లు హంసపక్షి జలమిశ్రితక్షీరమునుండి క్షీరమాత్రమునే గ్రహించుచున్నదో అట్లీయధికారిపురుషునిచేతను సర్వశాస్త్రములయొక్క సారమైన యేబ్రహ్మాత్మరూపార్థ మున్నదో అదియే గ్రహించుటకు యోగ్యమై యున్నది. మఱియు నేపురుషులు చతుర్వేదార్థముల నధ్యయనము చేసియు ననేకధర్మశాస్త్రార్థముల నధ్యయనము చేసియు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని బ్రహ్మమును దెలియరో ఆపురుషులు దర్వీసమానులై యున్నారు. అనఁగా, దర్వి యనేకవిధవ్యంజనముల యందుండియు నావ్యంజనములయొక్క రసమును దెలియనియట్లు. అబకకు దర్వి యని పేరు.

మఱియు శ్రుతిస్మృతిరూపశాస్త్రములయందు విధించియుండు కర్మము లేవి గలవో ఆకర్మానుష్ఠానములయందే సమగ్రాయుష్యమును గడపుట యనుష్ఠానవాసన యనఁబడును. ఆయనుష్ఠానవాసన నిదాఘునకుఁ గలిగి యుండెను. అచ్చట ఋభు వను ఋషి రెండుమార్లుపదేశముఁ జేసినను నానిదాఘుఁ డనుష్ఠానవాసనచే బ్రహ్మాత్మతత్త్వమును దెలిసికొనక పోయెను. మూఁడవసారి యాఋభువుయొక్క యుపదేశమువలన నతిక్లేశరూపము లైన సర్వానుష్ఠానములను బరిత్యజించి బ్రహ్మాత్మతత్త్వమును సాక్షాత్కరించుకొనెను. ఈయర్థము విష్ణుపురాణమునందు విస్తరముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. కావునఁ బూర్వోక్త త్రివిధశాస్త్రవాసనలును ఆత్మజ్ఞానమునకుఁ బ్రతిబంధకములే యగుచున్నవి.

[*] (12) దేహవాసనానిరూపణము. [*]

ఇఁక దేహవాసన నిరూపింపఁబడుచున్నది. ఈ భౌతికస్థూలశరీరమునం దేయభినివేశ మున్నదో అది దేహవాసన యనఁబడును. ఆదేహవాసనయును ద్వివిధమై యున్నది. ఒకటి దేహవిషయకమై యున్నది, మఱియొకటి దేహసంబంధిగుణవిషయకమై యున్నది. అందు "మనుష్యో ఽహం బ్రాహ్మణో ఽహమ్" అను నేవాసన యున్నదో అది దేహవిషయకవాసన యనఁబడును. మఱియు ద్వితీయ మగు

దేహసంబంధివాసనయును శాస్త్రీయము లౌకిక మను భేదముచేత ద్విప్రకార మగు చున్నది. అందుఁ బ్రథమ మగు శాస్త్రీయవాసనయును ద్వివిధము. ఒకటి గుణాధానప్రయుక్తము, మఱియొకటి దోషనివృత్తిప్రయుక్తము. అందు శాస్త్రవిహితము గా గంగాస్నానాదులచే దేహమునందు సద్గుణములను ధరింపవలయు నను నేవాసన యున్నదో, ఆవాసన గుణాధానప్రయుక్తవాసన యనఁబడును. మఱియు శౌచాచమనాదులచేత దేహముయొక్క దోషముల నివృత్తిఁ జేయవలయు నను నేవాసన యున్నదో ఆవాసన దోషనివృత్తిప్రయుక్త మనఁబడును.

ఈప్రకారముగానే యాలౌకికవాసనగూడ ద్విప్రకార మగుచున్నది. అందుఁ దైలపానమరీచి (మిరియములు) భక్షణాదులచే దేహమునందు సౌందర్యాది గుణముల ధరింపవలయు నను నేవాసన యున్నదో అది ప్రథమ మగు లౌకికవాసన యనఁబడును. మఱియు మలనివర్తకౌషధజలాదులచేత దేహమునం దుండు మలము నివృత్తి చేయవలయు నను నేవాసన యున్నదో అది ద్వితీయ మగు లౌకికవాసన యనఁబడును. ఈ సర్వదేహవాసనలును జ్ఞానమునకుఁ బ్రతిబంధకము లగుటవలనను జన్మాంతరహేతువు లగుటవలనను మలినవాసనలే యగుచున్నవి.

మఱియు, లోకవాసన శాస్త్రవాసన దేహవాసన అను నీత్రివిధవాసనల కన్నను అన్యముగా జ్ఞానమునకుఁ బ్రతిబంధక మగు మలినవాసన గీతయొక్క షోడశాధ్యాయమునందు శ్రీభగవంతునిచేత "దంభో దర్పో ఽభిమానశ్చ క్రోధః పారుష్యమేవచ" ఇత్యాది వచనములచే దంభదర్పాద్యసురసంపద్రూపముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. ఈప్రకారముగా స్త్రీపుత్రాదివిషయములయొక్క యభిలాష యేది గలదో అదియును మలినవాసనయే యగుచున్నది. ఆ సర్వమలినవాసనలు జ్ఞానమునకుఁ బ్రతిబంధకము లగుటవలన ముముక్షుజనులచే నివర్తించుటకు యోగ్యములై యున్నవి.

శంక:—ఆమలినవాసనలయొక్క నివృత్తి యేయుపాయమువలన నగును?

[*] (13) మలినవాసనానివృత్త్యుపాయనిరూపణము. [*]

సమాధానము:—ఆమలినవాసన పూర్వోక్తరీతిగా ననేకప్రకారమై యుండుటవలన వసిష్ఠాదిమునులచే నావాసనలయొక్క నివృత్త్యుపాయములు గూడ ననేకప్రకారములుగాఁ జెప్పఁబడి యున్నవి. అందు నిత్యానిత్యవస్తువివేకమును విషయములయందు దోషదృష్టియును మహాత్ములయొక్క సత్సంగమును విషయిజనులయొక్క సంగత్యాగమును మైత్రీకరుణాదివిరోధివాసనలయొక్క యుత్పత్తియు నిత్యాద్యుపాయములచేత నామలినవాసనలయొక్క నివృత్తి యగుచున్నది. అందువలన

నావివేకాద్యుపాయములచేతఁ దనయంతఃకరణమునం దామలినవాసనలయొక్క యుత్పత్తి కలుగనీయక చేయుట యేది గలదో అదియే యావాసనాక్షయాభ్యాసమై యున్నది. అందు "శ్లో. దృశ్యాసంభవబోధేన రాగద్వేషాదితానవే । రతిర్నవోదితా యాతు బోధాభ్యాసం విదుః పరమ్ "—భావము॥ ఈ దృశ్యమానసర్వ ప్రపంచమును అధిష్ఠానాత్మకన్న భిన్నముగా వాస్తవముచే లేదను దృశ్యప్రపంచముయొక్క యసంభవజ్ఞాన మేది గలదో ఆజ్ఞానముచేత ప్రపంచరూపవిషయాభావమువలన రాగద్వేషాదిరూపవాసనలనివృత్తి కాఁగా నీపురుషునకుఁ దనస్వరూపానందానుభవమునం దేదృఢప్రీతి కలుగుచున్నదో దానిని విద్వాంసులు వాసనాక్షయాభ్యాస మని చెప్పుదురు.

ఇఁక, అన్యప్రకారముగా నామలినవాసనానివృత్త్యుపాయమును బ్రతిపాదించునట్టివాక్యములు చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు "శ్లో. అసంగ వ్యవహారిత్వాద్భవ భావన వర్జనాత్ । శరీరనాశ దర్శిత్వా ద్వాసనా న ప్రవర్తతే" — భావము॥ నేను అసంగుఁడను అను వృత్తియొక్క ప్రవాహరూపవ్యవహార మేది గలదో ఆవ్యవహారమును నిరంతరము చేయుటవలనను బ్రపంచస్మరణయొక్క పరిత్యాగ మేది గల దో దానిచేతను నిరంతరము తనశరీరమరణముయొక్క దర్శన మేది గలదో దానిచేతను రాగాదిరూపము లగు నన్యవాసనలయొక్క ప్రవృత్తి కలుగదు. అచ్చట తనమరణదర్శనమువలన రాగాదిరూపవాసనలు కలుగ వను నీయర్థ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. మస్తకిస్థాయినం మృత్యుం యది పశ్యేదయం జనః । ఆహారోపి నరోచేత కిము తాన్యా విభూతయః "—భావము॥ తనమస్తకముపై నుండు మృత్యు వేది గలదో ఆమృత్యువును నీపురుషుఁడు చూచినయెడల ఈపురుషునకు భోజనమునందును బ్రియము కలుగ దనునప్పుడు అన్యవిభూతులయం దెట్లు ప్రియము కలుగును? ఇఁక నే మనఁగా, కలుగదు.

ఇఁక సంసారమునందు దోషప్రతిపాదకవచనములు చెప్పఁబడు చున్నవి "శ్లో. దుఃఖం జన్మ జరాదుఃఖం దుఃఖం మృత్యుః పునఃపునః । సంసారమండలం దుఃఖం పచ్యంతే యత్ర జంతవః" — భావము॥ జన్మము దుఃఖరూపము, జరయు దుఃఖరూపము, పునఃపునర్మరణమును దుఃఖరూపము, ఇచ్చట విశేషము చెప్ప నేల? ఏసంసారమండలమునం దీసర్వాజ్ఞానిజీవులు మాటిమాటికి జన్మమరణాదులను బొందుచున్నారో ఆసర్వసంసారమండలము దుఃఖరూపమే యగుచున్నది. ఈప్రకారముగా నాత్మకన్న భిన్నమైన సర్వజగత్తును దుఃఖరూప మని చింతనఁ జేయు పురుషునకు రాగద్వేషాదిరూపసర్వమలినవాసనలును నివృత్తము లగుచున్నవి.

మఱియు విషయలంపటపురుషులసంగముయొక్క పరిత్యాగ మేది గలదో అదియును మలినవాసనానివృత్తిద్వారమున నీపురుషునకు మోక్షసాధన మగుచున్నది. ఈయర్థము విష్ణుపురాణమందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. నిస్సంగతా ముక్తిపదం యతీనాం సంగా దశేషాః ప్రభవంతి దోషాః । ఆరూఢయోగోఽపి నిపాత్యతే ఽధః సంగేన యోగీ కిము తాల్పసిద్ధిః" — భావము॥ విషయాసక్తపురుషసంగపరిత్యాగరూపనిస్సంగత యేది గలదో ఆనిస్సంగతయే సన్న్యాసులకు ముక్తిని బొందుటకు మార్గమై యున్నది. ఏకారణముచేత ననఁగా, ఆవిషయాసక్తపురుషులయొక్క సంగమువలన నీపురుషునియందు రాగద్వేషమోహాదిసర్వదోషములు ప్రాప్తము లగుచున్నవి. ఆమలినవాసనారూపదోషములు యోగారూఢపురుషునిగూడ నధఃపతనము నొందించుచున్న దనునప్పుడు యోగారోహేచ్ఛ గల పురుషుని నధఃపతన మేల పొందింపదు?

మఱియు నీతత్త్వవేత్త యగు పురుషుఁడు సర్వవిధములచేతను విషయలంపటపురుషులయొక్క సంగమునుండి విముక్తుఁడు కావలయు నను నీయర్థ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. తస్మాచ్చరేత వై యోగీ సతాం ధర్మ మగర్హయన్ । జనా యథావమన్యేర న్గచ్ఛేయు ర్నైవ సంగతిమ్"— భావము॥ ఈతత్త్వవేత్త యగుపురుషుఁడు శ్రేష్ఠపురుషులయొక్క ధర్మములను దూషింపనివాఁడై లోకమునందుఁ దన్ను విషయాసక్తపురుషు లవమానించి తనయొద్దకుఁ జేర కుండునట్లు చరింపవలయును.

మఱియు నీయర్థము మహాభారతమందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. అహే రివ గణా ద్భీతః సమ్మానా న్నరకా దివ । కుణపాదివ చ స్త్రీభ్య స్తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః" — భావము॥ దేహాభిమానిపురుషులు సర్పమును జూచి భయమును బొందునట్లు విద్వాంసుఁ డగుపురుషుఁడు లోకసమూహమును జూచి భయమును బొందుచున్నాఁడో, మఱియు లోకులు నరకమునకు భయమును బొందునట్లు విద్వాంసుఁ డగు పురుషుఁడు సమ్మానమునకు భయమును బొందుచున్నాఁడో, మఱియు లోకులు మృతశరీరమును జూచి భయమును బొందునట్లు విద్వాంసుఁ డగు పురుషుఁడు స్త్రీజనులను జూచి భయమును బొందుచున్నాఁడో ఆవిద్వాంసుఁ డగు పురుషుని దేవతలు బ్రాహ్మణుఁ డని చెప్పుదురు. అనఁగా జీవన్ముక్తుఁ డని చెప్పుదురు. మఱియు నుక్తార్థము శ్రీభాగవతమునందును, జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. సంగం త్యజేత మిథున వ్రతినాం ముముక్షుః సర్వాత్మనా న విసృజే ద్బహి రింద్రియాణి । ఏక శ్చర న్రహసి చిత్త మనంత ఈశే యుంజీత తద్వ్రతిషు సాధుషు చే

ధృతిసంగః॥ స్త్రీణాం స్త్రీసంగినాం సంగం త్యక్త్వా దూరత ఆత్మవాన్ । క్షేమే వివిక్త ఆసీన శ్చింతయే న్మా మతంద్రితః" — భావము॥ ముముక్షుజనులు విషయాసక్తస్త్రీపురుషులసంగమును సర్వప్రకారములచేతఁ బరిత్యజింపవలయును, అట్లే చక్షురాద్యేకాదశేంద్రియములను బాహ్యరూపాదివిషయములయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయఁ గూడదు. ఏకారణముచేత ననఁగా, ఇంద్రియములను విషయములయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుటవలన మనుభగవంతునిచేతను "అకుర్వ న్విహితం కర్మ నిందితంచ సమాచరన్ । ప్రసజ న్నింద్రియార్థేషు నరః పతన మృచ్ఛతి" అను వచనముచే నరకప్రాప్తి చెప్పఁబడి యున్నది. మఱే మనఁగా, ఈ ముముక్షు వేకాంతదేశమునం దేకాకియై యుండి యపరిచ్ఛిన్నుఁడైన యీశ్వరునియందుఁ జిత్తమును జేర్పవలయును. అనఁగా, నిరంతరము బ్రహ్మధ్యానముఁ జేయవలయును. ఒకవేళ నాచిత్తము తనచంచలస్వభావముచేఁ బరబ్రహ్మమునందు స్థితము కానియెడల నాపరబ్రహ్మమునందుఁ బ్రీతి గల యేమహాత్ము లున్నారో వారలయొక్క సంగముఁ జేయవలయును. మఱియు నీముముక్షుజనులు స్త్రీలయొక్కయు స్త్రీలయం దాసక్తు లగు పురుషులయొక్కయు సంగమును దూరముగాఁ బరిత్యజించి యేకాంతదేశమునందు స్థితులై పరమేశ్వరుఁడ నగు నన్ను "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని ధ్యానింపవలయును.

ఆధ్యానముయొక్కఫలము స్మృతియందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. అహ మస్మి పరం బ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్య మవ్యయమ్ । ఇతి యస్య స్థిరా బుద్ధిః సముక్తో నాత్ర సంశయః" — భావము॥ వాసుదేవనామము గల యుత్పత్తివినాశరహితపరబ్రహ్మ మేది గలదో ఆపరబ్రహ్మము నేనై యున్నా నను స్థిరబుద్ధి గల పురుషుఁడు ముక్తుఁడే యగుచున్నాఁడు. ఈయర్థమునందుఁ గించిన్మాత్రమును సంశయము లేదు.

మఱియు, ఈబ్రహ్మధ్యానముయొక్కఫలము విష్ణుపురాణమునందు యమునిచేతను మృత్యువును గూర్చి చెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. సకల మిదమహంచ వాసుదేవః పరమపుమా న్పరమేశ్వరః స ఏకః । ఇతి మతి రచలా భవత్యనంతే హృదయగతే వ్రజ తా న్విహాయ దూరాత్" — భావము॥ ఈ సర్వజగత్తును నేనును వాసుదేవస్వరూపములే, ఆవాసుదేవుఁడు పరమపురుషుఁడును బరమేశ్వరుఁడును ఏకాద్వితీయుఁడు నని యీప్రకారముగా నేపురుషునకు హృదయదేశమునందుండు పరమాత్మయం దచలబుద్ధి కలుగుచున్నదో వారలను విడిచి, ఓమృత్యువా! నీవు దూరముగాఁ బొమ్ము. అనఁగా పరబ్రహ్మధ్యానపరాయణులైన పురుషులకు వారల మృత్యువు ప్రాప్త మగుట లేదు. అందువలన నిది సిద్ధ మగుచున్నది, ఏమనఁగా

పురుషుఁడు విషయాసక్తస్త్రీపురుషులయొక్క సంగము బరిత్యజించి బ్రహ్మచింతన చేయుచున్నాఁడో ఆపురుషునకు సర్వమలినవాసనలు నివృత్తము లగుచున్నవి.

ఇఁక సత్సంగమునకు వాసనానివృత్తిద్వారమున మోక్షసాధనత్వప్రతిపాదకవచనములు చెప్పఁబడుచున్నవి. "శ్లో. మహత్సేవాం ద్వార మాహు ర్విముక్తే స్తమో ద్వారం యోషితాం సంగి సంగమ్। మహాంతే స్తే సమచిత్తాః ప్రశాంతా వినుమ్యవః సుహృదః సాధవో యే"—భావము॥ విద్వాంసు లగు పురుషులు మహాపురుషులయొక్క సేవ ముక్తికి సాధన మనియును స్త్రీసంగము గల పురుషులయొక్క సంగము నరకప్రాప్తికి సాధన మనియును జెప్పుచున్నారు. ఇచ్చట మహాపురుషు లనఁగా, సమచిత్తులు అనఁగా సమ మనఁబడు బ్రహ్మమునందు చిత్తము గలవారును; లేక, శత్రుమిత్రులయందు సమచిత్తము గలవారును, అధిక మగు శాంతస్వభావము గలవారును క్రోధరహితులును సుహృదులును అనఁగా అనుపకారులకును ఉపకారముఁ జేయువారును సాధువులును అనఁగా శమదమసంపన్నులును ఇట్టి గుణములతోఁ గూడిన పురుషులే మహాపురుషు లని చెప్పఁబడుచున్నారు. అట్టి మహాపురుషులతో శ్రద్ధాభక్తిపూర్వక మైన సంగ మేది గలదో ఆసంగముగూడ మలినవాసనానివృత్తిద్వారమున మోక్షమునకే సాధన మగుచున్నది.

మఱియు స్త్రీతత్సంగులయొక్క సంగము నరకహేతు వని శాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. యోషి ద్ధిరణ్యా భరణాంబరాది ద్రవ్యేషు మాయారచితేషు మూఢః। ప్రలోభితాత్మా హ్యుపభోగబుద్ధ్యా పతంగవ న్నశ్యతి నష్టదృష్టిః"—భావము॥ స్త్రీ సువర్ణము భూషణము వస్త్రము ఇత్యాది మాయారచితపదార్థములయందు నాసక్తిని బొందిన మనస్సు గల యవివేకిపురుషుఁడు వివేకదృష్టి లేనికారణముచే నాపదార్థములయం దుపభోగబుద్ధిచేతఁ బతంగమువలె నాశముఁ బొందుచున్నాఁడు.

[*] (14) మైత్ర్యాదిశుభవాసనానిరూపణము. [*]

ఇఁక మైత్రీకరుణాదివిరోధివాసనలచే మలినవాసనానివృత్తి చెప్పఁబడుచున్నది. ఆ మైత్ర్యాదివిరోధివాసనలు పతంజలిభగవానులచే యోగసూత్రమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నవి. అందు సూత్రము.—"మైత్రీ కరుణా ముదితోపేక్షాణాం సుఖదుఃఖపుణ్యాపుణ్యవిషయాణాం భావనాత శ్చిత్తప్రసాదనమ్"—భావము॥ మైత్రీ కరుణ ముదిత ఉపేక్ష అను నీనాల్గింటిచే శుభవాసనలు గలుగుచున్నవి. అందు సుఖప్రాణులయందు దీనత్వమును మనవారలే యను భావన యేది గలదో అది మైత్రి

యనఁబడును; మఱియు దుఃఖప్రాణులయందు మనకు దుఃఖము కలుగఁగూడ దనునట్లే ప్రాణులకును దుఃఖము కలుగఁగూడ దనుభావన యేది గలదో అది కరుణ యనఁబడును. మఱియుఁ బుణ్యవంతు లగుపురుషులను జూచి కలుగు ప్రసన్నత యేది గలదో అది ముదిత యనఁబడును. పాపవంతు లగు పురుషులయందుఁ గలుగు నుదాసీనత్వ మేది గలదో అది యుపేక్ష యనఁబడును. ఈవిధ మైన మైత్ర్యాదిచతుర్విధ భావనలు గల పురుషునకు రాగద్వేషాసూయామదమాత్సర్యాది సర్వమలినవాసనలు నివృత్తము లగుచున్నవి. దానివలన నాపురుషునకుఁ జిత్తశుద్ధి కలుగుచున్నది. ఈప్రకారముగా గీతయొక్క షోడశాధ్యాయమునందు శ్రీభగవంతునిచే "అభయం సత్త్వసంశుద్ధి ర్జ్ఞానయోగ వ్యవస్థితిః। దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయ స్తప ఆర్జవమ్॥ (1) అహింసా సత్య మక్రోధ స్త్యాగ శ్శాంతి రపైశునమ్। దయాభూతే ష్వలోలత్వం మార్దవం హ్రీ రచాపలమ్॥ (2) తేజః క్షమా ధృతి శ్శౌచ మద్రోహో నాతిమానితా। భవంతి సంపదం దైవి మభిజాతస్య భారత॥ (3)" అను నీ మూఁడుశ్లోకములచేఁ జెప్పఁబడి యుండు దైవసంపద యేది గలదో ఆదైవసంపద్రూపవిరోధివాసనలయొక్క యభ్యాసముచేత దంభదర్పాద్యాసురసంపద్రూపమలినవాసనలు నివృత్తము లగుచున్నవి.

ఈప్రకారముగానే గీతయొక్క త్రయోదశాధ్యాయమునందు శ్రీభగవంతునిచే "అమానిత్వ మదంభిత్వ మహింసా క్షాంతి రార్జవమ్। ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్య మాత్మవినిగ్రహః॥ (1) ఇంద్రియార్థేషు వైరాగ్య మనహంకార ఏవచ। జన్మమృత్యు జరావ్యాధి దుఃఖదోషానుదర్శనమ్॥ (2) అసక్తి రనభిష్వంగః పుత్ర దార గృహాదిషు। నిత్యంచ సమచిత్తత్వ మిష్టా నిష్టోపపత్తిషు॥ (3) మయి చానన్యయోగేన భక్తి రవ్యభిచారిణీ। వివిక్తదేశసేవిత్వ మరతి ర్జనసంసది॥ (4) అధ్యాత్మజ్ఞాననిత్యత్వం తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనమ్। ఏత జ్జ్ఞాన మితి ప్రోక్త మజ్ఞానం యదతోన్యథా॥ (5)" అను నీయైదుశ్లోకములచేఁ జెప్పఁబడిన యమానిత్వాదంభిత్వాదిజ్ఞానసాధనము లేవి గలవో ఆసాధనాభ్యాసములచేత దానికి విపరీతము లైన భ్రాంతిజ్ఞానసాధనము లగు మానదంభాదికముల నివృత్తి యగుచున్నది. ఈ గీతాశ్లోకార్థము లు గూఢార్థదీపికయందు మాచే విస్తరముగా నిరూపింపఁబడి యున్నవి. దాని నచ్చటఁ దెలియవలయును. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచ్చట విరమించితిమి.

ఈరీతిగా నావిద్వత్సన్న్యాసి యెప్పుడు సంకల్పపూర్వకముగా మైత్ర్యాది శుభవాసనలను దైవసంపత్తును అమానిత్వాదిధర్మములను అభ్యాసముచేత సంపా

టించుచున్నాఁడో అప్పుడే వానికి సూర్యోదయముచే నంధకారము నివృత్త మగు నట్లు పూర్వోక్తసర్వమలినవాసనలు నివృత్తము లగుచున్నవి.

[*] (15) అజిహ్వాత్వాదినిరూపణము. [*]

తదనంతరము విద్వత్సన్న్యాసి యజిహ్వాత్వాదిషడ్ధర్మములను అభ్యాసముచేత సంపాదింపవలయును. ఆ యజిహ్వాత్వాదిధర్మములు స్మృతులయందు చెప్పఁ బడి యున్నవి. అందు "శ్లో. అజిహ్వః షండకః పంగు రంధో బధిర ఏవ చ । ముగ్ధశ్చ ముచ్యతే భిక్షు ష్షడ్భి రేతై ర్న సంశయః "— భావము॥ అజిహ్వాత షండత పంగుత అంధత బధిరత ముగ్ధత అను నీషడ్ధర్మములను సేవించుటవలన సన్న్యాసి జీవన్ముక్తిని బొందుచున్నాఁడు. అందువలన సన్న్యాసి యాషడ్ధర్మముల నవశ్యము సంపాదింప వలయును.

ఇఁక, అజిహ్వాత్వాదిషడ్ధర్మములయొక్క లక్షణములు క్రమముగా శాస్త్రప్రమాణముచేత నిరూపింపఁబడు చున్నవి.

అజిహ్వాలక్షణము.—"శ్లో. ఇద మిష్ట మిదం నేతి యో౽శ్నన్నపి న సజ్జతే । హితం సత్యం మితం వక్తి తమజిహ్వాం ప్రచక్షతే"—భావము॥ ఏసన్న్యాసి యన్నాదులను భక్షించినను ఈయన్నము స్వాదువు ఈయన్న మస్వాదు వని తలంపఁడో హితము సత్యము మితము నగు వచనము నుచ్చరించుచున్నాఁడో ఆసన్న్యాసి యజిహ్వుఁ డనఁబడును.

షండలక్షణము.—"శ్లో. అద్య జాతాం యథా నారీం తథా షోడశవార్షికీమ్ । శతవర్షాంచ యో దృష్ట్వా నిర్వికారి స్స షండకః"— భావము॥ ఈదినమందు జన్మించిన యతిబాలిక యగు స్త్రీని జూచినను శతవర్షములు గల యతివృద్ధస్త్రీని జూచినను ఎట్లు కామవికారము కలుగుట లేదో అట్లే సన్న్యాసి షోడశవర్షములు గల యౌవనస్త్రీని జూచినను గామవికారరహితుఁ డగుచున్నాఁడో ఆసన్న్యాసి షండుఁ డనఁబడును. నపుంసకునకు షండుఁ డని నామము.

పంగులక్షణము.—"శ్లో. భిక్షార్థమటనం యస్య విణ్మూత్రకరణాయ చ । యోజనా న్న పరం యాతి సర్వథా పంగు రేవ సః"—భావము॥ ఏసన్న్యాసి భిక్షకొఱకును మలమూత్రములను విసర్జించుటకొఱకును బోవువాఁడును వేఱొకప్రయోజనముకొఱకుఁ బోవనివాఁడును మఱియు నేసన్న్యాసి యొకయోజనదూరమున కధికముగాఁ బోవనివాఁడును నగుచున్నాఁడో ఆసన్న్యాసి పంగు వనఁబడును.

అంధలక్షణము.—"శ్లో. తిష్ఠతో వ్రజతో వాపి యస్య చక్షు ర్న దూరగమ్ । చతుర్యుగాం భువం త్యక్త్వా పరివ్రాట్సో౽ంధ ఉచ్యతే"— భావము॥ ఏ

యేసన్న్యాసియొక్క చక్షురింద్రియము కుంటుకు నిలిచి యున్ననూ లేక నడచుచున్ననూ జతుర్యుగప్రమాణము గల భూమిని విడిచి దూరముగాఁ బోవుట లేదో యాసన్న్యాసి యంధుఁ డనఁబడును. ఇచ్చట నాలుగుమూరలు యుగ మనఁబడును. పదియారు మూరలు గల పరిమాణము చతుర్యుగ మనఁబడును.

బధిరలక్షణము.—“శ్లో. హితాహితం మనోరామం వచ శ్శోకవహం చ యత్ । శ్రుత్వాపి న శృణో తీవ బధిర స్స ప్రకీర్తితః ”— భావము॥ ఏసన్న్యాసి హర్షమును గలిగించునట్టియనుకూలవచనములును శోకమును గలిగించునట్టిప్రతికూల వచనములును వినియును విననియట్లుండునో అనఁగా హర్షశోకములను బొందని వాఁడో ఆసన్న్యాసి బధిరుఁ డనఁబడును.

ముగ్ధలక్షణము.—“శ్లో. సాన్నిధ్యే విషయాణాంచ సమర్థో ఽవికలేంద్రియః । సుప్తవ ద్వర్తతే నిత్యం సభిక్షు ర్ముగ్ధఉచ్యతే ”— భావము॥ విషయములను సమీపించినప్పు డేసన్న్యాసి వాని ననుభవించుటకు సమర్థుఁ డయ్యును సర్వేంద్రియములచే సంపన్నుఁ డయ్యును ఆవిషయములయందుఁ బ్రవర్తింపక సుప్తపురుషుని వలె ఆవిషయములనుండి యుపరామమును బొందియున్నాఁడో ఆసన్న్యాసి ముగ్ధుఁ డనఁబడును. ఈప్రకారముగా నజిహ్వాత్వాదిషడ్ధర్మములయొక్కయభ్యాసానంతరము చిన్మాత్రవాసనాభ్యాసము చేయవలయును.

[*] (16) చిన్మాత్రవాసనానిరూపణము. [*]

అచ్చట, ఈనామరూపాత్మకసర్వజగత్తు చైతన్యమునందుఁ గల్పిత మగుట వలన స్వతస్సత్తాస్ఫురణరహితమై యున్నది. అందువలన నధిష్ఠానచైతన్యముయొక్క సత్తాస్ఫురణపూర్వకముగానే జగత్తుయొక్కసత్తాస్ఫురణము లున్నవి. ఈరీతిగా జగత్తునందు నామరూపము లనురెం డంశములయొక్క మిథ్యాత్వనిశ్చయమువలన నుపేక్ష చేసి సర్వత్ర పరిపూర్ణ మైన అస్తిభాతిప్రియరూపాధిష్ఠానచైతన్యము నేనను నిరంతరభావన యేది గలదో, అది చిన్మాత్రవాసన యనఁబడును.

ఆచిన్మాత్రవాసనయును ద్వివిధము. ఒకటి కర్తృకర్మకరణము లను త్రిపుటియొక్కస్మరణతోఁ గూడిన చిన్మాత్రవాసన, మఱియొకటి త్రిపుటీస్మరణరహితకేవల చిన్మాత్రవాసన. అందు, నే నీసర్వజగత్తును నామనస్సుచేతఁ జిన్మాత్రరూపముగాఁ దెలిసికొనుచున్నాను. అని యీప్రకారముగాఁ జేయఁబడినభావన యేది గలదో ఆభావన ప్రథమ మగు త్రిపుటీపూర్వకచిన్మాత్రవాసన యనఁబడును.

చిన్మాత్రవాసనకు సంప్రజ్ఞాతసమాధికోటియందంతర్భావ మున్నది. అనఁగా, ఈప్రథమచిన్మాత్రవాసననే యోగశాస్త్రజ్ఞులు సంప్రజ్ఞాతసమాధి యందురు. మఱియు, కర్తృకర్మకరణాఖ్యత్రిపుటీస్మరణరహితముగాఁ జిన్మాత్రము నేను అనుభావన యేది గలదో యాభావన కేవలచిన్మాత్రవాసన యనఁబడును. ఈ కేవల చిన్మాత్రవాసన కసంప్రజ్ఞాతసమాధికోటియందంతర్భావ మున్నది. అనఁగా, ఈ కేవలచిన్మాత్రవాసననే యోగశాస్త్రజ్ఞ లసంప్రజ్ఞాతసమాధి యందురు.

సర్వజగత్తునకుఁ జిన్మాత్రరూపత్వము శుక్రునిచే బలిని గూర్చి చెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. చిదిహా స్తీహ చిన్మాత్రం సర్వం చిన్మయ మేవ తత్ । చిత్త్వం చిదహ మేతే చ లోకా శ్చిదితి సంగ్రహః" — భావము॥ ఓరాజా! ఈ సర్వజగత్తునందుఁ జైతన్యమే యధిష్ఠానరూపముచే వ్యాప్తమై యున్నది. అందువలన నీసర్వజగత్తును జైతన్యమాత్రమే, నీవును జైతన్యరూపుఁడవే, నేనును జైతన్యరూపుఁడనే, ఈసర్వలోకమును జైతన్యరూపమే. ఈప్రకారముగాఁ జిన్మాత్రవాసనను దృఢముగా నభ్యసింపఁగాఁ బూర్వోక్తసర్వమలినవాసనలును నివృత్తము లగుచున్నవి. ఇదియే వాసనాక్షయాభ్యాసము.

[*] (17) మనస్సుయొక్క స్వరూపనిరూపణము. [*]

ఇఁక మనోనాశముఁ జెప్పుటకొఱకుఁ బ్రథమమున మనస్సుయొక్క స్వరూపము చెప్పఁబడుచున్నది. లాక్షాసువర్ణాదులవలె సావయవమును గామాదివృత్తిరూపముగాఁ బరిణమించునదియు నైన యేయంతఃకరణ మున్నదో ఆయంతఃకరణమే మననరూప మగుటవలన మన స్సని చెప్పఁబడును. ఆమనస్సు సత్త్వరజస్తమో నామక త్రిగుణరూపమై యున్నది. ఎట్లనఁగా, సత్త్వరజస్తమస్సు లను త్రిగుణములకుఁ గ్రమముగా వికారరూపము లగు సుఖదుఃఖమోహము లను త్రివిధధర్మము లున్నవి. ఆత్రివిధధర్మములును మనస్సు నాశ్రయించుకొనియే ప్రతీతము లగుచున్నవి. అందువలన నామనస్సునందు సత్త్వాదిత్రిగుణరూపత్వమే సిద్ధ మగుచున్నది. ఆమనస్సు రాజసతామసవృత్తులచే వృద్ధి పొందినదై యతిస్థూల మగుచున్నది. ఆ స్థూలమన స్సాత్మసాక్షాత్కారముకొఱకు యోగ్య మగుట లేదు. ఏల యన, దుర్విజ్ఞేయ మగుటవలన నాత్మ యతిసూక్ష్మమై యున్నది. అట్టిసూక్ష్మ మగునాత్మను స్థూలమనస్సుచే సాక్షాత్కరించుకొనుటకు సాధ్యము కాదు. స్థూల మగు కుద్దాలముచే సూక్ష్మ మగువస్త్రము కుట్టుటకు సాధ్యము గాక సూక్ష్మ మగుసూచి (సూది) చేతనే యొల్లను కుట్టఁబడు చున్నదో అట్లే సూక్ష్మ మనస్సుచేతనే సూక్ష్మ మగు నాత్మ సాక్షాత్కరింపఁబడుచున్నది.

మఱియు "దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః" అను శ్రుతియును అతిసూక్ష్మ మగు బుద్ధిచేతనే యాత్మసాక్షాత్కారము కలుగు నని చెప్పుచున్నది. అందువలన నాత్మసాక్షాత్కారమునకు మనస్సుయొక్క సూక్ష్మత్వ మవశ్య మపేక్షితమై యున్నది. ఆమనస్సుయొక్క సూక్ష్మత్వము రాజసతామసవృత్తులయొక్క నిరోధముచేత సిద్ధించుచున్నది. అందువలన నావృత్తులను నిరోధించి మనస్సుయొక్క సూక్ష్మత్వమును సంపాదించుట యేది గలదో అదియే మనోనాశమై యున్నది.

ఇచ్చటఁ దాత్పర్య మేమనఁగా, ఆమనోనాశము అరూపనాశము సరూపనాశ మనుభేదముచేత ద్విప్రకారమై యున్నది. అందు మనస్సునకుఁ బునరుత్థానము లేక స్వరూపముచేత నాశ మేది గలదో అది యరూపనాశ మనఁబడును. మఱియు స్వరూపముచే నామన స్సున్నను ఉపాయముచే నామనోవృత్తులయొక్క నాశ మేది గలదో యది సరూపనాశ మనఁబడును. అచ్చట మనస్సుయొక్క యరూపనాశముచేత నైనను యీతత్త్వవేత్త యగు పురుషునకు విదేహముక్తి కలుగుచున్నది. మఱియు మనస్సుయొక్క సరూపనాశముచేత జీవన్ముక్తి కలుగుచున్నది. అందువలన మనోనాశశబ్దముచేత నిచ్చట సరూపమనోనాశమే వివక్షితమై యున్నది.

[*] (18) వృత్తినిరోధనిరూపణము. [*]

శంక:—రాజసతామసవృత్తులను నిరోధించి మనస్సుయొక్క సూక్ష్మతను సంపాదించుట మీరు మనోనాశ మని చెప్పితిరి. ఆవృత్తులయొక్క నిరోధ మే యుపాయముచేత నగును?

సమాధానము:—ఆవృత్తులయొక్క నిరోధోపాయము వసిష్ఠభగవానులచేఁ జతుర్విధముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. అధ్యాత్మవిద్యాధిగమో సాధుసంగమ ఏవచ। వాసనా సంపరిత్యాగః ప్రాణస్పందనిరోధనమ్॥ (1) ఏ తాస్తా యుక్తయః పుష్టాః సంతి చిత్తజయే కిల॥ (2)"—భావము॥ అధ్యాత్మవిద్యాధిగమము సాధుసంగమము వాసనాసంపరిత్యాగము ప్రాణస్పందనిరోధనము అను చతుర్విధోపాయములు చిత్తమును జయించుటకుఁ బ్రబలకారణములై యున్నవి.

అచ్చట, ప్రత్యగాత్మను బ్రహ్మరూపముగాఁ జెప్పునట్టి యేవిద్య యున్నదో అది యధ్యాత్మవిద్య యనఁబడును. ఆయధ్యాత్మవిద్యయొక్క ప్రాప్తి యేది గలదో అది యధ్యాత్మవిద్యాధిగమమై యున్నది. అదియును చిత్తజయమునకు సాధనమై

యున్నది. ఎట్లనఁగా, ఈ నామరూపాత్మకసర్వజగత్తు మిథ్యయే, నేనే సర్వత్ర పరిపూర్ణుఁడను బరమానందుఁడను ఏకరసుండను నాకన్న భిన్నముగా నేకాకకారణకార్యములు లేవు, నేనే సర్వరూపుండను, అను నధ్యాత్మవిద్య ప్రాప్తము కాఁగాఁ దత్త్వవేత్త యగుపురుషుఁడు సర్వదృశ్యప్రపంచమును మిథ్యారూపముగాఁ దెలియుచున్నాఁడు. అందువలన నావిద్వాంసునియొక్క మనస్సు దృశ్యప్రపంచమందును బ్రవర్తింపదు. మఱియు నాత్మ యైననో మనోవాక్కుల కవిషయమై యున్నది. అందువలన నాత్మయందును ఆమనస్సునకుఁ బ్రవృత్తి కలుగుట లేదు. ఈప్రకారముగా నాంతరబాహ్యప్రవృత్తిరహిత మైన యామనస్సు సర్వవృత్తులయొక్క యుపశమమువలన నింధనరహిత మగు నగ్నివలె స్వాధిష్ఠానరూపకారణమందు లయ మొందుచున్నది. అందువలన నధ్యాత్మవిద్యయొక్క ప్రాప్తి మనోనాశమునందు ముఖ్యకారణమై యున్నది.

మఱియు నేపురుషుఁడు బుద్ధిమాంద్యముచేత నాయధ్యాత్మవిద్య సంపాదించుటయందు దసమర్థుఁడై యున్నాఁడో ఆపురుషునిగూర్చి ద్వితీయ మగు సాధుసంగము ముపాయమై యున్నది. ఏలాగున ననఁగా, మహాత్ము లగుపురుషు లీయధికారిపురుషుని మాటిమాటికిఁ బ్రత్యగాత్మయొక్క బ్రహ్మరూపత్వమును జగన్మిథ్యాత్వమును స్మరింపఁజేయుచున్నారు. అట్లే బోధించుచున్నారు. దానిచేత నీయధికారిపురుషున కధ్యాత్మవిద్య ప్రాప్తమై మనోనాశము కలుగుచున్నది. అందువలన సాధుసంగముకూడ నధ్యాత్మవిద్యయొక్క ప్రాప్తిద్వారమున మనోనాశమున కుపాయమై యున్నది.

మఱియు నేపురుషుఁడు, విద్యామదము ధనమదము కులమదము ఆచారమదము ఇత్యాదిమదములతోఁ గూడినవాఁడై సాధుసంగముకూడఁ జేయ నశక్తుఁడో ఆపురుషుని గూర్చి మనోనిరోధమునకు వాసనాసంపరిత్యాగరూపోపాయము చెప్పఁబడి యున్నది. ఇచ్చట వివేకముచే విద్యామదాదిరూపమలినవాసనానివర్తన మేది గలదో అది వాసనాసంపరిత్యాగ మనఁబడును.

(19) విద్యామదాదులస్వరూపమును దన్నివర్తకవివేకస్వరూపమును నిరూపించుట.

ఇఁక, అవిద్యామదాదులయొక్క స్వరూపమును వానినివృత్తి చేయు వివేకముయొక్క స్వరూపమును జెప్పఁబడుచున్నది. ఈభూతలమునందు నేనొక్కఁడే పండితుఁడను, నాకన్న నేకాకపండితుఁడు లేఁడు, ఏపురుషుఁడు పండితుఁ డనఁబడు

ఘున్నాఁడో వాని కేమియుఁ దెలియదు, ఈప్రకార మైన మానసాభిమాన మేది గలదో ఆయభిమానము విద్యామద మనఁబడును. అవిద్యామద మీవిధ మైన వివే కమువలన నివృత్త మగుచున్నది. అది యేవిధ మనఁగా, పండితత్వాభిమానము గల బాలాకిశాకల్యాదులకును అజాతశత్రుయాజ్ఞవల్క్యాదివిద్వాంసులచేఁ బరిభవము గలిగెను. మనుష్యులు మొదలు శ్రీదక్షిణామూర్తిపర్యంతము తారతమ్యముచేత విద్యయొక్క యుత్కర్షము చూడఁబడుచున్నది. సర్వులకు నాదిగురు వగు శ్రీదక్షిణా మూర్తి యగు సదాశివునియందే నిరతిశయ మగు విద్యయొక్క యుత్కర్ష మున్నది. తదితరసర్వపండితులయందు సాతిశయ మగు విద్యయొక్క యుత్కర్ష మున్నది. అందువలన నాకుఁగూడ నధికు లైన కొందఱుపండితులచేతఁ బరాభవము కలుగు నని నిరంతరము చింతన చేయుటవలన నావిద్యామదము నివృత్త మగుచున్నది.

మఱియు నేనే ధనవంతుఁడను, నాకు సమానుఁ డైనధనవంతుఁ డెవ్వఁ డును లేఁడను నేమానసాభిమాన మున్నదో అది ధనమద మనఁబడును. ఆధన మదముకూడ నీప్రకార మైన వివేకముచే నివృత్త మగుచున్నది. ఆప్రకార మెట్లనఁగా, లక్షపతిపురుషునిచేఁ జేయఁబడిన యేవ్యవహార మున్నదో ఆవ్యవహార మలక్షపతిపురుషునియందు సంభవింపదు. అందువలన లక్షపతిపురుషునిచేత నలక్ష పతిపురుషునకుఁ బరాభవము కలుగుచున్నది. ఈరీతిగానే కోటిపతిపురుషునిచేత నాలక్షపతిపురుషునకును బరాభవము కలుగుచున్నది. నాది యెంతమాత్రము? నాకన్న నధికు లగు కుబేరసమాను లైన బహుధనవంతు లున్నారు. ఈప్రకారము గా నిరంతరము చింతన చేయుటవలన నాధనమదము నివృత్త మగుచున్నది.

ఈరీతిగానే నాకులము సర్వకులములకన్న శ్రేష్ఠ మను నభిమానరూప మగు కులమదమును నాయొక్క యాచారము సర్వాచారములకన్న శ్రేష్ఠ మను నభిమానరూప మగు నాచారమదము నను నీద్వివిధమదములును దత్తద్యోగ్య మగు వివేకమువలన నివృత్తము లగుచున్నవి. ఈప్రకార మైన వివేకముచేత నేపురుషుఁడు విద్యామదాదిమలినవాసనలను నివర్తించుచున్నాఁడో ఆపురుషునకు సాధుసంగమా దులయొక్క ప్రాప్తివలన నామనోనాశము సిద్ధించు చున్నది. అందువలన నావాసనా సంపరిత్యాగముగూడ మనోనాశమున కుపాయమై యున్నది.

మఱియు నామలినవాసనలయొక్క యత్యంతబలతవలన నేపురుషుఁ డుక్త వివేకముచే నావాసనలను బరిత్యజించుటయందు సామర్థ్యము లేనివాఁ డగుచు న్నాఁడో ఆపురుషునిగూర్చి శాస్త్రములు ప్రాణస్పందనిరోధరూపోపాయము [illegible]

యున్నవి. అనఁగా నాపురుషునకుఁ బ్రాణనిరోధముచేత మనోనాశము సిద్ధించు చున్నది.

[*] (20) ప్రాణనిరోధోపాయనిరూపణము. [*]

ఇఁక, ప్రాణనిరోధోపాయము నిరూపింపఁబడుచున్నది. అందు "శ్లో. ప్రాణాయామ దృఢాభ్యాసా ద్యుక్త్యాచ గురుదత్తయా । ఆసనాశనయోగేన ప్రాణస్పందో నిరుధ్యతే" — భావము॥ యోగాభ్యాసముఁ జేయు గురువువలనఁ బొందఁబడిన యేయుక్తి యున్నదో ఆయుక్తిచేతఁ జేయఁబడినప్రాణాయామముయొక్క దృఢాభ్యాస మేది గలదో ఆయభ్యాసముచేతను ఆసనయోగముచేతను అశనయోగముచేతను బ్రాణములయొక్కగతి నిరుద్ధ మగుచున్నది.

ఇఁక, ఈశ్లోకార్థము విస్తరముగా నిరూపింపఁబడుచున్నది. దానియందుఁ బ్రథమమునఁ బ్రాణాయామముయొక్కవిభాగము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆప్రాణాయామము పూరకము రేచకము కుంభక మను భేదముచేతఁ ద్రివిధ మగుచున్నది. అందు వామనాసికచేత బాహ్యవాయువు నాంతరమునకుఁ బూరించుట పూరక మనఁబడును. దక్షిణనాసికచే నాంతరవాయువును బాహ్యమునకు విడుచుట రేచక మనఁబడును. ఆప్రాణవాయువును నిలుపుట కుంభక మనఁబడును.

మఱియు నాకుంభకముకూడ నాంతరబాహ్యభేదముచే ద్వివిధమై యున్నది. అందుఁ బూరింపఁబడిన ప్రాణవాయువును హృదయదేశమునందు నిలుపుట యాంతరకుంభక మనఁబడును. రేచింపఁబడిన ప్రాణవాయువును శరీరముయొక్క బాహ్యదేశమందు నిలుపుట బాహ్యకుంభక మనఁబడును. అచ్చట, 16 షోడశమాత్రలచేఁ బూరింపవలయును. 32 ద్వాత్రింశన్మాత్రలచే రేచింపవలయును. 64 చతుష్షష్టిమాత్రలచేఁ గుంభకము చేయవలయును. అనఁగాఁ బూరకమునకన్న ద్విగుణము రేచింపవలయును. రేచకముకన్న ద్విగుణము కుంభింపవలయును. ఇచ్చట మాత్ర యనఁగాఁ గాలపరిమాణమై యున్నది. ఇది యాత్మపురాణముయొక్క యేకాదశాధ్యాయమునందు విస్తరముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. ఈవిధ మైన ప్రాణాయామాభ్యాసమువలన నాప్రాణగతి నిరుద్ధ మగుచున్నది. ఆప్రాణనిరోధమువలన మనోనాశము కలుగుచున్నది.

మఱియుఁ బ్రాణాయామమునకుఁ బ్రాణనిరోధద్వారమున మనోనాశముయొక్కయుపాయత్వము శ్రుతియందును జెప్పఁబడి యున్నది. అది యెట్లనఁగా, యోగులు ద్వివిధులై యున్నారు. దైవసంపద్రూపశుభవాసన గల యోగి యొక

కాదు, దైవసంపద్రహితుఁడై యాసురసంపద్రూపమలినవాసన గల యోగి మఱి యొకఁడు. అందుఁ బ్రథముఁ డగు యోగి కైననో శ్రుతి పూర్వమంత్రముచేత నిరంతరబ్రహ్మచింతనారూపరాజయోగము నుపదేశించుచున్నది. ఆపూర్వమంత్ర మేది యనఁగా, "త్రిరున్నతం స్థాప్య సమం శరీరం హృదీంద్రియాణి మనసా సన్నివేశ్య । బ్రహ్మోడుపేన ప్రతరేత విద్వాన్ స్రోతాంసి సర్వాణి భయావహాని"— భావము॥ ఈవిద్వాంసుఁ డగు యోగి యేకాంతదేశమునందుఁ బవిత్రాసనముపైఁ దనశరీరమును గటిగ్రీవాదిదేశములతో సమముగా నిలిపి తనహృదయదేశమునందు మనస్సహితసర్వేంద్రియములను నిరోధించి "అహం బ్రహ్మాస్మి" యని నిరంతరము చింతన చేయవలయును. ఆబ్రహ్మచింతనారూపనౌకచేత నావిద్వాంసుఁ డగు యోగి భయమును బ్రాప్తింపఁజేయునట్టి మాయారూపనదీప్రవాహమును దరింపవలయును.

మఱియు ద్వితీయ మగు యోగినిగుఱించియో శ్రుతి ద్వితీయమంత్రముచేతఁ బ్రాణనిరోధోపాయరూపహఠయోగము నుపదేశించుచున్నది. ఆద్వితీయ మంత్ర మేది యనఁగా, "ప్రాణాన్ప్రపీడ్యేహ స యుక్తచేష్టః క్షీణే ప్రాణే నాసికయోచ్ఛ్వసీత । దుష్టాశ్వయుక్త మివ వాహ మేవం విద్వాన్మనో ధారయే దప్రమత్తః"—భావము॥ యుక్తాహారవిహారాదికచేష్టలు గల యోగి పూర్వోక్త పూరక రేచక కుంభక క్రమముగాఁ బ్రాణాయామము చేసి ప్రాణగతినిరోధము చేయవలయును. తదనంతర మెట్లు ప్రమాదరహితుఁడైన సారథి యగు పురుషుఁడు దుష్టాశ్వయుక్తరథమును బలాత్కారముగా శ్రేష్ఠమార్గమునందు నిలుపుచున్నాఁడో అట్లు ప్రమాదరహితుఁడైన విద్వాంసుఁ డగు యోగి దుష్టేంద్రియయుక్తమనస్సును విషయములనుండి నివర్తించి యానందైకరసబ్రహ్మమునందు నిలుపవలయును. అనఁగా ఆబ్రహ్మమునందుఁ జిత్తము నేకాగ్రముఁ జేయవలయును.

[*] (21) ఆసనయోగము. [*]

ఇఁక, ఆసనయోగము నిరూపింపఁబడుచున్నది. ఆసనయోగముయొక్క స్వరూపము సాధనము ఫలము అను నీమూఁడును బతంజలిభగవానులచేతఁ గ్రమముగా "స్థిరసుఖ మాసనమ్, ప్రయత్నశైథిల్యానంతసమాపత్తిభ్యామ్, తతో ద్వంద్వానభిఘాతః" అను నీత్రివిధసూత్రములచేఁ జెప్పఁబడి యున్నది. ఈత్రివిధసూత్రములయొక్క తాత్పర్య మే మనఁగా, చలనరహితమును సుఖము నిచ్చునట్టిదియు నైన యాసన మేది గలదో అదియే యోగమున కంగ మైన యాసన మనఁబడును. ఆయాసనము ప్రయత్నశైథిల్యము అనంతసమాపత్తి అను రెండుసాధనములచేత సిద్ధ

మగుచున్నది. అందు లౌకికవైదికకర్మములయొక్క త్యాగ మేది గలదో యది ప్రయత్నశైథిల్య మనఁబడును. ఏపురుషుఁడు లౌకికవైదికమార్గములయందుఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడో ఆపురుషున కాస్థిరాసనము కలుగనేరదు. అందువలన నాలౌకికవైదికకర్మములయొక్క త్యాగముగూడ నాయాసనమునకు సాధనమై యున్నది. మఱియు నే యనంతభగవంతుఁడు తనసహస్రఫణములపై నీపృథివిని ధరించి వర్తించుచున్నాఁడో ఆయనంతభగవంతుఁడు నేను అను చింతన యేది గలదో అది యనంతసమాపత్తి యనఁబడును. ఈ యనంతసమాపత్తిచేత నాసనప్రతిబంధకము లగు దురితములు నశించుచున్నవి. ఆయాసనజయమువలన నీయోగికి శీతోష్ణాదిద్వంద్వములయొక్క తాడనము కలుగదు. అనఁగా శీతోష్ణాదిద్వంద్వములయొక్క నివృత్తి యేది గలదో అదియే ఆయాసనయోగమునకు ఫలమై యున్నది.

[*] (22) అశనయోగనిరూపణము. [*]

ఇఁక, అశనయోగము చెప్పఁబడుచున్నది. అందు "శ్లో. ద్వౌ భాగౌ పూరయే దన్నై ర్జలే నైకం ప్రపూరయేత్ । మారుతస్య ప్రచారార్థం చతుర్థ మవశేషయేత్" — భావము॥ యోగాభ్యాసము చేయునట్టి పురుషుఁడు తనయుదరమును రెండుభాగము లన్నముచేతను ఒక్కభాగము జలముచేతను నిండింపవలయును, మఱియుఁ బ్రాణవాయువు సుఖముగా సంచరించుటకొఱకు నొకభాగము నూరక యుంపవలయు. ఈప్రకారమైన ప్రాణాయామము, ఆసనయోగము, అశనయోగము అను మూటిచేఁ బ్రాణగతికి నిరోధము కలుగుచున్నది. ఆప్రాణమునకు నిరోధము కలుగఁగా సర్వచిత్తవృత్తులు నిరుద్ధము లగుచున్నవి. ఏకారణముచేత ననఁగా, చిత్తవృత్తులయొక్క యుదయము ప్రాణగతియొక్క యధీనమే యగుచున్నది. ఇచ్చటఁ దాత్పర్య మే మనఁగా, ఏపదార్థ మేవస్తువుయొక్క యధీన మగుచున్నదో ఆపదార్థ మావస్తువుయొక్క నిరోధ మగునప్పుడు నిరుద్ధ మగుచున్నది. ఎట్లు పటము తంతువులయొక్క యధీన మగుటవలన నాతంతువులు నిరుద్ధములు కాఁగా నాపటము నిరుద్ధ మగుచున్నదో, మఱియు నెట్లు బాహ్యేంద్రియములు చిత్తముయొక్క యధీనము లగుటవలనఁ జిత్తము నిరుద్ధము కాఁగా నాయింద్రియములు నిరుద్ధము లగుచున్నవో అట్లే చిత్తవృత్తులు ప్రాణగతి కధీనము లగుటవలనఁ బ్రాణము నిరుద్ధము కాఁగా నాచిత్తవృత్తులు నిరుద్ధము లగుచున్నవి. తదనంతరము స్వభావముగానే యాత్మానాత్మాకార మగు నంతఃకరణ మేది యున్నదో ఆయంతఃకరణ మనాత్మాకారవృత్తులు నిరుద్ధములు కాఁగా నేకాత్మాకారమే యగుచున్నది. ఈప్రకారమైనచిత్తవృత్తులయొక్క నిరోధ మేది గలదో ఆనిరోధమే మనోనాశ మని చెప్పఁబడును. ఇట్టి మనోనాశము

ప్రాప్తము గాఁగా నీవిద్వాంసుఁడగు పురుషునకు నాత్మైకాకారమనస్సుచేత నానా ద్వైతానవచ్ఛిన్న రూపప్రత్యగాత్మయొక్క యనుభవము కలుగుచున్నది. ఈయర్థము పూర్వవృద్ధాచార్యులచే "ఆత్మానాత్మాకారం స్వభావతో ఽవస్థితం సదా చిత్తమ్। ఆత్మైకాకారతయా తిరస్కృతానాత్మదృష్టి విదధీత" అను శ్లోకముచేతఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

పూర్వోక్తవృత్తులయొక్క నిరోధమును పాతంజలశాస్త్రజ్ఞులు యోగ మని చెప్పుచున్నారు. అందుఁ బతంజలిసూత్రము.—"యోగ శ్చిత్తవృత్తి నిరోధః"— భావము॥ చిత్తముయొక్క సర్వవృత్తులనిరోధ మేది గలదో అది యోగ మనఁబడును. అచ్చట, ప్రమాణము విపర్యయము వికల్పము నిద్ర స్మృతి అని చిత్తవృత్తులు పంచవిధములై యున్నవి. అందుఁ బ్రమాణజన్యప్రమాజ్ఞాన మేది గలదో అది ప్రమావృత్తి యనఁబడును. యోగశాస్త్రమందైననో ప్రత్యక్షము అనుమానము శబ్దము అను త్రివిధప్రమాణములే యంగీకరింపఁబడి యున్నవి. అందువలన వారిమతమునందుఁ బ్రమావృత్తియును త్రివిధమై యున్నది. మఱియు వేదాంతసిద్ధాంతమునందు ప్రమాణము ప్రత్యక్షము అనుమానము ఉపమానము శబ్దము అర్థాపత్తి అనుపలబ్ధి అనుభేదముచేత షట్ప్రకారముగా నంగీకరింపఁబడి యున్నది. అందువలన వేదాంతసిద్ధాంతమునందు ప్రమావృత్తియును షట్ప్రకారమే యగుచున్నది. ఈ షడ్విధప్రమావృత్తులును ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా నిరూపింపఁబడి యున్నవి.

మఱియు, మిథ్యాజ్ఞానము విపర్యయ మనఁబడును. సంశయము వికల్ప మనఁబడును. సంస్కారజన్యజ్ఞానము స్మృతి యనఁబడును. ఈ మూఁటియొక్క స్వరూపము పూర్వము తృతీయపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా నిరూపింపఁబడి యున్నది. మఱియుఁ దామసవృత్తి నిద్ర యనఁబడును. ఈ పంచవిధవృత్తులయొక్క నిరోధము యోగ మనఁబడును. లేక పూర్వము చెప్పఁబడిన మైత్రీకరుణాదిదైవవృత్తులును దంభదర్పాద్యాసురవృత్తులు నైన సర్వవృత్తులయొక్క నిరోధము యోగ మనఁబడును.

శంక:—ఆవృత్తులయొక్క నిరోధమునకు సాధన మేది?

సమాధానము:—పతంజలిభగవానులు "అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః" అను సూత్రముచేత నభ్యాసము వైరాగ్యము అను నీరెండే యావృత్తినిరోధమునకు సాధన మని చెప్పి యున్నారు. అట్లే శ్రీభగవంతుఁడును గీతయందుఁ "అసంశయం మహాబాహో మనో దుర్నిగ్రహం చలమ్। అభ్యాసేన తు కౌంతేయ

వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే" అను శ్లోకముచేత మనోనిగ్రహమున కభ్యాసవైరాగ్యములే సాధనము లని చెప్పి యున్నాఁడు. అచ్చట నేవస్తువునందు దోషదృష్టివలన వైరాగ్యము కలుగుచున్నదో ఆవస్తువునందు మనస్సునకుఁ బ్రవృత్తి కలుగుట లేదు. అందువలన వైరాగ్యమునకు మనోనిగ్రహసాధనత్వము సంభవించుచున్నది. వైరాగ్యముయొక్క స్వరూపము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందు విస్తరముగా నిరూపింపఁబడి యున్నది. అందువలన నిచ్చట విరమించితిమి.

[*] (23) చిత్తవృత్తినిరోధయోగనిరూపణము. [*]

మఱియు, అభ్యాస మైననో యోగమున కంతరంగసాధనమై యున్నది. ఆ యంతరంగసాధనము బహిరంగసాధనము లేక సిద్ధింపదు గనుక నుపాయసహితముగా బహిరంగసాధనముల నిరూపించి యభ్యాసము నిరూపించుటకొఱకుఁ బ్రథమమున ఫలరూపవృత్తినిరోధవిభాగము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆచిత్తవృత్తినిరోధరూపయోగము ద్వివిధమై యున్నది. ఒకటి సంప్రజ్ఞాతసమాధిరూపనిరోధము, మఱియొకటి యసంప్రజ్ఞాతసమాధిరూపనిరోధము. అందు, కర్త కర్మము కరణ మను త్రిపుటియొక్క యనుసంధానము లేని యేకలక్ష్యవస్తువిషయకసజాతీయవృత్తులయొక్క ప్రవాహ మేది గలదో అది సంప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడును. ఈ సంప్రజ్ఞాతసమాధి కంగ మైన యేసమాధి యున్నదో దానియందా త్రిపుట్యనుసంధానపూర్వకసజాతీయవృత్తులయొక్క ప్రవాహ మున్నది. ఆ యంగసమాధియం దీసంప్రజ్ఞాతసమాధియొక్క లక్షణమున కతివ్యాప్తి నివారించుటకొఱకు నిచ్చటఁ ద్రిపుట్యనుసంధానరహితత్వము చెప్పఁబడినది. ఈ సంప్రజ్ఞాతసమాధిస్వరూప మన్యగ్రంథములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. విలాప్య వికృతిం కృత్స్నాం సంభవ వ్యత్యయక్రమాత్ । పరిశిష్టంతు చిన్మాత్రం సదానందం విచింతయేత్॥ బ్రహ్మాకారమనోవృత్తిప్రవాహో ఉహంకృతిం వినా । సంప్రజ్ఞాతసమాధి స్స్యా ద్ధ్యానాభ్యాసప్రకర్షజః"— భావము॥ చేతనమునం దధ్యస్త మైన యజ్ఞానమును ఆయజ్ఞానకార్య మైనప్రపంచమును ఏది గలదో యాసర్వప్రపంచమును ఉత్పత్తిక్రమమునకు విపరీతక్రమముగా స్థూలసూక్ష్మాదిక్రమముచేతఁ జిదాత్మయందు లయము నొందించి, అనఁగా, ఆచిదాత్మకంటె నీప్రపంచము భిన్నము కా దను నిశ్చయము చేసి, శేషించి యుండు సదానందరూపచిన్మాత్రమును గురూపదిష్టమహావాక్యమువలన నభేదరూపమునఁ జింతన చేయవలయును. అనఁగా నేను సచ్చిదానందబ్రహ్మరూపుఁడనని యనుచింతన చేయవలయును. మఱియుఁ ద్రిపుటియొక్క యనుసంధాన

రూపమైన యహంకృతి లేక, "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను మనోవృత్తులయొక్క ప్రవాహ మేది గలదో అది సంప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడును. ఈసంప్రజ్ఞాతసమాధి ధ్యానాభ్యాసప్రకర్షము (ప్రాబల్యము) వలనఁ గలుగుచున్నది.

[*] (24) యమాద్యష్టాంగనిరూపణము. [*]

ఇఁక యోగశాస్త్రానుసారముగా నీసంప్రజ్ఞాతసమాధిరూపయోగమున కష్టవిధాంగములు చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు, యమము నియమము ఆసనము ప్రాణాయామము ప్రత్యాహారము ధారణ ధ్యానము సమాధి అను నీయెనిమిది సంప్రజ్ఞాతసమాధి కంగములై యున్నవి. దానియందును యమాదిపంచకము సంప్రజ్ఞాతసమాధికి బహిరంగసాధనమై యున్నది. ధారణాదిత్రితయ మంతరంగసాధనమై యున్నది.

యమవర్ణనము.—అహింస సత్యము అస్తేయము బ్రహ్మచర్యము అపరిగ్రహము అను భేదముచేత నాయమము పంచవిధ మగుచున్నది. అందు మనోవాక్కాయము లను మూఁడింటిచే నొకప్రాణినిగూడ హింసింపకుండుట యహింస యనఁబడును. మఱియు యథార్థవచనోచ్చారణము సత్య మనఁబడును. బలాత్కారముగా నైన, లేక, కపటముగా నైనఁ బరులయొక్కధనము నపహరింపకుండుట యస్తేయ మనఁబడును. శరీరయాత్రయం దుపయోగు లైన పదార్థములకన్న నధిక పదార్థములను గ్రహింపక యుండుట యపరిగ్రహ మనఁబడును. అష్టాంగమైథున రహితత్వము బ్రహ్మచర్య మనఁబడును.

ఈ యష్టాంగమైథునముయొక్కస్వరూపము శాస్త్రములయం దిట్లు చెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. స్మరణం కీర్తనం కేళిః ప్రేక్షణం గుహ్యభాషణమ్। సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియానిర్వృతి రేవచ॥ ఏత న్మైథున మష్టాంగం ప్రవదంతి మనీషిణః। విపరీతం బ్రహ్మచర్య మనుష్ఠేయం ముముక్షుభిః॥ స త్సంగసన్నిధి త్యాగ దోషదర్శనతో భవేత్" — భావము॥ స్మరణము కీర్తనము కేళి ప్రేక్షణము గుహ్యభాషణము సంకల్పము అధ్యవసాయము క్రియానిర్వృతి అను నీయష్టకమును అష్టాంగమైథున మనఁబడును. అందు భోగ్యబుద్ధిచేత స్త్రీలను జిత్తమునందుఁ జింతించుట స్మరణ మనఁబడును. వాక్కుతో స్త్రీలయొక్కగుణములను జెప్పుట కీర్తన మనఁబడును. మఱియు నాస్త్రీలతో ద్యూతాదిక్రీడలు సల్పుట కేళి యనఁబడును. భోగ్యబుద్ధిచే నాస్త్రీలను జూచుట ప్రేక్షణ మనఁబడును. ఏకాంతదేశమం దాస్త్రీలతో భాషించుట గుహ్యభాషణ మనఁబడును. మఱియు నాస్త్రీలను

పొందుట కిచ్ఛించుట సంకల్ప మనఁబడును. మఱియు నాస్త్రీలను బొందవలయు నని బుద్ధియందు నిశ్చయించుట యధ్యవసాయ మనఁబడును. ఆస్త్రీలయొక్క సంభోగము క్రియానిర్వృతి యనఁబడును. ఈ యెనిమిదింటిని విద్వాంసు లష్టాంగమైథున మందురు. ఈ యష్టాంగమైథునరహితత్వ మేది గలదో అది బ్రహ్మచర్య మనఁబడును. ఈ బ్రహ్మచర్యము ముముక్షుజను లవశ్యము సంపాదింపవలయును. ఏకారణముచేత ననఁగా, "య దిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి, సత్యేన లభ్య స్తపసా హ్యేష ఆత్మా, సమ్యక్ జ్ఞానేన బ్రహ్మచర్యేణ నిత్యమ్, అంత శ్శరీరే జ్యోతి ర్మయో హి శుభ్రో యం పశ్యంతి యతయః క్షీణదోషాః" ఇత్యాదిశ్రుతులు బ్రహ్మచర్యమునే యాత్మజ్ఞానమునకును మోక్షమునకును సాధన మని చెప్పుచున్నవి.

ఆబ్రహ్మచర్యము సత్సంగముచేతను విషయాసక్తస్త్రీపురుషులయొక్క సన్నిధిని ద్యజించుటచేతను దేహముయొక్క దోషదర్శనముచేతను సిద్ధించుచున్నది. అచ్చట సత్సంగమునకు బ్రహ్మచర్యముయొక్క సాధనత్వ మాచార్యులచే "కా తవ కాంతాధరగతచిన్తా వాతుల తవ కిం నాస్తి నియంతా। త్రిజగతి సజ్జనసంగతి రేకా భవతి భవార్ణవతరణే నౌకా" అనువచనముచేతఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన సత్సంగమునకు బ్రహ్మచర్యముయొక్క సాధనత్వము సంభవించుచున్నది. మఱియు దేహమునందు దోషదర్శనము ప్రహ్లాదులచేత చెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. మాంసా సృక్పూయ విణ్మూత్ర స్నాయు మజ్జాస్థి సంహతౌ। దేహే చే త్ప్రీతిమా న్మూఢో భవితా నరకేపి సః"—భావము॥ మాంసము రుధిరము పూయము మలము మూత్రము నాడి మజ్జ అస్థి ఇత్యాది మలినపదార్థసమూహరూపదేహమునం దే మూఢపురుషుఁడు ప్రీతి గలవాఁ డగుచున్నాఁడో ఆమూఢపురుషుఁడు నరకమునం దును బ్రీతి గలవాఁడు కావలయును. మఱియు నుక్తార్థము శ్రీభగవంతునిచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. స్వదేహా శుచిగంధేన నవిరజ్యేత యః పుమాన్। వైరాగ్యకారణం తస్య కి మన్య దుపదిశ్యతే"—భావము॥ ఏపురుషుఁడు తనదేహము యొక్క దుర్గంధముచేత వైరాగ్యము పొందఁడో ఆపురుషునకు వైరాగ్యము కలుగు టకు వేఱుకారణ మేల యుపదేశింపవలయును? ఈరీతిగాఁ దనశరీరమందును స్త్రీ శరీరమునందును దోషచింతన చేయు పురుషున కాశరీరమునందు రాగము కలుగదు. అందువలన నాదోషదర్శనమునకు బ్రహ్మచర్యముయొక్క సాధనత్వము సంభవించు చున్నది. ఈరీతిగానే సన్నిధత్యాగమునకుఁగూడ బ్రహ్మచర్యముయొక్క సాధనత్వ మున్నది. ఈకారణముచేతనే స్మృతులు ముముక్షుజనులను గుఱించి స్త్రీలయొక్క సంభోగ[illegible] [illegible] యున్నవి. అందు "శ్లో. న సంభాషేత్ స్త్రియం[illegible]

కాంచి త్పూర్వ దృష్టాంచ న స్మరేత్ । కథాంచ వర్జయే త్తాసాం నపశ్యే ల్లిఖితా మపి "—భావము॥ ఈ ముముక్షుజను లొకప్పుడును స్త్రీలతో సంభాషించుటయును బూర్వము చూడఁబడినస్త్రీని జిత్తమునందు స్మరించుటయును గూడదు. మఱియు స్త్రీలయొక్క కథలును విడువవలయును. చిత్రలిఖితస్త్రీనిగూడఁ జూడఁగూడదు.

నియమవర్ణనము.—శౌచము సంతోషము తపము స్వాధ్యాయము ఈశ్వర ప్రణిధానము అను భేదముచేత నానియమము పంచవిధమై యున్నది. అందు శౌచ మాంతరబాహ్యభేదముచేత ద్వివిధమై యున్నది. మైత్రీకరుణాదులచే నంతఃకరణ మును రాగద్వేషాదిరహితముగాఁ జేయుట యాంతరశౌచ మనఁబడును. జలమృత్తి కాదులచేత శరీరము శుద్ధిచేయుట బాహ్యశౌచ మనఁబడును. మఱియు యథాలా భమునందుఁ బ్రసన్నత సంతోష మనఁబడును. హితమును మితమును బవిత్రము నైనయన్నమును భుజించుట తప మనఁబడును. మఱియుఁ బ్రణవాదిపవిత్రమంత్ర ములను జపించుట స్వాధ్యాయ మనఁబడును. అనుష్ఠింపఁబడిన నిత్యాదికర్మములను బరమేశ్వరునియందు సమర్పించుట యీశ్వరప్రణిధాన మనఁబడును.

ఆసనవర్ణనము.—ఆసనముయొక్క స్వరూపమును సాధనమును ఫలమును బూర్వము చెప్పఁబడి యున్నవి. వాని నిచ్చటను దెలియవలయును. ఉక్తాసనము శారీరము బాహ్య మను భేదముచేత ద్వివిధ మగుచున్నది. అందు పద్మము స్వస్తికము భద్రము మొదలగు నాసనములు శారీరాసనము లనఁబడును. ఈ యా సనములయొక్క స్వరూప మాగ్నేయపురాణముయొక్క యష్టమాధ్యాయమునందు మాచే నిరూపింపఁబడి యున్నది. దాని నిచ్చటఁ దెలియ నగును. మఱియు సర్వోపద్రవ రహిత మగు నేకాంతదేశమునందుఁ గుశమృగచర్మవస్త్రాదిరూపము లగు నేయాస నము లున్నవో అవి బాహ్యము లగు నాసనము లనఁబడును.

ప్రాణాయామవర్ణనము.—పూరకము రేచకము కుంభక మను భేదముచేత నాప్రాణాయామము త్రివిధ మగుచున్నది. ఈ ప్రాణాయామము పూర్వము చెప్పఁ బడి యున్నది. దాని నిచ్చటను దెలియవలయును. మఱియుఁ జక్షురాదీంద్రియము లను రూపాదివిషయములనుండి మరలించుట ప్రత్యాహార మనఁబడును. ఈ యమాదిపంచవిధబహిరంగసాధనములు సిద్ధము లైనయనంతర మీయధికారిపురుషుఁ డాసంప్రజ్ఞాతసమాధియొక్క ధారణధ్యానసమాధు లను త్రివిధాంతరంగసాధనముల యందుఁ బ్రయత్నము చేయవలయును. అందు బహిరంగసాధనసంపాదనపూర్వక ముగా నంతరంగసాధనములను సంపాదింపవలయు ననునది శాస్త్రోక్తానుక్రమమై యున్నది. అట్టి చిత్తజయము లేని పురుషులకు [illegible] కని తెలియవలయును. [illegible]

కే పురుషునకుఁ బూర్వజన్మపుణ్యపరిపాకవశమువలన నంతఃకరణము శుద్ధము కాఁగాఁ గ్రమక్రమముననే ఆధారణాద్యంతరంగసాధనములు ప్రాప్తము లగుచున్నవో ఆపురుషుఁడు యమాదిపంచబహిరంగసాధనములయందు మరలఁ బ్రయత్నింప నక్కఱ లేదు.

ధారణవర్ణనము.—మూలాధారము మణిపూరకము స్వాధిష్ఠానము అనాహతము ఆజ్ఞ విశుద్ధము అను షట్చక్రములయం దేదైన నొకచక్రమునందుఁ జిత్తమును స్థాపించుట లేక ప్రత్యగాత్మయందుఁ జిత్తమును స్థాపించుట, అనఁగా నాయేక ప్రత్యగాత్మయొక్క స్మరణ మేది గలదో అది ధారణ యనఁబడు. ఈషట్చక్రములయొక్క స్వరూప మాత్మపురాణముయొక్క యేకాదశాధ్యాయమునందు విస్తరముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. దాని నచ్చటఁ దెలియ నగును.

ధ్యానవర్ణనము.—చైతన్యరూపలక్ష్యవస్తువునందు సజాతీయవృత్తులయొక్క ప్రవాహీకరణ మేది గలదో అది ధ్యాన మనఁబడును. ఆసజాతీయవృత్తులయొక్క ప్రవాహముకూడ ద్వివిధ మగుచున్నది. ఒకటి విజాతీయవృత్తులచే విచ్ఛిన్నమై యున్నది, మఱియొకటి విజాతీయవృత్తులచే నవిచ్ఛిన్నమై యున్నది. అందుఁ బ్రథమ మగు ప్రవాహ మైననో ధ్యాన మనఁబడును. ద్వితీయ మగు ప్రవాహము సమాధి యనఁబడును. ఆసమాధియును ద్వివిధమై యున్నది. ఒకటి కర్తృ కర్మము కరణము ను త్రిపుటియొక్క యనుసంధానముతోఁ గూడి యున్నది, మఱియొకటి యాత్రిపుటియొక్క యనుసంధానము లేక యున్నది. అందుఁ బ్రథమసమాధి యోగాంగరూపసమాధి యనఁబడును. ద్వితీయసమాధి యంగిరూపసమాధి యనఁబడును. ఇచ్చట సాధన మంగ మనియును ఫల మంగి యనియును జెప్పఁబడినది.

[*] (25) సమాధియొక్క విఘ్నముల నిరూపించుట. [*]

ఇఁక, ఆసమాధియొక్క విఘ్నములు నిరూపింపఁబడుచున్నది. సంప్రజ్ఞాత సమాధియొక్క యుత్పత్తియందు లయ విక్షేప కషాయ రసాస్వాదము లను చతుర్విధవిఘ్నములు గలవు. ఆవిఘ్నము లున్నయెడల నాసంప్రజ్ఞాతసమాధి కలుగదు. నిద్ర లయ మనఁబడును. విషయములయొక్క పునఃపునరనుసంధానము విక్షేప మనఁబడును. రాగద్వేషాదులచేతఁ జిత్తముయొక్క స్తబ్ధీభావము కషాయ మనఁబడును. మఱియు సమాధియొక్క యారంభకాలమునందు సవికల్పానందముయొక్క యాస్వాదనము రసాస్వాద మనఁబడును.

[*] (26) సమాధివిఘ్ననివర్తకోపాయనిరూపణము. [*]

ఇఁక, శ్రీగౌడపాదాచార్యులవచనములచేత నాలయాదివిఘ్నములయొక్క నివృత్త్యుపాయములు చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు "శ్లో. లయే సంబోధయేచ్చిత్తం

...చిత్తం కషాయే ష్విద్ధం । సకషాయం విజానీయాత్ సమప్రాప్తం న చాలయేత్ । నాస్వాదయే ద్రసం తత్ర నిస్సంగః ప్రజ్ఞయా భవేత్ "— భావము॥ యోగాభ్యాస ముఁ జేయుకాలమునం దీపురుషునియొక్క చిత్త మెప్పుడు నిద్రారూపలయమునకు సన్ముఖ మగుచున్నదో, అప్పు డాయభ్యాసవంతుఁ డగుపురుషుఁడు ప్రాణాయామము చేతను నిద్రాశేషముయొక్క నివృత్తిచేతను స్వల్పభోజనాదులచేతను చిత్తమును నిద్ర నుండి జాగ్రత్తను బొందింపవలయును. విక్షేపమును బొందినచిత్తమును విషయముల యొక్క దోషదర్శనము బ్రహ్మచింతనము సత్సంగము ఉపాసన ఇత్యాద్యుపాయముల చేత నేకాగ్రత నొందింపవలయును. అనఁగా విషయచింతనారూపవిక్షేపమునుండి నివృత్తముగాఁ జేయవలయును.

అచ్చట బ్రహ్మచింతనవలనఁ జిత్తము విక్షేపరహిత మగుచున్న దను నర్థము శ్రీభగవంతునిచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. విషయాన్ధ్యాయత శ్చిత్తం విషయేషు విషజ్జతే । మా మనుస్మరత శ్చిత్తం మయ్యేవ ప్రవిలీయతే."— భావము॥ విషయచింతనఁ జేయుపురుషునియొక్క చిత్త మావిషయములయందే సంబంధము నొందుచున్నది, పరమేశ్వరుఁడ నగు నన్ను స్మరణ చేయు పురుషునియొక్క చిత్తము పరమేశ్వరుఁడ నగు నాయందే లయ మొందుచున్నది. మఱియు సత్సంగమునకు విక్షేపనివృత్తియొక్క కారణత్వము వసిష్ఠభగవానులచేఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. సంత స్స దైవగంతవ్యాః యద్య ప్యుపదిశంతి న । యా హి స్వైరకథా స్తేషా ముపదేశా భవంతి తాః" — భావము॥ ముముక్షుజనులు మహాత్ములయొక్క సమీపమునకు సర్వదా పోవు చుండవలయును, యద్యపి ఆమహాత్ము లగు జను లీముముక్షువులకు సాక్షాత్తుగా నుపదేశించుట లేదు, తథాపి, ఆమహాత్ములయొక్క స్వాభావికకథ లేవి గలవో ఆకథలే యీముముక్షువుల కుపదేశరూపము లగుచున్నవి. మఱియు నాచార్యులచేతను "సఙ్గ స్సత్సు విధీయతాం భగవతో భక్తి ర్దృఢా ధీయతామ్" ఇత్యాదివచనములచే సత్సంగము కర్తవ్య మని చెప్పఁబడియున్నది.

ఈప్రకారముగా విక్షేపము నివృత్తి చేసి యనంతరము కషాయసహిత చిత్తమును దెలిసి యాకషాయమును గూడ నివర్తింపవలయును. మఱియు సమమును బ్రహ్మమును బొందినచిత్తము నాబ్రహ్మమునుండి చలింపనీయఁ గూడదు. మఱియు సమాధియొక్క యారంభకాలమందుఁ బ్రాప్త మైన సవికల్పానందము నాస్వాదింపఁగూడదు. మ తే మనఁగా, ఉదాసీనబ్రహ్మప్రజ్ఞతోఁ గూడి యుండవలయును. ఈవిధ మైన యుపాయములచేత నెప్పు డాలయాదివిఘ్నములు నివర్తిల్లు చున్నవో అప్పు డాసంప్రజ్ఞాతసమాధి కలుగుచున్నది.

అట్టి సంప్రజ్ఞాతసమాధియొక్క యభ్యాసముచేత సాధకుని మనస్సు ప్రసన్నత్వముతో నెక్కాగ్రతను బొందుచున్నదో యప్పు డామనస్సునందు ఋతంభర యను నొక ప్రజ్ఞ కలుగుచున్నది. అప్పుడు, అతీతానాగత దూరవ్యవహిత సూక్ష్మాద్యాది సర్వపదార్థములను విషయముఁ జేయు యోగియొక్క ప్రత్యక్ష మేది గలదో అది ఋతంభరప్రజ్ఞ యనఁబడును. అట్టి ఋతంభరప్రజ్ఞయం దుండుయోగికి నిర్వికల్ప సమాధి ప్రాప్త మగుట లేదు. అందువలన నాఋతంభరప్రజ్ఞను గూడ నిరోధించి సంప్రజ్ఞాతసమాధ్యభ్యాసముఁ జేయు యోగి కాత్మసాక్షాత్కారము ప్రాప్తమై, పర వైరాగ్యము కలుగుచున్నది. ఈ పరవైరాగ్యముయొక్క స్వరూపము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. ఆపరవైరాగ్యానంతరముకూడ నీ పురుషున కభ్యాసము చేయఁ దగినదై యున్నది. ఇచ్చట నేయుపాయముచేత నైనను నేను సర్వవృత్తులయొక్క నిరోధరూపాఽసంప్రజ్ఞాతసమాధియందు స్థితుఁడను గావలయు నను నుత్సాహరూపప్రయత్న మేది గలదో అది యభ్యాస మనఁబడును. ఈయభ్యాసముయొక్క లక్షణము పతంజలిభగవానులు యోగసూత్రములయందు "తత్ర స్థితౌ ప్రయత్నో ఽభ్యాసః" అను సూత్రముచేతఁ జెప్పి యున్నారు. ఆ యుత్సాహరూపప్రయత్నముకూడ నిరుద్ధము కాఁగా సర్వవృత్తులు నిరుద్ధము లగుచున్నవి. ఆ సర్వవృత్తులయొక్క నిరోధమే యసంప్రజ్ఞాతసమాధి యనఁబడును.

శంక:—ఆ యుత్సాహరూపప్రయత్నముయొక్క నిరోధమందు వేఱొక సాధన మున్నదా? లేదా? అందుఁ బ్రథమపక్ష మంగీకరించినయెడల ననవస్థాదోషము ప్రాప్త మగును. ఏల యన, ఆ యుత్సాహరూపప్రయత్నముయొక్క నిరోధమునకై యంగీకరింపఁబడిన ద్వితీయసాధన మేది గలదో అది యుండఁగా నాయసంప్రజ్ఞాతసమాధి కలుగదు. కావున నాసాధనముయొక్క నిరోధమునకును వేఱొక తృతీయసాధన మంగీకరింపవలయును. ఆ తృతీయసాధననివృత్తికొఱకు వేఱొక చతుర్థసాధన మంగీకరింపవలయును. ఈరీతిగా నుత్తరోత్తరసాధనములయొక్క ధార నంగీకరించుటయం దనవస్థాదోషము ప్రాప్త మగును. మఱియు నాప్రయత్ననిరోధమునకు వేఱొకసాధనము లేదను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినచో సాధనము లేక యాప్రయత్ననిరోధమే సంభవింపని దగును. మఱియు నాప్రయత్నము తానె తనకు నిరోధక మగుచున్న దనిన నదియును ఘటిల్లదు. ఏల యన, తనచేతనే తనకు నిరోధ[illegible] యున్నది. లోకమునందు నట్లు చూడఁబడుట లేదు.

సమాధానము:—ఆ యుత్సాహరూపప్రయత్నము సర్వవృత్తులను నిరోధించినపిదప తననిరోధమును దానే చేయుచున్నది. ఉదా—కతక [illegible]

యందు వృత్తికను నివర్తించి తాను దనయంతనే నివృత్త మగుచున్నది. ఆ కతక రేణువుయొక్క నివృత్తికొఱకు వేఱొకసాధనాపేక్ష కలుగుట లేదు. ఈలాగుననే యాయత్నాభావరూపప్రయత్నము నిరోధించుటకొఱకు వేఱొకసాధనముయొక్క యపేక్ష కలుగుట లేదు. అందువలన ననవస్థాదోషమును దృష్టవిరోధదోషమును బ్రాప్త మగుట లేదు.

మఱియుఁ బూర్వోక్తాసంప్రజ్ఞాతసమాధియొక్క స్వరూప మన్యశాస్త్రములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. మనసో వృత్తిశూన్యస్య బ్రహ్మాకారతయా స్థితిః । అసంప్రజ్ఞాతనామాసౌ సమాధి రభిధీయతే॥ ప్రశాంతవృత్తికం చిత్తం పరమానందదీపకమ్ । అసంప్రజ్ఞాతనామాయం సమాధి ర్యోగినాం ప్రియః"— భావము॥ సర్వవృత్తిశూన్య మైనమనస్సునకు బ్రహ్మాకారతారూపస్థితి యేది గలదో యాస్థితినే యోగశాస్త్రవేత్త లసంప్రజ్ఞాతసమాధి యనుచున్నారు. మఱియుఁ బూర్వోక్తాభ్యాసమువలన నివర్తింపఁబడిన సర్వవృత్తులు గల పరమానందప్రకాశక మగు చిత్త మేది గలదో అదియే యోగిజనులకుఁ బ్రియ మైన యసంప్రజ్ఞాతసమాధియై యున్నది.

ఇఁక నాయసంప్రజ్ఞాతసమాధి కన్యసాధనముకూడఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఆయసంప్రజ్ఞాతసమాధి పూర్వోక్తరీతిగాఁ గేవలపరవైరాగ్యముచేతనే పొందఁబడుటయే గాక యీశ్వరప్రణిధానముచేతఁగూడఁ బొందఁబడుచున్నది. అందు యోగసూత్రము.—"ఈశ్వరప్రణిధానా ద్వా"— భావము॥ ఆ యసంప్రజ్ఞాతసమాధి పూర్వోక్తక్రమముచేతను ఈశ్వరప్రణిధానముచేతను బ్రాప్త మగుచున్నది.

[*] (27) ఈశ్వరస్వరూపనిరూపణము. [*]

ఇఁక నీశ్వరప్రణిధానముయొక్క స్వరూపము నిరూపించుటకొఱకుఁ బ్రథమమున నీశ్వరస్వరూపము చెప్పఁబడుచున్నది. అందు యోగసూత్రము.—"క్లేశకర్మ విపాకాశయై రపరామృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వరః"— భావము॥ క్లేశము కర్మము విపాకము ఆశయము అను నీనాల్గింటితో నసంబద్ధ మగు పురుషవిశేషము ఈశ్వరుఁ డనఁబడును. అందుఁ బ్రథమ మగు క్లేశము, అవిద్య అస్మిత రాగము ద్వేషము అభినివేశ మను భేదముచేతఁ బంచప్రకార మగుచున్నది. ఆ పంచవిధక్లేశములు ప్రథమపరిచ్ఛేదమునందు నిరూపింపఁబడి యున్నవి. మఱియుఁ గర్మమైనా, శుక్లము కృష్ణము మిశ్ర మను భేదముచేతఁ ద్రివిధము. అందు శాస్త్రవిహితపుణ్యకర్మము శుక్లకర్మ మనఁబడును, శాస్త్రనిషిద్ధ పాపకర్మము కృష్ణకర్మ

పుణ్యాపాపము లను రెండును మిశ్రకర్మ మనఁబడును. ఈ త్రివిధకర్మములు కేవల అయోగిపురుషులకుఁ గలుగుచున్నవి. యోగిపురుషుల కైననో అశుక్లకృష్ణ మను నాల్గవది యగు కర్మము కలుగుచున్నది.

ఈ యుక్తార్థము పతంజలిభగవానులు "కర్మా ఽశుక్లకృష్ణం యోగిన స్త్రివిధ మిత రేషామ్" అను సూత్రముచేతఁ జెప్పి యున్నారు. మఱియుఁ గర్మఫలము విపాక మనఁబడును. ఆ విపాకము జాతి ఆయుష్యము భోగ మను భేదముచేతఁ ద్రివిధము. కర్మఫలభోగజన్యసంస్కారరూపవాసన ఆశయ మనఁబడును. ఇట్టి క్లేశకర్మవిపాకాశయము లను నాల్గింటితో సంబంధము గలవారు జీవులు. ఈశ్వరుఁ డైననో యీనాల్గింటితో నసంబద్ధుఁడును సర్వజ్ఞుఁడును సర్వశక్తిమంతుఁడు నై యున్నాఁడు.

ఇఁక నాయీశ్వరప్రణిధానముయొక్క స్వరూపము నిరూపింపఁబడుచున్నది. అందు యోగసూత్రము.—"తస్య వాచకః ప్రణవః, తజ్జప స్తదర్థభావనమ్"— భావము॥ పూర్వోక్తేశ్వరవాచకము ప్రణవశబ్దమై యున్నది. ఆ యోంకారరూపప్రణవముయొక్క జపముగూడ మాండూక్యోపనిషత్పంచీకరణవార్తికోక్తప్రకారముగా నాప్రణవార్థముయొక్క చింతన యేది గలదో అదియును ఈశ్వరప్రణిధాన మనఁబడును. ఆప్రణవార్థముయొక్క చింతనప్రకారము పూర్వము ప్రథమపరిచ్ఛేదమునందు నిరూపింపఁబడి యున్నది.

ఇఁక, అన్యప్రకారమున దృష్టాంతసహితముగా నాప్రణవశబ్దార్థము చెప్పఁబడుచున్నది. అందు "తేద్యో ఽహం సో ఽసౌ యో ఽసౌ సో ఽహమ్" అను నీశ్రుతియం దుండు "సః" అను శబ్దముచేఁ బరమాత్మ చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. అహ మ్మను శబ్దముచేఁ బ్రత్యగాత్మ చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. అందు "సః అహమ్" అను రెండుశబ్దములకుఁ బరస్పరసామానాధికరణ్య మున్నది. అందువలన నారెండుశబ్దములచేత బ్రహ్మాత్మలయొక్క యేకత్వమే చెప్పఁబడుచున్నది. కావున "సో ఽహమ్" అను వాక్యమున నెట్లు పరమాత్మ నే నను జీవబ్రహ్మములయొక్క యేకత్వ మర్థమై యున్నదో అట్లు ఓంకారరూపప్రణవమునకును ఆజీవబ్రహ్మములయొక్క యైకత్వమే యర్థమై యున్నది. అది యెట్లనఁగా "సో ఽహ" మ్మను వాక్యమునందు వ్యాకరణరీతిగా సకారహకారము లను రెండువర్ణములకును లోపము కలుగఁగా "ఓ అమ్" అను వాక్యము శేషించుచున్నది. దానియందును వ్యాకరణరీతిగాఁ బూర్వరూప మను సంధిచేత నకారమునకు లోపము కలుగఁగా ఓ మ్మను శబ్దము సిద్ధమగుచున్నది. ఈ యర్థ మన్యశాస్త్రములయందును జెప్పఁబడి యున్నది.

అందు "శ్లో. సకారంచ హకారంచ లోపయిత్వా ప్రయోజయేత్ । సంధించ పూర్వరూపాఖ్యం తతో౽సౌ ప్రణవో భవేత్ "–భావము॥ "సో౽హమ్" అను వాక్యమునందుండు సకారమునకును హకారమునకును లోపము కలుగఁగాఁ దదనంతరము పూర్వరూప మను సంధిని జేయఁగా "సో౽హ" మ్మనుశబ్దమువలన ఓమ్మను ప్రణవము సిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన "సో౽హ" మ్మను శబ్దమువలెనే ఓమ్మను ప్రణవశబ్దమునకును "పరమాత్మ నేను" అను నర్థమే సిద్ధ మగుచున్నది. ఈ ప్రకారముగా జీవబ్రహ్మైకత్వరూపప్రణవార్థచింతన యేది యున్నదో అది యీశ్వర ప్రణిధాన మనఁబడును. ఈవిధ మైన యీశ్వరప్రణిధానముచేత నీయధికారిపురుషునిపై నీశ్వరున కనుగ్రహము కలుగుచున్నది. ఆ యీశ్వరానుగ్రహమువలన నీ పురుషున కాయసంప్రజ్ఞాతసమాధి యవశ్యము ప్రాప్త మగుచున్నది. అందువలన నాపరవైరాగ్యమువలె నీశ్వరప్రణిధానముకూడ నసంప్రజ్ఞాతసమాధికి సాధనమై యున్నది.

లేక, ఈయధికారిపురుషుఁడు భూమికలను యథాక్రమముగా జయించి యాసమాధి నభ్యసింపవలయును. ఆభూమికాజయముయొక్క క్రమము శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు శ్రుతి.—"యచ్ఛే ద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞ స్తద్యచ్ఛేద్ జ్ఞాన ఆత్మని । జ్ఞాన మాత్మని మహతి నియచ్ఛే చ్ఛాంత ఆత్మని"–భావము॥ లౌకిక వైదికసర్వశబ్దోచ్చారణములకు హేతు వైన యేవాగింద్రియ మున్నదో యావాగింద్రియము నీయధికారిపురుషుఁడు మనస్సునందు లయ మొందింపవలయును. అనఁగా వాగాదీంద్రియములయొక్క సర్వవ్యాపారములను బరిత్యజించి కేవలమనోవ్యాపారమాత్రముచేత స్థితుఁడు కావలయును. తథాపి, ఈ యధికారిపురుషుఁడు సమాధియొక్క యుత్పత్తికాలపర్యంతము ప్రణవమంత్రజపము పరిత్యజింపఁగూడదు. ఏల నే మనఁగా, ఆప్రణవజపమునకన్న నన్య మైన వాగ్వ్యాపారము లేనివాఁడు కావలయును. ఈరీతిగా గోమహిషాదికమువలె వాక్కుయొక్క సమ్యగ్నిరోధ మేది గలదో అనిరోధము ప్రథమభూమిక యనఁబడును. ఆప్రథమభూమిక జిత మైన యనంతరము మనోనిరోధరూపద్వితీయభూమికయందుఁ బ్రయత్నము చేయవలయును. అనఁగా సంకల్పవికల్పరూపమనస్సును జ్ఞానాత్మయందు లయము పొందింపవలయును. అప్పుడు "మనుష్యో౽హం బ్రాహ్మణో౽హమ్" ఇత్యాది విశేషాహంకారములను జ్ఞానాత్మ యందురు. ఆ జ్ఞానాత్మమాత్రరూపముచేత స్థితుఁడు కావలయును. ఈప్రకారముగా సర్వసంకల్పవికల్పములను బరిత్యజించుటచేత బాలమూకాదులవలె [illegible] మున్నదో అది ద్వితీయభూమిక యనఁబడును. [illegible]

నంతరం మీ యధికారిపురుషుండు విశేషాహంకారనిరోధరూపతృతీయభూమికయందుఁ
బ్రయత్నము చేయవలయును. అనఁగా నావిశేషాఽహంకారమును మహదాత్మ
యందు లయము పొందింపవలయును. అనఁగా "మనుష్యోహమ్, బ్రాహ్మణోహమ్"
ఇత్యాదికమునం దహంకారపరిత్యాగముచేత నస్మితామాత్రము శేషించి యున్నది.
అప్పుట నహంకారముయొక్క యేసూక్ష్మావస్థ యున్నదో అది యస్మిత యనఁబడును.
ఈ యస్మితను మహత్తత్త్వ మనియును సూక్ష్మాహంకార మనియును జెప్పుదురు.
ఈరీతిగా వాలస్యోదాసీనులవలె నేవిశేషాహంకారరహితత్వ మున్నదో అది తృతీయ
భూమిక యనఁబడును. ఆ తృతీయభూమికాజయానంతర మీ యధికారిపురుషుఁ
డస్మితానిరోధరూపచతుర్థభూమికయందుఁ బ్రయత్నము చేయవలయును. అనఁగా,
అస్మితారూపమహదాత్మ నేకరసచైతన్యరూపశాంతాత్మయందు లయము పొందింప
వలయును. అనఁగా, అస్మితనుగూడఁ బరిత్యజించుటవలనఁ గేవలచైతన్యమాత్రము
శేషించుచున్నది. యద్యపి, అన్యశ్రుతియందు మహత్తత్త్వముకన్న నవ్యక్తము పర
మనియును అవ్యక్తముకన్నఁ జైతన్యపురుషుఁడు పరుఁడనియును జెప్పఁబడి యున్నది,
అందువలన నిచ్చటను మహత్తత్త్వమున కవ్యక్తమునందే లయము చెప్పుట యుచిత
మై యున్నది, తథాపి, కారణమునందు నిరుద్ధమైనకార్యము లయమునే పొందు
చున్నది. అందువలన నవ్యక్తరూపకారణమునందు మహత్తత్త్వరూపకార్యమును
లయము పొందించుటవలన నీపురుషునకు నిద్రయే ప్రాప్త మగును, నిరోధసమాధి
ప్రాప్తము గాదు. ఈకారణమువలన నవ్యక్తపరిత్యాగముచేత మహత్తత్త్వమునకుఁ
జైతన్యాత్మయందు లయము చెప్పఁబడినది. ఈప్రకారముగాఁ జైతన్యాత్మయందుఁ
జిత్తముయొక్క సర్వప్రకారనిరోధ మేది గలదో ఆనిరోధమే యసంప్రజ్ఞాతసమాధి
రూపచతుర్థభూమిక యనఁబడును. ఈప్రకారముగా నుక్తచతుర్భూమికలయందుఁ
బూర్వపూర్వభూమికాజయానంతర ముత్తరోత్తరభూమికాజయక్రమముచేత సమాధి
యొక్క యభ్యాస మేది గలదో దానిచేతను ఆయసంప్రజ్ఞాతసమాధి ప్రాప్త మగు
చున్నది. అప్పుట, పూర్వము చెప్పఁబడిన సమాధ్యభ్యాసప్రకారములయం దే
ప్రకారమైన సమాధ్యభ్యాసముచేత నైనను అంతఃకరణముయొక్క యతిసూక్ష్మతా
పాదన మేది గలదో యది మనోనాశ మనఁబడును. మఱియు నాసూక్ష్మమనస్సుచేత
నీయధికారిపురుషునకుఁ బ్రథమమునఁ ద్వంపదలక్ష్యార్థరూపప్రత్యగాత్మయొక్క సాక్షా
త్కారము కలుగుచున్నది. తదనంతరము తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యములచే "అహం
బ్రహ్మాస్మి" యను ప్రత్యగాత్మయొక్క బ్రహ్మరూపత్వసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.
ఈప్రకారముగా నాసమాధ్యభ్యాసమువలనను బ్రహ్మసాక్షాత్కారముయొక్క సాధ
కత్వ మున్నది.

శంక:—శ్రీవ్యాసభగవానులచేత బ్రహ్మసూత్రమునందు "ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః" అను సూత్రముచేత సాంఖ్యశాస్త్రమువలె యోగశాస్త్రము గూడ ఖండింపఁబడి యున్నది. మఱియుఁ బూర్వోక్తసమాధ్యభ్యాసము యోగశాస్త్రము నందే చెప్పఁబడి యున్నది. అందువలన సమాధ్యభ్యాసమునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముయొక్క సాధనత్వ మంగీకరించుటయం దావ్యాససూత్రమునకు విరోధము కలుగును.

సమాధానము:—సాంఖ్యశాస్త్రజ్ఞులవలె యోగశాస్త్రజ్ఞులును అచేతన మగు ప్రధానమునే మహత్తత్త్వాదిక్రమముచే జగత్తునకుఁ గారణ మని యంగీకరించుచున్నారు. ఆప్రధానకారణవాదము సిద్ధాంతమునం దంగీకరించుట లేదు. అందువలనఁ బ్రధానకారణవాదముయొక్క ఖండనాఽభిప్రాయముచేతనే సూత్రకా శాస్త్రమును ఖండించి యున్నారు. నిరోధసమాధిరూపయోగముల ంచు నభిప్రాయముచేత నాయోగశాస్త్రమును ఖండించినవారు గారు. నేత ననఁగా సిద్ధాంతమునందును జిత్తనిరోధరహితవిక్షిప్తచిత్తపురుషులకు ాక్షాత్కారోత్పత్తి సంభవించుట లేదు. అందువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము త్తనిరోధ మవశ్య మపేక్షితమై యున్నది.

మఱియు "సమాధ్యభావాచ్చ, అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్, నిదిధ్యాసితవ్యః, విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత, ధ్యానే నాత్మని పశ్యంతి, ధ్యానయోగేన సంపశ్య న్నాత న్యాతాన మాత్మనః" ఇత్యాదిసూత్రశ్రుతిస్మృతివచనములచేతను నిరోధరూపయోగమునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముయొక్క సాధనత్వము సిద్ధ మగుచున్నది. అందువలన మహావాక్యజన్యబ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తియం దాసమాధ్యభ్యాస మవశ్య మపేక్షితమై యున్నది.

శంక:—సమాధిని బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు సాధన మని యంగీకరించినయెడల నాసమాధిరహితపురుషుల కాబ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగఁగూడదు. వాసిష్ఠాదిగ్రంథములయందు జనకాదుల కాసమాధిలేకయే కేవలసిద్ధగీతాశ్రవణ మాత్రమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్తి చెప్పఁబడి యున్నది. యాస్వర్వ మసంగత మగును.

సమాధానము:—కేవలము సమాధిచేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్న దను నీనియమము లేదు. మఱి యే మనఁగా, వివేకముచేతను ఆబ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. అచ్చట, అంతఃకరణమును దద్వృత్తులును అను వీనిఁ బ్రకాశింపఁజేయు త్వంపదలక్ష్యార్థరూపప్రత్యక్సాక్ష్యాత్మ యన్నమయాదిపంచకోశములు

కన్నుఁ బృథక్కను నిశ్చయ మేది గలదో అది వివేక మనఁబడును. ఆవివేకముచేత నీయధికారిపురుషునకుఁ దత్త్వమస్యాదిమహావాక్యములవలన "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను బ్రహ్మసాక్షాత్కార మవశ్యము కలుగుచున్నది. అందువలన సమాధివలె నావిచారరూపవివేకమును బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు హేతువై యున్నది. ఇచ్చటఁ దాత్పర్య మే మనఁగా, బ్రహ్మసాక్షాత్కారమున కధికారులు ద్వివిధులు. ఒకఁడు బహువ్యాకులచిత్తము గలవాఁడు, మఱియొకఁ డవ్యాకులచిత్తము గలవాఁడు. అందుఁ బ్రథమాధికారుల కైననో ఆనిరోధసమాధ్యభ్యాసముచేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది. మఱియు ద్వితీయాధికారుల కైననో సమాధ్యభ్యాసము లేకయే కేవలవిచారమాత్రముచేత నాబ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.

ఈయర్థ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. అవ్యాకులధియాం మోహమాత్రేణాచ్ఛాదితాత్మనామ్ । సాంఖ్యనామవిచారో ఽయం ముఖ్యో ఝడితి సిద్ధిదః"—భావము॥ ఏపురుషునియొక్క బుద్ధి వ్యాకులతారహిత మయ్యును మఱియు నజ్ఞానమాత్రముచేత నాత్మ యావృత మయ్యు నున్నదో అట్టి పురుషున కీసాంఖ్యనామవిచారమే బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు ముఖ్యసాధనమై యున్నది. ఏలాగున ననఁగా నాసాంఖ్యనామవిచార మీయధికారిపురుషునకు సమాధ్యభ్యాసాపేక్షకన్న శీఘ్రముగానే బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తిని జేయుచున్నది. ఈరీతిగా సమాధికిని విచారరూపవివేకమునకును అధికారిభేదముచేత నర్థవత్త్వ ముండుటవలన వికల్పముచేత వానికి బ్రహ్మసాక్షాత్కారసాధనత్వ మున్నది. అందువలన సమాధి లేక కేవలము విచారమాత్రముచేత బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తిని జెప్పునట్టి వచనములకును సమాధివలన బ్రహ్మసాక్షాత్కారప్రాప్తిని జెప్పునట్టి వచనములకును బరస్పరవిరోధము కలుగుట లేదు. ఇఁక నే మనఁగా, ఉక్తాధికారిభేదమువలన నాద్వివిధవచనములును సార్థకములై యున్నవి.

మఱియు నుక్తార్థము శ్రీవసిష్ఠభగవానులచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. ద్వౌ క్రమౌ చిత్తనాశస్య యోగో జ్ఞానంచ రాఘవ । యోగస్తద్వృత్తిరోధో హి జ్ఞానం సమ్యగవేక్షణమ్॥ అసాధ్యః కస్యచి ద్యోగః కస్య చిద్ జ్ఞాననిశ్చయః । ప్రకారౌ ద్వౌ తతో దేవో జగాద పరమేశ్వరః"—భావము॥ ఓరాఘవా! బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు నుపయోగి యైన చిత్తముయొక్క సూక్ష్మత యేది యున్నదో, అసూక్ష్మత్వాపాదనరూపచిత్తనాశ మేది గలదో ఆచిత్తనాశమునకు రెండుకారణములు గలవు. ఒకటి యోగరూపకారణము, మఱియొకటి వివేకరూపకారణము. అందుఁ జిత్తముయొక్క సర్వవృత్తులను నిరోధించుట యేది గలదో అది

యోగ మనఁబడును. అన్నమయాదిపంచకోశములకన్నఁ బ్రత్యగాత్మను బృథక్కుగాఁ జూచుట యేది గలదో అది వివేక మనఁబడును. ఆ ద్వివిధోపాయములయందుఁ గొంద ఱధికారుల కైననో నాయోగము కఠిన మగుచున్నది, వివేకము సుగమ మగుచున్నది. మఱికొంద ఱధికారుల కైననో వివేకము కఠిన మగుచున్నది. యోగము సుగమ మగుచున్నది. ఈకారణమువలన గీతయందు భగవంతుఁ డధికారిభేదముచేత రెండుప్రకారములు చెప్పి యున్నాఁడు. అచ్చట గీతయొక్క తృతీయాధ్యాయమునందు "ఇంద్రియాణి పరా ణ్యాహుః" అను వచనము మొదలు "కామరూపం దురాసదమ్" అను వచనముపర్యంతము శ్రీభగవంతుఁ డావివేకరూపోపాయముఁ జెప్పి యున్నాఁడు. మఱియు గీతయొక్క షష్ఠాధ్యాయమునం దాయోగరూపోపాయము చెప్పి యున్నాఁడు. మఱియు గీతయొక్క పంచమాధ్యాయమునందు "యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగై రపి గమ్యతే" ఇత్యాదివచనములచేత నావివేకరూపసాంఖ్యవిచారమునకును యోగమునకును ఒకటేఫలముయొక్క సాధనత్వము వక్కాణించి యున్నాఁడు.

శంక:——ఆ యోగాభ్యాసముచేత సాధ్యమగు మనోనాశము బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునకు హేతు వని యంగీకరించినయెడల నామనోనాశముచేత బ్రహ్మసాక్షాత్కారోత్పత్త్యనంతరము విద్వాంసుఁ డగు పురుషునకు సర్వబంధములు నివృత్తములై కృతకృత్యత్వమే కలుగుచున్నది. అట్టి విద్వాంసుఁ డగు పురుషునకు మరల వాసనాక్షయాద్యభ్యాసము చేయుటవలన నేప్రయోజనమును లేదు.

సమాధానము:——ఏ యధికారిపురుషునకు యోగాభ్యాసపూర్వకముగా మహావాక్యమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కార ముత్పన్న మైనదో ఆ తత్త్వవేత్త యగుపురుషున కైననో బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతరము తత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయమనోనాశాభ్యాసములయొక్క యపేక్ష కలుగుట లేదు. అయినను ఏయధికారిపురుషునకు వివేకపూర్వకముగా మహావాక్యమువలన బ్రహ్మసాక్షాత్కార ముత్పన్న మైనదో యాపురుషున కాబ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతరము ప్రారబ్ధభోగముచే సంపాదింపఁబడిన కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిరూపబంధములు ప్రతీతము లగుచున్నవి. బంధప్రతీతి నివృత్తి చేయుటకొఱకుఁ దత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయమనోనాశములయొక్క యభ్యాస మవశ్యమపేక్షితమై యున్నది. ఆమూఁటియొక్క యభ్యాసముచేతనే యాపురుషునకు జీవన్ముక్తి సిద్ధించుచున్నది. అందువలనఁ దత్త్వజ్ఞానవాసనాక్షయమనోనాశము లను మూడును జీవన్ముక్తికి సాధనములై యున్న వనునది సిద్ధ మైనది. ఇంతియుఁ జెప్పుటచేత సాధనములయొక్క యభావమువలన జీవన్ముక్తి కభావము చెప్పునట్టివాదము ఖండింపఁబడిన ట్లయినది.

[*] (28). జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనవర్ణనము. [*]

ఇఁక జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనము చెప్పఁబడుచున్నది. జీవన్ముక్తికి జ్ఞానరక్షతపము విసంవాదాభావము దుఃఖనివృత్తి సుఖావిర్భావము అను నీయైదును ప్రయోజనములై యున్నవి. అందు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గల తత్త్వవేత్త యగు పురుషునకు మరల సంశయవిపర్యయములయొక్క యనుత్పత్తి యేది గలదో అది జ్ఞానరక్ష యనఁబడును. ఆజ్ఞానరక్ష జీవన్ముక్త్యభ్యాసమువలననే సిద్ధ మగుచున్నది. కావున నాజ్ఞానరక్షకు జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనత్వము సంభవించు చున్నది.

శంక:—ఏపురుషునకు వేదాంతశాస్త్రరూపప్రమాణముచేత బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగి యున్నదో యాపురుషున కాసాక్షాత్కారానంతరము సంశయవిపర్యయములు ప్రాప్తము లగుట లేదు. మఱియుఁ బ్రాప్తవస్తువునకే నిషేధము కలుగుచున్నది. అప్రాప్తవస్తువునకు నిషేధము కలుగుట లేదు. అందువలన జ్ఞానరక్ష జీవన్ముక్తికిఁ బ్రయోజన మనుట ఘటిల్లదు.

సమాధానము:—యద్యపి శాస్త్రప్రమాణమునందుఁ గుశలు లైన ముఖ్యాధికారులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతర మాసంశయవిపర్యయములు సంభవించుట లేదు, తథాపి అన్యాధికారులకు నిమిత్తవశమువలన నాసంశయవిపర్యయములు సంభవించు చున్నవి. అందు భ్రాంతపురుషులయొక్క వచనములే సంశయవిపర్యయములయందు నిమిత్తములై యున్నవి. అవి చూపఁబడు చున్నవి. కొందఱు భ్రాంతపురుషులో యిట్లు చెప్పుచున్నారు. ఏపురుషులు తాము బ్రహ్మజ్ఞానుల మని యనుకొనుచున్నారో ఆపురుషులయందును అజ్ఞానిపురుషులయందువలె "మనుష్యోహమ్, బ్రాహ్మణోహమ్" అను వ్యవహారము చూడఁబడు చున్నది. అట్లే రాగద్వేషాదికమును జూడఁబడు చున్నది. ఒకవేళ నీపురుషులకు వేదాంతశ్రవణాదికమువలన బ్రహ్మపరోక్షసాక్షాత్కారము కలిగినను ఆరాగద్వేషాదికము నశించుట లేదు. అందువలన నాశ్రవణాదులచేత నీపురుషుల కాపాతజ్ఞానమే కలుగుచున్నది. ఈవిధముగా భ్రాంతు లగు వాచాలకపురుషులయొక్క వచనములను వినుటచేత నాయవ్యుత్పన్నాధికారుల కుత్పన్న మైన బ్రహ్మసాక్షాత్కారమందును సంశయవిపర్యయములు గలుగు చున్నవి.

మఱికొంద ఱజ్ఞానిజనులో యిట్లనుచున్నారు. మరణపర్యంతము వేదాంతశ్రవణాదులచేతను ఈపురుషునకు బ్రహ్మముయొక్క యపరోక్షజ్ఞానము గలుగుట లేదు. ఇఁక నే మనఁగా నా వేదాంతవాక్యములవలన నీపురుషునకుఁ బరోక్షజ్ఞానమే కలుగుచున్నది. ఏకారణముచేత ననఁగా నాపురుషులయందుఁ బరోక్ష

జ్ఞానముయొక్క చిహ్నములే చూడఁబడు చున్నవి. అపరోక్షజ్ఞానముయొక్క చిహ్నము లేవియుఁ జూడఁబడుట లేదు. మఱియు నొకవేళ నీపురుషున కీకాలమునందును బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగు నన్నయెడల నాసాక్షాత్కారముచేత నావరణసహితాజ్ఞానము నివృత్తము కాఁగా నాజ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషున కీశ్వరునివలె సర్వజ్ఞత్వాదికము కలుగవలయును. ఏల యన, శుకసనకాదిపూర్వజ్ఞానులయం దీశ్వరునియందువలె నాసర్వజ్ఞత్వాదిధర్మము లున్న వని శాస్త్రమువలనఁ బ్రతీత మగుచున్నది. మఱియు నాసర్వజ్ఞత్వాదికము తపముయొక్క లేక యోగముయొక్క ఫలమై యున్నది, జ్ఞానముయొక్క ఫలము గాదు, ఆశుకసనకాదిజ్ఞానులు తపోయోగములు గలవారై యున్నారు, అందువలన వారియందు సర్వజ్ఞత్వాదికము గలిగి యుండెను, ఈకాలమునందలిజ్ఞానులు తపోయోగరహితు లగుటవలన వారియం దాసర్వజ్ఞత్వాదిధర్మములు లేవు, అని యిట్లు చెప్పినయెడల నదియును ఘటిల్లదు. ఏల యన నాతపోయోగములు గల పురుషులకే యాత్మజ్ఞానము కలుగు చున్నది. ఆ తపోయోగరహితు లగు పురుషుల కాత్మజ్ఞానమే కలుగుట లేదు. అందువలన నీకాలమునందు శ్రవణాదులవలన నుత్పన్న మైన జ్ఞాన మాపాతరూపమే యగుచున్నది. అజ్ఞాననివృత్తి చేయుటయం దసమర్థ మైనజ్ఞాన మాపాతజ్ఞాన మనఁబడును.

ఈప్రకారముగా భ్రాంతు లగు మూర్ఖులయొక్క వచనములను వినుటచేత నవ్యుత్పన్నాధికారుల కుత్పన్న మైన సాక్షాత్కారమందును సంశయవిపర్యయములు కలుగుచున్నవి. ఎప్పు డాయధికారిపురుషుఁడు బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతరము పూర్వోక్తరీతిగా జీవన్ముక్త్యభ్యాసము చేయు చున్నాఁడో అప్పు డాయధికారిపురుషున కాభ్రాంతపురుషులయొక్క సంగమమే కలుగుట లేదు. కావున నాసంశయవిపర్యయము లుత్పన్నము లగుట లేదు. ఇదియే జ్ఞానరక్షమై యున్నది. దీనిచేత నాజ్ఞానరక్షకు జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనత్వము సంభవించుచున్నది.

మఱియు నస్మదాదు లగు నకృతోపాస్తిపురుషులకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారానంతర ముక్తనిమిత్తమువలన సంశయాదులు కలుగు ననువార్తయం దేయాశ్చర్యమును లేదు. మఱి యే మనఁగాఁ బూర్వు లగు శుక రాఘవ నిదాఘ భగీరథాదులకును అపరోక్షజ్ఞానానంతరము సంశయాదికము కలిగి యుండెను. అందు శుకునకుఁ బ్రథమమునఁ దనవివేకముచేతనే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగెను. అనంతర మాజ్ఞానమునందు సంశయమును బొంది శుకుఁడు తనతండ్రి యగు వ్యాసమునిసమీపమునకుఁ బోయి ప్రశ్న చేసెను. ఆ శుకుని గూర్చి వ్యాసభగవానులు తత్త్వోపదేశముఁ జేసిరి. అప్పుడును శుకునకు సంశయనివృత్తి కాకపోయెను. తదనంతర మా

వ్యాసభగవాను లాశుకుని జనకరాజునొద్దకుఁ బంపెను. అప్పుట నాజనకునియుపదేశమువలన సంశయరహితుఁడై నిర్వికల్పసమాధిని బొంది ముక్తిని బొందినవాఁడాయెను. ఈ కథ వాసిష్ఠరామాయణమునందుఁ బ్రసిద్ధమై యున్నది. ఈప్రకారముగా నిదాఘాదులయొక్క కథలును బురాణాదులయందుఁ బ్రసిద్ధములై యున్నవి.

శంక:—జ్ఞానవంతున కాసంశయవిపర్యయము లుండినను దానిచేత వానికి హాని యేమి?

సమాధానము:—ఎట్లజ్ఞానము మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధకమో అట్లా సంశయవిపర్యయములు గూడ మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధకములే యగుచున్నవి. ఈ యర్థము శ్రీభగవంతుఁడును గీతయందు "అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి" అను వచనముచేఁ జెప్పి యున్నాఁడు. కనుక విద్వాంసుఁ డగుపురుషుఁడు జీవన్ముక్తియొక్క యభ్యాసముచేత నాసంశయవిపర్యయములయొక్క నివృత్తి నవశ్యము చేయవలయును.

శంక:—ఏయధికారిపురుషునకు సంశయవిపరీతభావనారహితముగా నాత్మయొక్క దృఢాపరోక్షజ్ఞానము కలిగి యున్నదో మఱియు వ్యవహారబాహుళ్యముచేఁ బూర్వోక్తజీవన్ముక్త్యభ్యాస ముండుట లేదో ఆయధికారిపురుషునకు మోక్షము కలుగుచున్నదా? లేదా? అందు వానికి మోక్షము కలుగు నను ప్రథమపక్ష మంగీకరించినచో జీవన్ముక్త్యభ్యాసము వ్యర్థ మగును. ఏల యన మోక్షముకన్న నధికముగా నొకపదార్థమును లేదు. ఆమోక్ష మైననో ఆత్మజ్ఞానముచేతఁ బ్రాప్త మగుచున్నది. కావున జీవన్ముక్త్యభ్యాసము వ్యర్థమే యగును. మఱియు దృఢాపరోక్షజ్ఞానము గలవానికి మోక్షము కలుగ దను ద్వితీయపక్ష మంగీకరించినయెడల నాత్మజ్ఞానమువలన మోక్షప్రాప్తిని జెప్పునట్టి "జ్ఞానా దేవతు కైవల్యమ్" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిరూపశాస్త్రములకు విరోధము కలుగును.

సమాధానము:—యద్యపి దృఢాపరోక్షజ్ఞానికి మోక్ష మవశ్యము కలుగుచున్నది, తథాపి ఆజీవన్ముక్త్యభ్యాసము లేక దృష్టసుఖము ప్రాప్తించుట లేదు. అందువలన నాదృష్టసుఖప్రాప్తికొఱకు జ్ఞానవంతునకును జీవన్ముక్త్యభ్యాసము సంభవించుచున్నది. అనఁగా దృష్టసుఖమే జీవన్ముక్త్యభ్యాసమునకుఁ బ్రయోజనమై యున్నది. మఱియు జీవన్ముక్తపురుషులకును భూమికలయొక్క తారతమ్యముచేత దృష్టసుఖముయొక్క తారతమ్యమే కలుగుచున్నది. అందు శ్రుతి.—"ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావా నేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః" —తాత్పర్యము॥ ఆత్మయం దపరోక్షానుభవక్రీడ గలవాఁ డాత్మక్రీడుఁ డనఁబడును. అనఁగా "అహం బ్రహ్మాస్మి" యనునట్టి

రోక్షజ్ఞానము గల విద్వాంసున కాత్మక్రీడుఁ డని పేరు. ఈ యాత్మక్రీడ గల విద్వాంసుఁడు శాస్త్రమునందు బ్రహ్మవిత్తని చెప్పఁబడి యున్నాఁడు. మఱియు నాత్మయందు విజాతీయవృత్తులయొక్క తిరస్కారపూర్వక సాక్షాత్కారరూపరతి గలవాఁ డాత్మరతి యనఁబడును. అనఁగా ఆత్మానందమును నిరంతర మపరోక్షముగా ననుభవించువాని కాత్మరతి యని పేరు. ఈ యాత్మరతి యగు విద్వాంసుఁడు శాస్త్రమునందు బ్రహ్మవిద్వరుఁ డని చెప్పఁబడి యున్నాఁడు. మఱియు బ్రహ్మధ్యానమునకుఁ గ్రియ యని పేరు. ఆ బ్రహ్మధ్యాన మెవనికిఁ బ్రాప్తమై యున్నదో వానిని గ్రియావంతుఁ డందురు. అనఁగా బ్రహ్మైకత్వమునందు సమాధి గల పురుషునకుఁ గ్రియావంతుఁ డని నామము. ఈ క్రియావంతుఁ డగు విద్వాంసుఁడు శాస్త్రమునందు బ్రహ్మవిద్వరీయుఁ డని చెప్పఁబడి యున్నాఁడు. ఈ బ్రహ్మవిద్వరీయుఁడు తానుగా సమాధినుండి యుత్థానమును బొందుట లేదు. ఇఁక నే మనఁగాఁ బరులచేత నుత్థానమును బొందు చున్నాఁడు. మఱియు నే విద్వాంసుఁ డగు పురుషుఁడు తనచేతఁ గాని పరులచేతఁ గాని యుత్థానమును బొందుట లేదో ఆ విద్వాంసుఁ డగు పురుషుఁడు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁ డని చెప్పఁబడు చున్నాఁడు.

అచ్చట బ్రహ్మవిదుఁడు బ్రహ్మవిద్వరుఁడు బ్రహ్మవిద్వరీయుఁడు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁడు అను నీ శ్రుత్యుక్తచతుర్విధవిద్వాంసులను గూర్చి వసిష్ఠభగవానులచే జ్ఞానముయొక్క సప్తభూమికలయందుఁ జతుర్థభూమిక మొదలు క్రమముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. ఆ సప్తభూమిక లేవి యనఁగా, "జ్ఞానభూమి శ్శుభేచ్ఛాఖ్యా ప్రథమా సముదాహృతా । విచారణా ద్వితీయా స్యా త్తృతీయా తనుమానసా॥ సత్త్వాపత్తి శ్చతుర్థీ స్యా త్తతో ఽసంసక్తి నామికా । పదార్థాభావినీ షష్ఠీ సప్తమీ తుర్యగా స్మృతా"—భావము॥ శుభేచ్ఛ విచారణ తనుమానస సత్త్వాపత్తి అసంసక్తి పదార్థాభావిని తురీయ అను నీ సప్తకమును జ్ఞానభూమికలై యున్నవి. ఆ సప్తజ్ఞానభూమికలయందుఁ బ్రథమ మగు శుభేచ్ఛ యైనను శ్రవణరూపమై యున్నది. ద్వితీయ మగు విచారణ మననరూపమై యున్నది. తృతీయ మగు తనుమానస నిదిధ్యాసనరూపమై యున్నది. అందువలన నుక్తభూమికలు మూడును సాధనరూపములై యున్నవి. శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములయొక్క స్వరూపము పూర్వము ద్వితీయపరిచ్ఛేదమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. మఱియు సత్త్వాపత్తి యను చతుర్థభూమికయం దీపురుషునకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగు చున్నది. ఈ కారణముచేతనే యీ చతుర్థభూమికయం దుండు పురుషుని బ్రహ్మవిత్తని చెప్పుదురు. పంచమాది భూమికలయం దుండు జ్ఞానవంతు లగు పురుషులకుఁ జిత్తవిశ్రాంతియొక్క తారతమ్య

కేవలము దృష్టసుఖమునందును తారతమ్య మున్నది. అందువలనఁ బంచమభూమిక గలవానిని బ్రహ్మవిద్వరుఁ డని చెప్పుదురు. షష్ఠభూమిక గలవానిని బ్రహ్మవిద్వరీయుఁ డని చెప్పుదురు. సప్తమభూమిక గలవానిని బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁ డని చెప్పుదురు. అచ్చట బ్రహ్మవిద్వర బ్రహ్మవిద్వరీయో బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠు లను నీముగ్గురును జీవన్ముక్తు లని చెప్పఁబడు చున్నారు. అందు "భూయ శ్చాంతే విశ్వమాయా నివృత్తిః, జ్ఞానేన తు తదజ్ఞానం యేషాం నాశిత మాత్మనః" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములు "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను బ్రహ్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞాననివృత్తిఁ జెప్పి యున్నవి. మఱియు "బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి, బ్రహ్మవి దాప్నోతి పరమ్, జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములు బ్రహ్మజ్ఞానముచేత బ్రహ్మభావప్రాప్తిని జెప్పి యున్నవి. అజ్ఞాననివృత్తిపూర్వక మగు బ్రహ్మభావప్రాప్తి యేది గలదో అది మోక్ష మనఁబడును. ఆమోక్షము బ్రహ్మవి ద్బ్రహ్మవిద్వర బ్రహ్మవిద్వరీయో బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠు లను నల్వురకును సమానమే యగుచున్నది. ఆ మోక్షమునందుఁ గించిన్మాత్రమును విలక్షణత్వము లేదు. అయినను దృష్టసుఖమునందుఁ దారతమ్య మున్నది. ఈ యర్థ మన్యగ్రంథములయందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. తారతమ్యేన సర్వేషాం చతుర్ణాం సుఖ ముత్తమమ్ । తుల్యా చతుర్ణాం ముక్తిః స్యా దృష్టసౌఖ్యం విశిష్యతే"— భావము॥ బ్రహ్మవిదాదు లగు నల్వురకును దారతమ్యవంత మైన సుఖ మున్నది. మఱియు ముక్తి యైననో నల్వురకును సమానమై యున్నది. ఆ ముక్తియందుఁ గించిన్మాత్రమును విశేషము లేదు. మఱి యే మనఁగా దృష్టసుఖమునందే విశేష మున్నది.

(29) జీవన్ముక్తియొక్క ద్వితీయప్రయోజనరూప తపోనిరూపణము.

ఇఁక జీవన్ముక్తియొక్క తపోరూపద్వితీయప్రయోజనము నిరూపింపఁబడు చున్నది. చిత్తైకాగ్రత తప స్సనఁబడును. ఈ తపస్సుయొక్క స్వరూపము స్మృతి యందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. మనస శ్చేంద్రియాణాం చ ఐకాగ్ర్యం పరమం తపః । తజ్జ్యాయః సర్వధర్మేభ్యః సధర్మః పర ఉచ్యతే"— భావము॥ మనస్సుయొక్కయుఁ జక్షురాదీంద్రియములయొక్కయు నేకాగ్రత్వ మేది గలదో అదియే పరమతపస్సై యున్నది. మఱియు యోగవేత్త లగు పురుషులచేతను ఆ చిత్తైకాగ్రతారూపధర్మమే యగ్నిహోత్రాదిసర్వధర్మములకన్న శ్రేష్ఠ మని చెప్పఁబడి యున్నది. ఇట్టి యేకాగ్రతారూపయోగము గీతయందు శ్రీభగవంతునిచేత "తపస్విభ్యో ఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యో ఽపి మతో ఽధికః । కర్మిభ్య శ్చాధికో యోగీ తస్మా ద్యోగీ భ వార్జున" అనువచనముచేత సర్వధర్మములకంటె నధిక మని చెప్పఁబడి యున్నది.

శంక:—ప్రారబ్ధకర్మభోగముచేత విక్షిప్తచిత్తుఁడుగల జ్ఞానవంతుఁడున్నాఁడో వానికిఁ జిత్తైకాగ్రతారూపతప మెట్లు కలుగును?

సమాధానము:—యద్యపి చతుర్థభూమిక గల జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునకును ప్రపంచముయొక్క మిథ్యాత్వనిశ్చయముచేతను జైతన్యాత్మయొక్క సర్వవ్యాపకత్వనిశ్చయముచేతను అచిత్తైకాగ్రత విద్యమానమై యున్నది, తథాపి అజ్ఞానవంతునకుఁ బ్రారబ్ధకర్మభోగకాలమునందు బాధితానువృత్తిచేత నామరూపాత్మకప్రపంచముయొక్క ప్రతీతి కలుగుచున్నది. అందువలన నాజ్ఞానవంతునకు నిరంకుశచిత్తైకాగ్రత సంభవించుట లేదు. మఱియు జీవన్ముక్తుఁ డగు జ్ఞానవంతున కైనను యోగాభ్యాసముచేత మనస్సు నష్టమై యున్నది. అందువలన నాజీవన్ముక్తపురుషునకు సర్వవృత్తులయొక్క యనుదయమువలన నానిరంకుశచిత్తైకాగ్రత సంభవించుచున్నది. ఆనిరంకుశచిత్తైకాగ్రతారూపతపస్సే యాజీవన్ముక్తికిఁ బ్రయోజనమై యున్నది.

శంక:—ఆజీవన్ముక్తపురుషులయొక్క తపస్సు దేనియందు ధుపయోగిస్తమై యున్నది?

సమాధానము:—ఆ జీవన్ముక్తపురుషులయొక్క తపస్సు లోకసంగ్రహముకొఱకై యున్నది. అందు, తాను సదాచారప్రవృత్తుఁడై లోకులను గూడ నాసదాచారమునందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట యేది గలదో అది లోకసంగ్రహ మనఁబడును. విద్వాంసులయొక్క తపస్సు మొదలగునది లోకసంగ్రహముకొఱకే యున్నది. ఈ యర్థము గీతయందు శ్రీభగవంతునిచేతను "లోకసంగ్రహ మేవాపి సంపశ్య న్కర్తుమర్హసి" అనువచనముచేతఁ జెప్పఁబడి యున్నది. ఆ సంగ్రహింపఁబడు నధికారులు శిష్య భక్త తటస్థులను భేదముచేతఁ ద్రివిధులై యున్నారు. అందు శాస్త్రప్రతిపాదితసన్మార్గములయందు వర్తించువాఁడు శిష్యుఁ డనఁబడును. ఆశిష్యుఁడో బ్రహ్మవేత్త యగు గురువుచే నుపదేశింపఁబడినమార్గముచేత వేదాంతశాస్త్రశ్రవణాదులవలనఁ బ్రత్యగభిన్నబ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలవాఁడై ముక్తినే పొందుచున్నాఁడు. అందు శ్రుతి.—"ఆచార్యవా న్పురుషో వేద, తస్య తావ దేవ చిరం యావ న్న విమోక్ష్యే ఽథ సంపత్స్యే"—భావము॥ బ్రహ్మవేత్త యగు నాచార్యుని శరణు పొందిన శిష్యుఁడే బ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుకొనుచున్నాఁడు, జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషున కెంతపర్యంతము భోగముచేతఁ బ్రారబ్ధకర్మము నశించుట లేదో అంతపర్యంతము విదేహమోక్షమునందు విలంబ మున్నది, ప్రారబ్ధకర్మనివృత్త్యనంతర మాజ్ఞానవంతుఁడు విదేహమోక్షమును బొందుచున్నాఁడు. మఱియు జీవన్ముక్తజ్ఞానియొక్క యేభక్తుఁ డున్నాఁడో ఆభక్తుఁడును అజ్ఞానవంతుని పూజనార్చనములచేతను అతనికన్న పానవస్త్రాదిపదార్థముల నిచ్చుటచేతను మనోవాంఛితపదార్థములను బొందుచున్నాఁడు. అందు శ్రుతి.—"యం యం లోకం మనసా సంవిభాతి విశుద్ధసత్త్వః

[illegible] తం తం లోకం జయతే తాంశ్చ కామాన్, తస్మా దాత్మజ్ఞం హ్యర్చయేత్ భూతికామః "—భావము॥ శ్రద్ధాభక్తిపూర్వకముగా శుద్ధాంతఃకరణముగలవాఁ జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషునిఁ బూజించుభక్తుఁడు తేయేలోకములఁ బొందుట కిచ్ఛించుచున్నారో యేయేపదార్థములఁ బొందుటకుఁ గోరిక గలవా రగుచున్నారో ఆయాలోకములను ఆయాపదార్థములను బొందుచున్నారు. అందువలన సంపదిచ్ఛ గలపురుషులు శ్రద్ధాభక్తులచేత బ్రహ్మవేత్త యగుపురుషునకే పూజనాదికముఁ జేయవలయును. ఈ యర్థము స్మృతియందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. య స్యైకో బ్రహ్మవి ద్భుంక్తే జగ త్తర్పయతే ఽఖిలమ్ । తస్మా ద్బ్రహ్మవిదే దేయం యద్యాస్తే వస్తు కించన "—భావము॥ ఏపురుషునియొక్క గృహమునందు బ్రహ్మవేత్త యగుపురుషుఁ డొకఁడైనను భుజించుచున్నాఁడో అతఁడు సర్వజగత్తును దృప్తిని బొందించుచున్నాఁడు. అనఁగా సర్వజగత్తును దృప్తిఁ బొందించుట వలన నేపుణ్యము కలుగుచున్నదో ఆపుణ్య మొకబ్రహ్మవేత్త యగుపురుషుని భుజింపఁజేయుటవలనఁ గలుగుచున్నది. అందువలనఁ బురుషుని యొద్ద నేదైన నున్నవస్త్రాదిప్రియవస్తువు లున్నయెడల నావస్తువుల నీపురుషుఁడు బ్రహ్మవేత్త లగుపురుషులకే యిచ్చుట యోగ్యమై యున్నది. ఈ యర్థ మన్యస్మృతియందును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. య త్ఫలం లభతే మర్త్యః కోటిబ్రాహ్మణభోజనైః । తత్ఫలం సమవాప్నోతి జ్ఞానినం యస్తు భోజయేత్॥ జ్ఞానిభ్యో దీయతే యచ్చ తత్కోటిగుణితం భవేత్ "— భావము॥ ఈ జీవుఁడు కోటిబ్రాహ్మణుల భుజింపఁజేయుటవలన నేఫలమును బొందుచున్నాఁడో ఆఫలము నీపురుషుఁ డొకజ్ఞానవంతుని భుజింపఁజేయుటవలనఁ బొందుచున్నాఁడు. మఱియు జ్ఞానవంతునికొఱకు నేవస్తువు నీయఁబడుచున్నవో అది కోటిగుణ మధిక మగుచున్నది. ఇత్యాద్యనేకశ్రుతిస్మృతివచనములు జ్ఞానవంతునియొక్క సేవచేత మనోవాంఛితపదార్థములయొక్క ప్రాప్తిని జెప్పుచున్నవి.

మఱియుఁ దటస్థపురుషులు ద్వివిధులు. ఒకఁడు సన్మార్గవర్తి, మఱియొకఁడసన్మార్గవర్తి. అందు సన్మార్గవర్తి తటస్థుఁ డైనవో జీవన్ముక్తపురుషునియొక్క సదాచారప్రవృత్తిని జూచి తానును ఆసదాచారమునందుఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడు. ఈ యర్థము గీతయందు శ్రీభగవంతునిచేతను "యద్య దాచరతి శ్రేష్ఠ స్తత్త దేవేతరో జనః । స య త్ప్రమాణం కురుతే లోక స్త దనువర్తతే" అనుశ్లోకముచేఁ జెప్పఁబడి యున్నది. మఱియు ద్వితీయుఁ డగు నసన్మార్గవర్తి తటస్థుఁ డైనవో యాజీవన్ముక్తపురుషుని[illegible] సర్వపాపహరహితుం డగుచున్నాఁడు. అందు స్మృతి.—"య [illegible] బుద్ధి స్తత్త్వే ప్రవర్తతే । త ద్దృష్టిగోచరా స్సర్వే ముచ్యంతే [illegible]" — భావము॥ "అహం బ్రహ్మాస్మి" యను [illegible]

నేపురుషునియొక్క బుద్ధి ప్రత్యక్తత్త్వమునందుఁ బ్రవృత్తమైనదై యున్నదో అజ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునియొక్క దృష్టి కేయేపురుషులు విషయభూతు లగుచున్నారో ఆసర్వపురుషులును సర్వపాపరహితు లగుచున్నారు. మఱియు నాజీవన్ముక్తపురుషుల సేదుష్టపురుషులు ద్వేషించి నిందించుచున్నారో ఆదుష్టపురుషు లాజ్ఞానవంతుని పాపములను బరిగ్రహించుచున్నారు. అందు శ్రుతి.—"తస్య పుత్రా దాయ ముప యంతి సుహృదః సాధుకృత్యాం ద్విషంతః పాపకృత్యామ్"—భావము॥ జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునియొక్క ధనాదిపదార్థములను బుత్రులు పొందుచున్నారు, మఱియుఁ బుణ్యకర్మములను సేవఁ జేయు సుహృజ్జనులు పొందుచున్నారు, పాపకర్మములను నింద చేయు ద్వేషిపురుషులు పొందుచున్నారు. ఈప్రకారముగా నా జీవన్ముక్తపురుషునియొక్క తపము లోకసంగ్రహముకొఱకై యున్నది. ఆ తపము జీవన్ముక్తికి ద్వితీయప్రయోజనమై యున్నది.

(80) జీవన్ముక్తియొక్క విసంవాదాభావరూప తృతీయ ప్రయోజన నిరూపణము.

ఇఁక నా జీవన్ముక్తియొక్క విసంవాదాభావరూప తృతీయప్రయోజనము నిరూపింపఁబడుచున్నది. అచ్చట నాజీవన్ముక్తపురుషునియొక్క వ్యుత్థానకాలమందు దుష్టపురుషకృతనిందాదులను వినుటచేతను పాషండక్రూరనిష్ఠురాదిపురుషులను జూచుటచేతను ఆ జీవన్ముక్తపురుషునకు రాగద్వేషాదివృత్తు లుత్పన్నములు గావు. అందువలన జీవన్ముక్తపురుషున కానిందకదుష్టపురుషులతోఁ గలహరూపవిసంవాదము కలుగుట లేదు. మఱియు నేపురుషుఁడు జీవన్ముక్త్యభ్యాసరహితుఁ డగుచున్నాఁడో ఆపురుషున కైననో ఆదుష్టజనులతో సర్వథా కలహరూపవిసంవాదము కలుగుచున్నది. అందువలన నావిసంవాదాభావమునందు జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనత్వము సంభవించుచున్నది. ఈయర్థము వృద్ధాచార్యులచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. జ్ఞాత్వా సదా తత్త్వనిష్ఠా ననుమోదామహే వయమ్। అనుశోచామహే చాన్యా న్నభ్రాంత్యై ర్వివదామహే"—భావము॥ సర్వదా తత్త్వనిష్ఠయుం దుండు పురుషులను జూచి మే మానందమును బొందుచున్నాము, మఱియుఁ దత్త్వనిష్ఠారహితపురుషులను జూచి మేము శోకమును బొందుచున్నాము, భ్రాంతపురుషులతో వివాదము చేయుట లేదు. ఈ విసంవాదాభావము జీవన్ముక్తికిఁ దృతీయప్రయోజనమై యున్నది.

(81) జీవన్ముక్తియొక్క దుఃఖనివృత్తిరూప చతుర్థప్రయోజననిరూపణము.

ఇఁక నాజీవన్ముక్తియొక్క దుఃఖనివృత్తిరూపచతుర్థప్రయోజనము నిరూపింపఁబడుచున్నది. అచ్చట దుఃఖనివృత్తి ద్విప్రకారము లగుచున్నది. ఒకటి యైహికదుఃఖనివృత్తి, మఱియొకటి పరలోకదుఃఖనివృత్తి. అం దాత్మజ్ఞానముచేత భ్రాంతినివృత్తి

యగుటవలనను - యోగాభ్యాసముచేత సర్వవృత్తులు నిరుద్ధము లగుటవలనను జీవన్ముక్తపురుషునియొక్క చిత్తము కేవలాత్మాకారముగానే యగుచున్నది. అన్యాకారమగుట లేదు. అందువలనఁ బ్రారబ్ధభోగ ముండినను ఆజీవన్ముక్తపురుషునకు దుఃఖము ప్రతీత మగుట లేదు. మఱి యే మనఁగా సర్వదుఃఖములు నివృత్తము లగుచున్నవి. ఇదియే ఐహికదుఃఖనివృత్తి యనఁబడును. ఈ ఐహికదుఃఖనివృత్తియే "ఆత్మానం చే ద్విజానీయా దయ మస్మీతి పూరుషః । కి మిచ్ఛ న్కస్య కామాయ శరీర మనుసంజ్వరేత్ " అను శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. ఆత్మజ్ఞానముచేత నజ్ఞానము నివృత్తము కాఁగా సర్వసంచితకర్మములకు నాశము కలుగుచున్నది. మఱియు నాత్మజ్ఞానముయొక్క ప్రభావమువలన జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషున కాగామికర్మములయొక్క ప్రవృత్తియే కలుగుట లేదు. ఆ యజ్ఞానసహితసంచితకర్మమే పరలోకదుఃఖమునకు హేతు వగుచున్నది. దానియొక్క నాశముచే జీవన్ముక్తపురుషునకుఁ బరలోకముయొక్క సర్వదుఃఖములు నివృత్తము లగుచున్నవి. అందు శ్రుతి.—"ఏతం హవావ నతపతి కి మహం సాధు నాకరవం కి మహం పాప మకరవమ్ "—భావము॥ నేను పుణ్యకర్మ మేలచేయక పోయితిని నేను పాపకర్మ మేల చేసితి నను చింతారూపాగ్ని యెట్లజ్ఞానిపురుషునిఁ దపింపఁజేయు చున్నదో అట్లు జీవన్ముక్తపురుషుని నాచింతారూపాగ్ని తపింపఁజేయుట లేదు. యద్యపి చతుర్థభూమిక గల జ్ఞానవంతునకును ఆ దుఃఖనివృత్తి యగుచున్నది, తథాపి, ఆజ్ఞానవంతునకుఁ బ్రారబ్ధభోగకాలమునందు బాధితానువృత్తిచేత "అహం సుఖీ, అహం దుఃఖీ" ఇత్యా ద్యనుభవము కలుగుచున్నది. అందువలన నాజ్ఞానవంతున కాదుఃఖనివృత్తి సురక్షిత మగుట లేదు. మఱియు నాజీవన్ముక్తపురుషునకు యోగాభ్యాసముచేత సర్వవృత్తులు నిరుద్ధము లగుచున్నవి. అందువలన నాజీవన్ముక్తపురుషున కాదుఃఖనివృత్తి సురక్షిత మగుచున్నది. అనఁగా నాజీవన్ముక్తపురుషున కేకాలమునందును ఆదుఃఖము ప్రతీత మగుట లేదు. కాఁబట్టి యాదుఃఖనివృత్తియందు జీవన్ముక్తియొక్క ప్రయోజనత్వము సంభవించు చున్నది. ఈ దుఃఖనివృత్తి జీవన్ముక్తికిఁ జతుర్థప్రయోజనమై యున్నది.

(౨౨) జీవన్ముక్తియొక్క సుఖావిర్భావరూపపంచమప్రయోజననిరూపణము.

బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేతను యోగాభ్యాసముచేతను ఆ జీవన్ముక్తపురుషున కజ్ఞానమును అజ్ఞానకృతావరణమును వ్యవహారరూపవిక్షేపమును నివృత్తము లైనవి. అజ్ఞానకృతావరణమును విక్షేపము నను నీరెండే బ్రహ్మానందానుభవమునకుఁ బ్రతిబంధకములై యున్నవి. ఆ ప్రతిబంధకములు నివృత్తములు కాఁగా జీవన్ముక్తపురుషునకుఁ బరిపూర్ణబ్రహ్మానందముయొక్క నిరంతరానుభవ మేది యున్నదో అది సుఖావిర్భావ మనఁబడును. అందు శ్రుతి.—"సమాధి నిర్ధౌత మలస్య చేతసో నివేశిత స్యాత్మని యత్సుఖం భవేత్ । న శక్యతే వర్ణయితుం గిరా తదా స్వయం తద

తః కరణేన స్వభావ్య తే భావమున సమాధిచేత ద్వైతాదిపలములు నివృత్తములై కేవలాత్మయందు స్థిరమైనచిత్తమేది యున్నదో అది త్రిపుటిని సమాధికాలమున దేవ్వరూపసుఖము ప్రాప్తమగుచున్నదో, ఆసుఖము వాక్కుచే జెప్పుటకు సాధ్యము గానిదియై యున్నది. ఏ తే మనఁగా నాసుఖ మాయంతఃకరణముచేతనే గ్రహింపఁబడు చున్నది. ఈ సుఖావిర్భావ మాజీవన్ముక్తికి బంచమప్రయోజనమై యున్నది. ఈప్రకారముగా నాజీవన్ముక్తికిఁ బంచవిధప్రయోజనములు సిద్ధించుచుండఁగాఁ బ్రయోజనాభావమువలన జీవన్ముక్త్యభావకథనము మిథ్యయే యగుచున్నది.

ఈప్రకారముగా స్వరూపలక్షణము, ప్రమాణము, సాధనము, అధికారి, ఫలము, నను నీరైదింటిని నిరూపించి యీచతుర్థపరిచ్ఛేదమునందు విదేహముక్తి జీవన్ముక్తి అను ద్వివిధముక్తులును నిరూపింపఁబడినవి. కావున నీయర్థము సిద్ధ మగుచున్నది. బ్రహ్మవేత్త యగు జీవన్ముక్తపురుషుఁడు భోగముచేతఁ బ్రారబ్ధకర్మనాశానంతర మీవర్తమానశరీరము నశింపఁగా నఖండైకరసబ్రహ్మానందరూపముగా స్థితుఁడగుచున్నాఁడు. ఆ బ్రహ్మవేత్త యగు పురుషునకుఁ బునరుత్థానము కలుగుట లేదు. అందు శ్రుతి.—"న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామంత్యత్రైవ సమవలీయంతే, బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మాప్యేతి, బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవ భవతి"—భావము॥ జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునియొక్క ప్రాణములు అనఁగా లింగశరీరము మరణకాలమునం దీశరీరమునుండి యుత్క్రమించుట లేదు. మ తే మనఁగాఁ బ్రత్యగాత్మయందే లయమును బొందుచున్నది. ఇచ్చటఁ దాత్పర్య మే మన, ఈ శరీరనాశానంతర మెట్లజ్ఞానియొక్క లింగశరీరము కర్మఫలభోగముకొఱకుఁ బరలోకమునకుఁ బోవుచున్నదో అట్లు జ్ఞానవంతునియొక్క లింగశరీరము పరలోకమునకుఁ బోవుట లేదు. ఏల యన జ్ఞానవంతుఁ డగు పురుషునకుఁ బ్రారబ్ధకర్మమైననో భోగముచేత నష్ట మగుచున్నది. మఱియు సంచితకర్మము జ్ఞానముచేత నష్ట మగుచున్నది. ఆగామికర్మము జ్ఞానముయొక్క ప్రభావమువలన స్పృశించుట లేదు. మఱియు నజ్ఞానముకూడ నాత్మజ్ఞానముచేత నష్ట మగుచున్నది. ఆ యజ్ఞానసంచితకర్మాదికమే పునర్జన్మమునకుఁ గారణ మగుచున్నది. ఆకారణము నశింపఁగా జ్ఞానవంతునియొక్క లింగశరీరము పునర్జన్మమును బొందుటకొఱకు శరీరము నుండి యుత్క్రమించుట లేదు. ఇఁక నే మనఁగా నీప్రత్యగాత్మయందే లయమును బొందుచున్నది. మఱియు జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషుఁడు జీవితావస్థయందే బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నజ్ఞానము నివృత్తము కాఁగా బ్రహ్మరూపుఁ డయ్యెను. ప్రారబ్ధకర్మనివృత్త్యనంతరము బ్రహ్మరూపముచే స్థితుఁ డగుచున్నాఁడు. బ్రహ్మవేత్త యగుపురుషుఁడు బ్రహ్మరూపుఁడే యగుచున్నాఁడు.

మఱియు నీయాత్మజ్ఞానమునకు మోక్షరూపఫలము విష్ణుపురాణమునం
దును జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. విభేదజనకే ఽజ్ఞానే నాశ మాత్యంతికం
గతే। ఆత్మనో బ్రహ్మణో భేద మసంతం కః కరిష్యతి॥ తజ్జ్ఞానభావ మాపన్న స్త
తో ఽసౌ పరమాత్మనః। భవ త్యభేదీ భేదశ్చ తస్యా జ్ఞానకృతో భవేత్"—భావము॥
జీవబ్రహ్మములయొక్క భేదమునకు జనక మగు నేయజ్ఞాన మున్నదో ఆ యజ్ఞానము
నకు బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత నత్యంతము నాశము కలుగఁగా జీవాత్మకును బ్రహ్మ
మునకును అసద్భేదము చేయుట కెవ్వని కగును? ఇక నే మన, నెవ్వనికిని గాదు.
బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచేత బ్రహ్మభావమును బొందిన యీజీవాత్మ బ్రహ్మముతో నభి
న్నమే యగుచున్నది. ఈ జీవాత్మకు బ్రహ్మముతో నేభేదము ప్రతీత మగుచున్నదో
ఆభేద మజ్ఞానకృతమై యున్నది. ఆ యజ్ఞానము నష్టము కాఁగా భేదమును నివృత్త
మగుచున్నది. అందువలన జ్ఞానవంతుఁ డగుపురుషుఁ డఖండైకరసబ్రహ్మరూపముగా
స్థితుఁ డగుచున్నాఁడు.

మఱియు నీచెప్పినఫలము శ్రీవ్యాసభగవానులచేతను బ్రహ్మసూత్రము
నందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అందు సూత్రము.—"అస్మి న్నస్య చ త ద్యోగం
శాస్తి"—భావము॥ ఈ బ్రహ్మవేత్త యగు పురుషునకు బ్రహ్మమునం దభేదమే యగు
న్నది. ఈయర్థము శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఆశ్రుతి యేది యనఁగా "య దాహ్యే
వైష ఏతస్మి న్నదృశ్యే ఽనాత్మ్యే ఽనిరుక్తే ఽనిలయనే ఽభయం ప్రతిష్ఠాం విందతే
ఽథసో ఽభయం గతో భవతి"—భావము॥ ఈ సాధనచతుష్టయసంపన్నాధికారి
పురుషుఁ డేకాలమునందు స్థూలసూక్ష్మకారణశరీరములకన్న విలక్షణ నిత్యాపరోక్ష
రూపప్రత్యగాత్మయం దభయప్రతిష్ఠను బొందుచున్నాఁడో ఆకాలమునం దా యధి
కారిపురుషుఁ డఖండైకరసబ్రహ్మభావమును బొందుచున్నాఁడు. అందువలన నిది సిద్ధ
మగుచున్నది. "అహం బ్రహ్మాస్మి, తత్త్వమసి" ఇత్యాది మహావాక్యజన్యాప
రోక్షజ్ఞానమువలన నజ్ఞాననివృత్తిపూర్వకముగా బ్రహ్మభావరూపమోక్షమును బొందు
చున్నాఁడు. మఱియు నాముక్తపురుషుఁడు పునరావృత్తిని బొందుట లేదు. అనఁ
గాఁ బునర్జన్మమును బొందఁడు. అందు శ్రుతి.—"న స పున రావర్తతే"—భావము॥
ముక్తపురుషుఁడు పునర్జన్మమును బొందుట లేదు. ఈ యర్థము గీతయందు శ్రీభగ
వంతునిచేతను జెప్పఁబడి యున్నది. అందు "శ్లో. త ద్బుద్ధయ స్త దాత్మాన స్త
న్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాః। గచ్ఛం త్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః"—భావ
ము॥ పరమాత్మయందే బుద్ధియును మనస్సును నిష్ఠయును గలవారును ఆపరమా
త్మయే పరమస్థానముగాఁ గలవారును అత జ్ఞానముచేత నివృత్తము లైన సర్వపాప

రూపకల్మషములు గలవారు నైష్ఠికజ్ఞానవంతు లగు పురుషు లపునరావృత్తినే పొందుచున్నారు. అటుగాఁ బునర్జన్మమును బొందుట లేదు. మఱియు నీయర్థము వ్యాసభగవానులు బ్రహ్మసూత్రమునందుఁ జెప్పియున్నారు. అందు సూత్రము.—"అనావృత్తి శ్శబ్దా దనావృత్తి శ్శబ్దాత్"— భావము॥ తత్త్వవేత్త లగుపురుషులకుఁ బునర్జన్మమరణములయొక్క నివృత్తిరూప మగు ననావృత్తియే కలుగుచున్నది. ఏకారణముచేత ననఁగా శ్రుతిస్మృతిరూపశాస్త్రములే యీయర్థమును జెప్పుచున్నవి. ఇచ్చటఁ దాత్పర్యమే మనఁగా నేపురుషున కీమనుష్యశరీరమునందు శ్రవణాదులచేత బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుచున్నదో ఆపురుషున కైననో ఈ మనుష్యశరీరమునందా బ్రహ్మభావరూపమోక్షము కలుగుచున్నది. ఈయర్థమును "యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేస్య హృది స్థితాః । అథ మర్త్యో ఉమృతో భవ త్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే" అను శ్రుతి చెప్పుచున్నది. మఱియు నేనిష్కామపురుషు లహంగ్రహోపాసనచేత బ్రహ్మలోకమునకుఁ బోవుచున్నారో ఆ యుపాసకపురుషుల కా బ్రహ్మలోకమునందే బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలిగి బ్రహ్మతోఁగూడ మోక్షమును బొందుచున్నారు. ఈ యర్థము గూడ "బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే । పరస్యాం తే కృతాత్మానః ప్రవిశంతి పరంపదమ్" ఇత్యాది స్మృతివచనములు చెప్పుచున్నవి. మఱియు నే సకామపురుషులు పంచాగ్నివిద్యాదికములచే బ్రహ్మలోకమునకుఁ బోవుచున్నారో, ఆ సకామపురుషులకు బ్రహ్మలోకమునం దా బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగుట లేదు. ఈకారణముచేతనే ఆ సకామపురుషుల కా బ్రహ్మలోకమునుండి పునరావృత్తి కలుగుచున్నది. ఈ యర్థమునే "ఇమం మానవమావర్త మావర్తంతే, ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తి నోర్జున" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతివచనములు చెప్పుచున్నవి. సర్వప్రకారములచేతను బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గల పురుషుఁడు పునరావృత్తిరహితుఁడై బ్రహ్మభావరూపమోక్షమునే పొందుచున్నాఁడు.

ఇది శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య శ్రీస్వామ్యుద్ధవానందగిరిపూజ్య
పాదశిష్య స్వామి చిద్ఘనానందగిరి విరచిత ప్రాకృత తత్త్వాను
సంధానముయొక్క చతుర్థపరిచ్ఛేదము సమాప్తము.

శ్రీ కృ ష్ణా ర్ప ణ మ స్తు.

త త్త్వా ను సం ధా న ము స మా ప్త ము.